

Marjan Nadim og Marianne Tveit

En fot innenfor?

Integrering og samfunnsdeltakelse blant kvinner som har innvandret til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann

Marjan Nadim og Marianne Tveit

En fot innenfor?

**Integrering og samfunnsdeltakelse blant kvinner
som har innvandret til Norge gjennom ekteskap
med en norsk mann**

© Fafo 2009

ISBN 978-82-7422-677-7

ISSN 0801-6143

Omslagsfoto: © Ellen Killengreen / www.ellenkillengreen.com/

Omslag: Fafos Informasjonsavdeling

Trykk: Allkopi AS

Innhold

Forord	5
Sammendrag	6
Kapittel 1 Innledning	9
Problemstillinger	11
Kort om transnasjonale ekteskap og kvinnene i målgruppen	12
Datagrunnlag og metode	15
Ethiske vurderinger	21
Gangen i rapporten	22
Kapittel 2 Tiltaksapparatet for familiegjenforente kvinner	23
Rettigheter og plikter	23
Praktisk integreringsinnsats i de tre kommunene	27
Like rettigheter, ulike muligheter?	32
Kapittel 3 Forutsetninger for et godt liv i Norge	35
Sosialt nettverk	36
Språk og skole	41
Arbeid	47
Oppsummering	57
Kapittel 4 Økonomi	59
Forsørgerplikt	59
Å forstå norsk økonomi	60
Likestilling, fellesskap og individualisme	62
Ansvar og avhengighet	64
Oppsummering	67
Kapittel 5 Informasjon	69
Ektemenn og sosiale nettverk som kilder til informasjon	69
Bruk av internett	71
Voksenopplæringen og samfunnskunnskap	71
Andre kilder til informasjon	73
I tilfelle skilsmisse	73
Behovet for informasjon	74
Ektefellenes behov for informasjon	76
Oppsummering	77

Kapittel 6 Utfordringer og behov for nye tiltak	79
«Vi trenger mer informasjon!».....	79
«Lærerne har gitt meg mye»	81
«Det er ikke sånn at bare man vil, så får man jobb»	83
«Venner er ikke noe problem».....	84
Godt nok?.....	85
Videre behov for kunnskap	86
Referanser	89
Vedlegg 1 Informasjonsskriv	91
Vedlegg 2 Intervjuguide familieinnvandrede kvinner.....	92
Vedlegg 3 Intervjuguide ektefeller	94
Vedlegg 4 Spørreskjema til familieinnvandrede kvinner	96
Vedlegg 5 Tankekart	97

Forord

Formålet med denne rapporten er å se på integrering og samfunnsdeltakelse blant kvinner som har innvandret til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann. Vi undersøker både hvordan kvinnene selv og deres ektemenn opplever sin situasjon, og hvordan kommunene jobber med denne gruppen innvandrere. Undersøkelsen er gjennomført på oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi).

Vi hadde ikke vært i stand til å gjennomføre denne undersøkelsen uten hjelp fra en rekke personer. Vi vil spesielt takke Voksenopplæringen og andre i kommunene vi har besøkt, som har hjulpet oss med å rekruttere deltakere til undersøkelsen, og som har bistått med lokaler til intervjuene. Deres hjelp har vært uunnværlig. En spesiell takk også til kvinnene og ektemennene som har delt sine personlige erfaringer med oss. Åpenheten og tilliten som ble vist i fokusgruppene, er mer enn vi kunne håpe på. Takk til nøkkelinformantene i kommunene som tok seg tid til å la seg intervju, og andre instanser i kommunene som velvillig svarte på våre spørsmål.

Prosjektleder og forskningsleder Hanne C. Kavli og forskningsleder May-Len Skilbrei har bidratt med støtte, oppmuntring og gode tilbakemeldinger. Takk også til Guri Tyldum for innspill i planleggingen av prosjektet og gjennomlesing av rapporten.

En rekke personer fra IMDi har bidratt med nyttige kommentarer og innspill: Osmund Kaldheim (direktør), Christian Lo (IMDi Nord), Anders Fyhn (Analyse og tilskudd), Dulo Dizdarevic (IMDi Nord) og Zhanna Bøgeberg (IMDi Nord).

Oslo, mai 2009

Marjan Nadim, Marianne Tveit og Hanne C. Kavli (prosjektleder)

Sammendrag

Temaet for denne undersøkelsen er integrering og samfunnsdeltakelse blant kvinner som har innvandret til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann. Undersøkelsen begrenser seg til å se på kvinner med bakgrunn fra Thailand, Russland og Filippinene. Oppmerksomheten er rettet mot kvinnenes egne oppfatninger av hva integrering betyr for dem, og hva de opplever som viktige faktorer som spiller inn i prosessen med å etablere et tilfredsstillende liv i Norge. I tillegg ser rapporten på hvilken rolle ulike aktører spiller eller kan spille i integreringsprosessen. Spørsmålene som søkes besvart, er:

- Hvilke behov har kvinnene når de kommer til Norge, og hvilke utfordringer opplever de den første tiden?
- På hvilke arenaer opplever kvinnene det som viktig å delta?
- Hvem ivaretar kvinnenes ulike behov og på hvilken måte?
- Hvilken rolle spiller ektefellene i integreringsprosessen, og hva tenker de om sin egen rolle?
- Hvilke tiltak har kommunene rettet mot denne gruppen, og hvordan fungerer de?

Det har vært viktig å fange opp perspektiver både fra kvinnenes, ektemennenes og hjelpeapparatets ståsted. Vi har gjennomført fokusgruppeintervjuer med kvinner med henholdsvis thailandsk, russisk og filippinsk bakgrunn i tre utvalgte kommuner. I hver av kommunene har vi også gjennomført et fokusgruppeintervju med målgruppens ektemenn og nøkkelinformanter i kommuneapparatet.

Kvinner som innvandrer gjennom ekteskap med en norsk mann, har omfattende rettigheter til gratis norskundervisning (inntil 3000 timer ved behov) og til å benytte NAVs tjenester knyttet til arbeidsformidling, kurs og arbeidsmarkedstiltak på lik linje med alle arbeidsledige med varig opphold i Norge. Det er i dag ingen instanser i kommunene som er pålagt et overordnet ansvar for kvinner som innvandrer til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann. Eventuell innsats rettet mot denne gruppen er derfor avhengig av lokale ressurser, samarbeidstradisjoner og av initiativet og motivasjonen til enkeltpersoner i de enkelte kommunene.

Kvinnene selv trekker særlig fram tre grunnleggende elementer som de mener er viktige for god integrering og et godt liv i Norge: nemlig å ha tilgang på et sosialt nettverk, å beherske det norske språket og å få innpass i arbeidslivet. Tilgang på sosialt

nettverk og venner løftes ikke fram som en viktig utfordring av kvinnene vi har snakket med. Imidlertid har de fleste et nettverk som i stor grad består av kvinner med samme landbakgrunn som dem selv, og mange mener det er vanskelig å bli kjent med nordmenn. Veien til en norsk omgangskrets foruten mannens familie og venner er i stor grad betinget av språkferdigheter og deltakelse i arbeidslivet. Et norsk nettverk øker igjen både norskferdigheter og mulighetene til innpass i arbeidslivet, noe en omgangskrets hovedsakelig bestående av kvinner fra samme land ikke gjør på samme måte.

Informantene i undersøkelsen er i hovedsak svært fornøyde med tilbudet om opplæring i norsk språk og samfunnsfag, men det er noe misnøye med nivåforskjeller og framdriften i undervisningen. Språkpraksis innebærer ikke en økonomisk kompensasjon, men er likevel populært i den kommunen som har tilbudet, og det er et etterspurt tilbud i de andre kommunene. Det trekkes gjerne fram at språkpraksis er en god måte å lære språk på, i tillegg til at det gir førstehåndskjennskap til norsk arbeidsliv og et nettverk og referanser som kan være til nytte i senere jobbsøking.

Alle kvinnene er svært engasjert i temaet arbeid, og mange er bekymret for om de vil få en jobb som tilsvarer kvalifikasjonene deres, eller om de vil få innpass i arbeidslivet overhodet. Avveiningen mellom hvor lang tid kvinnene skal bruke på språkopplæring, og når de skal ut i inntektsgivende arbeid, er et gjennomgående dilemma. Motivet for arbeid og dermed hva slags investeringer som blir prioritert, ser ut til å henge sammen med tre faktorer: (1) økonomiske forpliktelser, (2) utdannelsesnivå og (3) alder. Kvinnene får ikke hjelp av NAV til å komme ut i arbeid hvis de ikke behersker norsk godt nok. Klarer de å skaffe seg jobb på egen hånd, kan de oppleve at mangel på norskferdigheter kan skape problemer for dem både på kort og på lang sikt ved at de ikke klarer å kommunisere med kollegaene, eller at de har problemer med å holde på jobben eller få andre jobber. Kvinnene gir videre uttrykk for at de ikke stoler på at de får hjelp til kvalifisering til arbeidsmarkedet gjennom offentlige instanser, og mange skaffer seg jobber gjennom personlige nettverk.

Videre framhever kvinnene i målgruppen og deres ektemenn ofte den økonomiske situasjonen som forklaring på prioriteringer eller utfordringer i integrasjonsprosessen. Til tross for at både de innvandrede kvinnene og deres norske ektemenn var innforstått med mannens forsørgerplikt før de giftet seg, er det flere som sier de ikke hadde noen mulighet til å forutse hvordan den økonomiske situasjonen deres ville bli etter inngått ekteskap og migrasjon, verken hvor mye det faktisk koster å forsørge to personer på en lønn, eller hvor langt en norsk lønning rekker under norske forhold. En del kvinner synes det er svært vanskelig å være økonomisk avhengig av mannen, de føler at det er nedverdiggende å måtte få eller be om penger, og at dette går utover deres egen selvfølelse og identitet. Til tross for hyppige referanser til økonomiske begrensninger og frustrasjoner virker kvinnene og deres ektefeller imidlertid relativt samstemte i hva som bør være økonomiske prioriteringer i husholdet, og det ser blant annet også ut til

å være stor enighet og forståelse for at kvinnene har økonomiske forpliktelser overfor egne barn, foreldre og eventuelt andre slektninger i hjemlandet.

Kvinnene har ulike behov for informasjon når de først kommer, og etter at de har vært i Norge en stund. Det gis ingen systematisk informasjon fra myndighetene i den første tiden, og de norske ektefellene, og eventuelt deres familie og nettverk, er uunnværlige som informasjonskilder den første tiden. Etter en stund blir det viktigere for kvinnene å ha et sted å henvende seg for å kunne spørre om det de skulle trenge informasjon om, og det er hovedsakelig ektemannen og kvinnenens sosiale nettverk som brukes som kilder til informasjon. Kvaliteten på informasjonen som blir formidlet gjennom nettverkene, er ikke alltid like god. Samfunnskunnskap er den eneste systematiske informasjonen kvinnene får om det norske samfunnet. Siden Voksenopplæringen er det eneste faste møtepunktet kvinnene har med kommunen, blir lærere og ansatte på språkskolene en verdifull støtte for målgruppen også utenom undervisningen.

Spørsmålet mange stiller seg om denne gruppen innvandrere, er om kvinnene er spesielt sårbare eller bedre stilt i forhold til andre innvandrere. Kvinner som kommer til Norge gjennom familiejenforening med en norsk mann, er i mange henseender bedre stilt enn andre innvandrergupper fordi de har en potensiell døråpner til det norske samfunnet, samtidig gjør avhengigheten i ekteskapet dem potensielt sårbare. Det nåværende offentlige tiltaket rettet mot denne gruppen, undervisning i norsk og samfunnsfag, er viktig fordi det bidrar til selvstendiggjøring av kvinnene. Det kan likevel være formålstjenlig å vurdere ytterligere rutinemessige tilbud rettet mot denne gruppen for å styrke kvinnenens posisjon. Avslutningsvis i rapporten tar vi for oss noen områder hvor det finnes utfordringer i integreringsprosessen, drøfter disse i lys av tilbudet fra kommunene og foreslår forbedringer av eksisterende tiltak og rutiner eller innføring av nye tiltak.

Kapittel 1 Innledning

Både innen forskning og i det offentlige ords skillet har det vært rettet mye oppmerksomhet mot de problematiske sidene ved transnasjonale ekteskap. Ekteskap mellom vestlige menn og kvinner fra fattigere land blir sett på som et resultat av globale velferdsgap og dermed oppfattet til en viss grad som illegitime (Lotherington og Flemmen 2007). Ofte tegnes et bilde av desperate og fattige kvinner som gifter seg med vestlige menn de ikke elsker, og som dermed ofrer seg for at resten av familien i hjemlandet skal få det bedre. Det er en generell oppfatning om at kvinner som kommer til Norge gjennom familiegjenforening med en norsk mann, er en spesielt sårbar gruppe.

Som innvandret stiller utenlandske kvinner familiegjenforent med norske menn formelt svakere enn sine ektefeller, og det er viktig å være på vakt overfor den maktulikheten det potensielt skaper. Familieinnvandrere til norske ektefeller må ha bodd sammen med og ha vært gift med ektefellen i minst tre år før de kan søke om permanent oppholdstillatelse. Det vil si at ektemannen i praksis har mulighet til å styre om den innvandrede kvinnen får varig opphold ved å forbli gift i tre år eller skille seg før tre år har gått. På denne måten er kvinnene som innvandrer gjennom ekteskap med en norsk mann, juridisk sårbare.¹

Foruten juridisk sårbarhet kan kvinner i transnasjonale ekteskap også praktisk sett være mer sårbare enn ektefellen fordi de mangler norskerferdigheter og kunnskap om det norske samfunnet. I tillegg vil kvinnene i de fleste tilfeller også ha et begrenset sosialt nettverk, særlig den første tiden. Manglende språkerferdigheter, samfunnsforståelse og tilgang på eget nettverk kan bety at kvinnene har liten mulighet til å orientere seg om sine muligheter og rettigheter på egen hånd, og i stor grad vil de være avhengige av sin ektemann for å få informasjon og mestre hverdagen.

Videre vil kvinnene i transnasjonale ekteskap kunne oppleve en økonomisk sårbarhet, i alle fall i den første tiden, idet ektemannen står for familiens lønnsinntekt og ofte har oversikten over de økonomiske ressursene. Mens paret venter på behandlingen av hennes oppholdstillatelse, noe som kan ta over et halvt år, har ikke kvinnen arbeidstillatelse og er i realiteten helt avhengig av ektefellen sin (Lotherington og Flemmen 2007). Etter at arbeidstillatelsen er i orden, kan manglende kvalifikasjoner være viktige barrierer mot kvinnenes inntreden på arbeidsmarkedet og den økonomiske selvsten-

¹ Se for eksempel Lotherington og Flemmen (2007) og Tyldum og Tveit (2008) for utfyllende diskusjoner om dette.

digheten som følger av egen inntekt. Transnasjonale ekteskap kan dermed innebære en asymmetri i maktforhold fordi den norske ektefellen av strukturelle årsaker har en sterkere stilling i ekteskapet, både juridisk, praktisk og økonomisk.

Til tross for denne sårbarheten knyttet til kvinnens status som familieinnvandret ektefelle til en norsk mann kan kvinnene også tenkes å stå sterkere enn andre migranter som innvandrer til Norge, fordi de har en ektefelle som kan fungere som en døråpner og veiviser. Gjennom ektemannen kan kvinnene få tilgang på et sosialt nettverk av svigerfamilie og ektemannens venner. De norske ektefellene behersker språket og har kunnskap om hvordan det norske samfunnet fungerer. En «innfødt» ektefelle og hans nettverk kan dermed være en viktig ressurs for sin innvandrede kone.

Ser vi på kvinner som innvandrer gjennom ekteskap med en norsk mann primært som *ektefeller*, blir den potensielle maktubalansen i parforholdet et framtrødende trekk som gjør kvinnene spesielt utsatt sammenlignet med andre norske, gifte kvinner. Som *migranter* kan de derimot stå i en bedre stilling enn andre migranter fordi de har tilgang på en potensiell døråpner til det norske samfunnet.

Uansett hvordan en velger å konseptualisere familieinnvandrede kvinner gift med norske menn, er søkelys på kvinnenes integreringsprosess viktig. For det første fordi kvinnene med sin bakgrunn, sin kompetanse og sine erfaringer kan bidra i norsk arbeids- og samfunnsliv. For det andre fordi deltakelse i arbeids- og samfunnsliv reduserer risikoen for at kvinnene havner i en situasjon der de er avhengige av ektefellen og sårbare for utnyttning. Norskferdigheter og kompetanse om norske samfunnsforhold gjør kvinnene i stand til å orientere seg om egne rettigheter og muligheter. Arbeid er nøkkelen til økonomisk selvstendighet og kan også gi tilgang til et norsk nettverk. Et godt sosialt nettverk er viktig, ikke bare for trivsel og fellesskap, men også som en kilde til informasjon og praktisk bistand. Integrering i form av muligheter til språkopplæring, tilgang på informasjon, arbeid, en selvstendig økonomi og eget sosialt nettverk er alle faktorer som styrker familieinnvandrede kvinners posisjon, både i og utenfor ekteskapet.

For å øke kunnskapen om integreringsprosessen til utenlandske kvinner innvandret til Norge gjennom ekteskap med norske menn vil vi i denne rapporten rette søkelyset mot kvinnenes egne erfaringer i møte med Norge. Vårt utgangspunkt er derfor i første rekke intervjuer med kvinner som selv har innvandret til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann, i tillegg til intervjuer med norske ektefeller og representanter for ulike deler av det norske hjelpeapparatet.

Problemstillinger

Temaet for denne undersøkelsen er integrering og samfunnsdeltakelse blant kvinner som er familiegjennforent med norske² menn. Undersøkelsen begrenser seg til å se på kvinner med bakgrunn fra Thailand, Russland og Filippinene. Hva integrering betyr i praksis, og på hvilke områder det er viktig å integreres, er ikke nødvendigvis gitt. Det er vanlig å trekke fram norskferdigheter, deltakelse i arbeidsmarkedet, sosialt nettverk og deltakelse i nærmiljøet som viktige elementer for å vurdere grad av integrering (se for eksempel Djuve og Hagen 1995; Djuve og Kavli 2000). Samtidig er det ikke gitt at det er disse områdene kvinnene selv vektlegger som viktigst for et godt liv i Norge. Vi har derfor ønsket å la kvinnene selv få komme til orde og la dem definere hva de opplever som viktige integrasjonsområder i betydningen av hvilke elementer og faktorer som spiller inn i prosessen med å etablere et tilfredsstillende liv i Norge. Denne rapporten handler dermed først og fremst om kvinnenes egne oppfatninger av hva integrering betyr for dem, og om hvilken rolle ulike aktører spiller eller kan spille i integreringsprosessen.

Forskningen rundt transnasjonale ekteskap har tidligere i svært liten grad latt ektemennene komme til orde. Siden den norske partneren spiller en viktig rolle for den familieinnvandrede kvinnens møte med Norge, mener vi det er interessant å se nærmere på hans rolle i integreringsprosessen og hvordan denne rollen oppfattes og utfylles. I likhet med intervjuene med kvinnene har også ektefellenes egne opplevelser og erfaringer vært styrende for hvilke temaer som har blitt diskutert under intervjuene.

I tillegg til å drøfte hva som oppfattes og oppleves som de viktigste barrierene mot integrering, og hva som kan bidra til å fremme integrering, ser vi systematisk på den innsatsen det offentlige apparatet gjør i tre utvalgte kommuner, i henholdsvis Nord-, Øst- og Vest-Norge. Det har vært viktig å involvere nøkkelpersoner i kommunene både fordi de sitter på verdifull informasjon om hvordan det kommunale tiltaksapparatet er utformet, og for å undersøke deres forståelse av hva som er viktige utfordringer, sentrale behov og gode tiltak overfor de aktuelle kvinnene. Vi har kartlagt eksisterende tilbud i de tre kommunene og vil drøfte i hvilken grad og på hvilken måte de sammenfaller med de behovene kvinnene selv og deres ektefeller har. Spørsmålene som søkes besvart, er:

- Hvilke behov har kvinnene når de kommer til Norge, og hvilke utfordringer opplever de den første tiden?
- På hvilke arenaer opplever kvinnene det som viktig å delta?
- Hvem ivaretar kvinnenes ulike behov og på hvilken måte?

² For enkelthets skyld vil vi for det meste omtale ektemennene som «norske», og med «norsk» mener vi i denne sammenheng «uten innvandringsbakgrunn».

- Hvilken rolle spiller ektefellene i integreringsprosessen, og hva tenker de om sin egen rolle?
- Hvilke tiltak har kommunene rettet mot denne gruppen, og hvordan fungerer de?

Denne rapporten er altså primært opptatt av målgruppens møte med Norge og rollen ulike aktører spiller i integreringsprosessen. Kvinnenes potensielle sårbarhet i ekteskapet vil være en del av dette bildet og er en faktor som kan prege både deres utfordringer i Norge og hvordan hjelpeapparatet forholder seg til denne gruppen av innvandrere. Likevel vil vi understreke at denne rapporten ikke først og fremst er opptatt av å undersøke mekanismer av sårbarhet hos familieinnvandrede kvinner gift med norske menn, og vi henviser heller til for eksempel Tyldum og Tveit (2008) og Lotherington og Flemmen (2007) for en mer utdypende diskusjon av dette perspektivet.

Kort om transnasjonale ekteskap og kvinnene i målgruppen

Ekteskap mellom norske menn og kvinner bosatt utenfor Norge ved ekteskapsinngåelse er de senere årene blitt en mer vanlig ekteskapsform. I perioden 1996 til 2004 var det en tredobling av slike ekteskap, mens det har vært en liten nedgang fra 2004 til 2007 (Daugstad 2008). Ett av ti ekteskap som ble inngått i 2007, var mellom en norsk mann og en utenlandsk kvinne, og den store majoriteten av kvinnene hadde bakgrunn fra et ikke-vestlig land (Daugstad 2008). Kvinner fra Thailand, Filippinene og Russland utgjør alene i underkant av halvparten av kvinnene (46 prosent) som har kommet til Norge gjennom familiegjennomføring med en norsk mann (se figur 1.1).

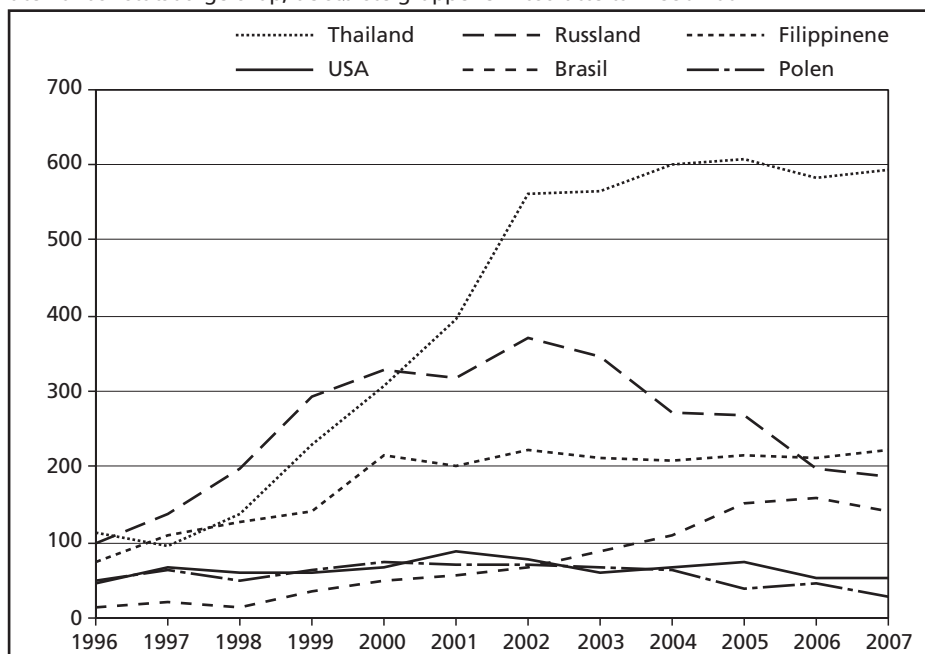
Den nærmeste familien til en person som bor i Norge, kan søke om å bli familiegjennomført med denne personen og få innvilget tillatelse for familieinnvandring. «Den nærmeste familien» defineres av Utlendingsdirektoratet som ektefelle³, barn eller foreldre og søsken til et barn under 18 år bosatt i Norge.⁴

I tillegg til å være en stadig mer vanlig ekteskapsform har ekteskap mellom norske menn og kvinner fra ikke-vestlige land blitt en viktig form for innvandring til Norge.

³ Man kan også få innvilget tillatelse til familieinnvandring for samboer over 18 år dersom paret allerede har bodd sammen i over to år og akter å fortsette samlivet.

⁴ For å få innvilget tillatelse til familieinnvandring må personen som innvandrer som hovedregel være sikret tilstrekkelig underhold i perioden hun eller han skal oppholde seg i Norge. I praksis betyr dette at en norsk borger som søker tillatelse til familieinnvandring av ektefelle, må dokumentere en samletinntekt i ekteskapet tilsvarende lønstrinn 8 i statens regulativ, som tilsvarer 215 200 kroner per 1.4. 2009. <http://www.udi.no/templates/Tema.aspx?id=9243>

Figur 1.1 Transnasjonale ekteskap mellom menn uten innvandringsbakgrunn og kvinner med utenlandsk statsborgerskap, de største gruppene. Absolutte tall 1996-2007.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå. Som vist i Daugstad (2008:49).

I 2006 var den vanligste grunnen til at voksne innvandrere fra ikke-vestlige land fikk oppholdstillatelse i Norge at de var gift med en nordmann. Det var flere innvandrere som kom til Norge gjennom et ekteskap med en person uten innvandringsbakgrunn, enn det var innvandrere som kom gjennom ekteskap med en person med innvandringsbakgrunn (Tyldum og Tveit 2008). Kvinner som er familiegjensforent med norske menn, utgjør med andre ord en stadig viktigere innvandrergruppe.

Ved inngangen til 2008 var rundt 11 000 kvinner fra Thailand, Russland og Filippinene bosatt i Norge og gift med en norsk mann (Tyldum og Tveit 2008). Samtidig var det totale antallet kvinner fra disse tre landene i underkant av 24 000. Det vil si at en stor andel av alle kvinner i Norge med bakgrunn fra Thailand, Russland og Filippinene er gift med en norsk mann. Spesielt i gruppen fra Thailand og Filippinene kommer et flertall til Norge for å inngå ekteskap med en norsk mann. Blant russiske kvinner er innvandringsårsakene mer sammensatt, men også her inngår mange ekteskap med en norsk mann (Daugstad 2008). Det finnes lite statistikk som spesifikt omhandler kvinner som innvandrer til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann. Siden en så betydelig andel av kvinnelige innvandrere fra Thailand, Russland og Filippinene likevel tilhører denne kategorien, er det interessant å se nærmere på den informasjonen som tross alt finnes om kvinner fra disse landene i Norge.

For det første vet vi at bosettingsmønsteret til kvinner fra Thailand, Russland og Filippinene skiller seg fra resten av innvandrerbefolkningen. Mens mer enn 90 prosent av kvinner med innvandringsbakgrunn bor i tettbygde strøk, er kvinner med thailandsk, russisk og filippinsk bakgrunn viktige innvandrergupper i distriktene. Kvinner fra Thailand, Russland og Filippinene utgjør kun 8 prosent av innvandrerkvinnene i Oslo og Akershus, mens de utgjør 15 prosent av innvandrerkvinnene på Vestlandet og i Trøndelag og hele 26 prosent av innvandrerkvinnene i Nord-Norge (Tyldum og Tveit 2008). En fordel som ofte trekkes fram ved mer spredt bosetting, er at det er lettere å bli en del av det lokale miljøet i mindre kommuner (for eksempel Djuve og Kavli 2000). Samtidig kan det være en større utfordring å finne arbeid og dessuten vanskeligere få kontakt med andre innvandrere med samme landbakgrunn.

For det andre har kvinner med bakgrunn fra Thailand, Russland og Filippinene lavere sysselsetting enn kvinner i befolkningen som helhet, men høyere enn en rekke andre landgrupper. Vi ser av tabell 1.1 at forskjellen er spesielt stor om vi sammenligner kvinner med bakgrunn fra Thailand og Filippinene med andre kvinner med asiatisk bakgrunn. For eksempel er sysselsettingen blant kvinner innvandet fra Pakistan, som ofte er kommet til Norge gjennom familiegjenforening med landsmenn, kun 31 prosent, mens sysselsettingsandelen er dobbelt så høy blant kvinner med thailandsk og filippinsk bakgrunn (Olsen 2008).

Tabell 1.1 Andel sysselsatte kvinner 15–74 år. 4. kvartal 2007.

Kvinner i hele befolkningen	68,4
Kvinnelige innvandrere i alt	57,3
Kvinner fra Asia (inkl. Tyrkia)	50,0
Kvinner fra Øst-Europa (utenom de nye EU-landene)	59,4
Thailandske kvinner	62,4
Russiske kvinner	59,6
Filippinske kvinner	62,0

Kilde: Olsen (2008), Statistisk sentralbyrå

For det tredje er utdannelsesnivået relativt høyt i to av de tre landgruppene vi her konsentrerer oss om. Den offisielle statistikken om innvandrerbefolkningens utdannelsesnivå er mangelfull fordi det ikke finnes noe system som løpende registrerer den utdannelsen folk har med seg ved innvandring til Norge. Som vi kan se av tabell 1.2, mangler det opplysninger om utdannelsesnivået til mellom 13 og 30 prosent av kvinner fra Thailand, Russland og Filippinene. Med forbehold om at opplysningene er mangelfulle, er det likevel interessant å merke seg noen tendenser. Kvinner fra Russland og Filippinene er blant dem med høyest utdanning i Norge, og utdannelsesnivået i disse gruppene er høyere enn gjennomsnittet i befolkningen. Kvinner fra Thailand skiller seg derimot klart ut som en av innvandrerguppene med lavest utdanning (Statistisk sentralbyrå 2003).

Tabell 1.2 Kvinner i alderen 30-44 år etter høyeste fullførte utdanning. 2001. Prosent.

	Uoppgitt	Ingen fullført utdanning	Grunnskole-nivå	Videregående skole-nivå	Universitets- og høyskole-nivå, t.o.m. 4 år	Universitets- og høyskole-nivå, mer enn 4 år
Kvinner i hele befolkningen	2,6	0,2	8,2	56,1	27,4	5,6
Kvinnelige innvandrere i alt	20,1	2,1	12,1	37,5	20,7	7,6
Thailandske kvinner	20,5	6,4	33,4	30,3	8,2	1,3
Russiske kvinner	29,9	.	3,5	30,7	14,5	21,4
Filippinske kvinner	13,0	1,4	9,7	33,6	36,3	5,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå (2003)

For det fjerde er det også tall som tyder på at deltakelse i samfunnsliv og politiske beslutningsprosesser er høyere i vår målgruppe enn gjennomsnittet for innvandrerbefolkningen. Når det gjelder deltakelse ved stortingsvalg, finner Aalandslid (2006) at kvinner fra Thailand, Russland og Filippinene har en valgdeltakelse på linje med eller rett over gjennomsnittet for ikke-vestlige innvandrere. Kvinner fra Thailand og Russland som er gift med norske menn, har imidlertid en betydelig høyere valgdeltakelse enn andre med samme landbakgrunn. En høy valgdeltakelse blant kvinner i målgruppen for undersøkelsen kan ses på som en indikasjon på at de er relativt godt integrert. At kvinner fra Thailand, Russland og Filippinene oftere deltar på frivillige statsborgerskapsseremonier for nye statsborgere enn kvinner fra land som i hovedsak innvandrer til Norge gjennom ekteskap med en mann som selv har innvandret, kan også tolkes i samme retning. Her er likevel bildet noe mer sammensatt, og deltakelsen i seremoniene er like høy eller høyere i en del flyktninggrupper (Hagelund mfl. 2009).

Datagrunnlag og metode

Formålet med dette prosjektet er å se på hva som fremmer eller hemmer deltakelse i norsk arbeids- og samfunnsliv for thailandske, russiske og filippinske kvinner familiegjenforent med norske menn. Undersøkelsen er designet for å fange opp perspektiver både fra kvinnenens, ektemennens og hjelpeapparatets ståsted. Rapporten bygger på kvalitative intervjuer og fokusgrupper med en rekke ulike informanter, men det har vært en hovedprioritet å la kvinnene selv komme til orde med sine perspektiver og opplevelser

av møtet med Norge. Det har ikke vært noe mål å kartlegge kvinnenes livshistorier. Intervjuene ble derfor styrt i retning av forhold som vil være relevante med tanke på å utforme en offentlig politikk som kan bidra til å lette denne innvandregruppens vei inn i det norske samfunnet.

Intervjuene ble gjennomført i tre utvalgte kommuner. I hver av de tre kommunene har vi gjennomført tre fokusgruppeintervjuer med henholdsvis thailandske, russiske og filippinske kvinner samt en fokusgruppe med norske ektefeller.⁵ For å kartlegge tilbudet i de aktuelle kommunene og innhente ulike offentlige aktørers vurdering av hva som er de viktigste utfordringene og det offentliges oppgave knyttet til denne gruppen av innvandrere, har vi også intervjuet relevante nøkkelinformanter i de tre kommunene. Det er de ansatte i Voksenopplæringen som har mest kontakt med familieinnvandrede kvinner med norsk ektemann, og som dermed har utgjort de viktigste nøkkelinformantene i dette prosjektet. I tillegg har NAV Arbeid og i noen grad sosialtjenesten og flyktningtjenesten vært relevante kommunale instanser.

Til sammen har vi gjennomført ni fokusgrupper og ett individuelt dybdeintervju med kvinner gift med norske menn og tre fokusgrupper og ett individuelt dybdeintervju med ektemenn. Vi har videre intervjuet 19 representanter for ulike deler av kommuneapparatet i de tre kommunene, noen ganger i form av individuelle intervjuer og andre ganger som gruppeintervjuer. For å finne fram til de relevante instansene i kommunen har vi i tillegg hatt oppklarende og undersøkende samtaler med en rekke personer i de tre kommunene, som også har bidratt med nyttig informasjon om hvordan arbeidet med innvandrere i kommunen er organisert.

Valg av kommuner

Undersøkelsen ble gjennomført i tre kommuner, og flere kriterier lå til grunn for utvelgelsen av kommuner:

1. *Geografisk spredning.*
2. *En viss mengde kvinner i målgruppen bosatt i kommunen.* Kommunene måtte ha mange nok kvinner fra hver landgruppe slik at det var praktisk mulig å sette sammen fokusgrupper. I tillegg var det viktig å velge kommuner som hadde nok kvinner i målgruppen til at vi kunne anta at i alle fall noen av nøkkelinformantene ville ha forholdt seg til familieinnvandrede kvinner og gjort seg opp noen tanker om denne gruppen av innvandrere.
3. *Ulike rutiner i kommunene.* Vi ønsket å finne kommuner med noe ulike rutiner og organisering av integreringstilbudene rettet mot målgruppen.
4. *Ikke altfor spesialiserte/spesielle kommuner.* Vi ønsket kommuner som gir muligheter for sammenligning og overføring av funn til andre kommuner.

⁵ I en av kommunene gjorde vi i tillegg dybdeintervjuer med en kvinne i målgruppa og en ektefelle.

Ut fra disse kriteriene valgte vi tre kommuner, i henholdsvis Øst-, Vest- og Nord-Norge. Kommunene har mellom 40 000 og 65 000 innbyggere og har relativt bred erfaring med innvandring. Innvandrerandelen i kommunene varierer mellom 5 og 10 prosent, mens landsgjennomsnittet er 10 prosent. De utvalgte kommunene skiller seg fra mange andre store kommuner i Norge ved at kvinner fra alle de tre landgruppene i målgruppen er godt representert i hver kommune.

De tre kommunene skiller seg fra hverandre med tanke på status og demografi. Utvalget består av en bykommune med mer omfattende infrastruktur og flere innbyggere og innvandrere enn de to andre kommunene, en landlig kommune bestående av flere mindre tettsteder og en kommune med godt utbygget kommunikasjon og sentralisert bebyggelse. Tjenesteyting er den viktigste næringen i alle kommunene, men de to mindre kommunene har også et betydelig innslag av industri. Kommune Øst har underskudd på arbeidsplasser, og mange av innbyggerne pendler til andre kommuner for arbeid, mens kommune Vest er svært konjunkturutsatt og avhengig av noen få hjørnesteinsbedrifter. Kommunene har også til dels ulike interne rutiner, noe som gjør det interessant å se på erfaringene i de ulike kommunene i forhold til hverandre.

Rekruttering av informanter

Som nevnt tidligere er målgruppen for denne undersøkelsen kvinner som har kommet til Norge fra Thailand, Russland eller Filippinene gjennom familiejenforening med en norsk mann. Målgruppen er avgrenset til disse tre landgruppene fordi de utgjør en stor andel av slike transnasjonale ekteskap.

For å få målgruppen i tale har vi vært avhengige av å gå gjennom personer som på en eller annen måte har kontakt med de aktuelle kvinnene og deres ektemenn, og rekrutteringen av informanter til fokusgruppene ble gjort gjennom våre kontaktpersoner i kommunene. Vi presiserte at vi ønsket så mye variasjon som mulig med tanke hvor langt kvinnene hadde kommet i integrasjonsprosessen, det vil si variasjon i botid i Norge, tilknytning til arbeidsmarkedet, språkskolen og lignende. I kommune Vest sto Voksenopplæringen for rekrutteringen av både kvinnene og deres ektemenn. Alle informantene var elever ved skolen, men utvalget inkluderte også kvinner som hadde bodd i Norge i flere år og vært ute i arbeidslivet for så kommet tilbake til skolen igjen. Også i kommune Øst ble informantene rekruttert gjennom Voksenopplæringen, men her ble det bevisst forsøkt å skape mer variasjon i gruppen, og informantene besto både av kvinner som nettopp hadde begynt ved skolen, kvinner som hadde gått der en stund, og kvinner som var ferdige på skolen for flere år siden. I kommune Nord foregikk rekrutteringen av kvinner gjennom nøkkelpersoner i de ulike miljøene. Dette var altså den eneste kommunen hvor rekrutteringen av informanter ikke ble gjort direkte av Voksenopplæringen.

Når det gjelder nøkkelinformanter, ble de rekruttert etter en innledende runde med telefoner til kommunene. Vi fikk da oversikt over hvilke instanser som arbeider med kvinnene i målgruppen, og hvem som kunne være relevante informanter for undersøkelsen.

Hvem har vi intervjuet?

Vi har gjennomført ni fokusgruppeintervjuer med kvinner fra henholdsvis Thailand, Russland⁶ og Filippinene i de tre utvalgte kommunene og ett individuelt intervju med en russisk kvinne. Vi har til sammen snakket med 49 kvinner. Alle fokusgruppene besto av fire til fem deltakere, med unntak av to grupper som hadde åtte og ni deltakere. Tabell 1.3 oppsummerer en del kjennetegn ved de familieinnvandrede kvinnene. Informantene er i alderen 20 til 54 år, og gjennomsnittsalderen er 35 år. Det er stor variasjon i botid, noen hadde akkurat kommet da vi snakket med dem, andre har levd nesten halve livet sitt i Norge, og halvparten har bodd i Norge i mindre enn to år. I overkant av en tredel av kvinnene i utvalget er i arbeid, noe som er lavere enn snittet for innvandrede kvinner generelt. Den lave andelen av informantene som er i arbeid, gjenspeiler sannsynligvis at vi har rekruttert deltakere gjennom språkopplæringen. Med hensyn til utdannelsesnivå finner vi store forskjeller mellom kvinnene. Så godt som alle de russiske kvinnene har høyere utdanning, og det samme gjelder flertallet av de filippinske kvinnene. Rundt halvparten av de thailandske kvinnene har utdanning på grunnskolenivå, og over en tredel har høyere utdanning. På samme måte som blant innvandrede kvinner ellers ser vi at de russiske og filippinske kvinnene i vårt utvalg har høyere utdanning enn de thailandske. Nesten halvparten av kvinnene i utvalget vårt har barn, enten de er igjen i hjemlandet, har kommet til Norge eller er født i Norge.

Med intervjuer i tre kommuner og med et begrenset antall kvinner fra hver nasjonalitet har hensikten ikke vært å gi et bredt eller representativt bilde av kvinner som kommer til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann. Vi ønsker heller å løfte fram erfaringene og opplevelsene til noen personer i målgruppen. Det er viktig å ta høyde for at måten vi har rekruttert informantene på, gjør at vi har kommet i kontakt med en viss type kvinner (og deres ektemenn). Alle kvinnene vi har snakket med, vil på en eller måte være en del av et nettverk eller ha kontakt med språkskolen. Det vil si at vi ikke kommer i kontakt med de mest utsatte kvinnene som står uten nettverk og risikerer isolasjon.

Vi har til sammen intervjuet 15 norske ektemenn som er gift med kvinner fra enten Thailand, Russland eller Filippinene. Vi har ikke bakgrunnsopplysninger om ektemennene i samme grad som for kvinnene fordi det er kvinnes møter med Norge som vektlegges i denne undersøkelsen. I alle tre kommunene har vi intervjuet an-

⁶ Den russiske gruppa består også av russisktalende kvinner fra andre land i tidligere Sovjetunionen.

Tabell 1.3 Sammensetning av utvalget av familieinnvandrede kvinner. Absolutte tall. N = 49.

	Thailand	Rusland	Filippinene
Antall totalt	21	14	14
Alder			
18-29 år	8	2	6
30-39 år	8	5	6
40-49 år	3	4	1
50-59 år	1	3	1
Botid			
Under ett år	6	6	4
1-3 år	6	5	3
4-6 år	6	1	2
over 6 år	2	2	3
Arbeid			
I arbeid	6	4	8
Ikke i arbeid	15	10	6
Utdannelsesnivå			
Grunnskole/ungdomsskole	11	.	1
Videregående skole	2	2	2
Universitet/høyskole	7	12	9
Barn*			
Barn i Norge	7	3	6
Barn i hjemland	6	3	1

Vi mangler opplysninger for noen av informantene.

* Noen av de thailandske kvinnene har barn både i hjemlandet og i Norge, og de har derfor blitt talt med to ganger i oversikten over hvem som har barn.

satte ved NAV Arbeid og Voksenopplæringen. I to av kommunene intervjuet vi også representanter for flyktningtjenesten og sosialtjenesten (enten som en del av NAV eller i ferd med å bli det). Til sammen har vi snakket med 19 nøkkelinformanter. Det er også andre aktører som har kontakt med kvinnene den første tiden, som for eksempel helsestasjonen og politiet, men i vår innledende kartlegging av det kommunale arbeidet med målgruppen ble ikke disse instansene trukket fram som viktige.

Fokusgrupper som metode

Hovedvekten av datainnsamlingen til denne undersøkelsen ble gjort ved hjelp av fokusgruppeintervjuer. Både intervjuene med de familieinnvandrede kvinnene og deres ektefeller ble gjort i form av fokusgrupper. En fokusgruppe innebærer konkret

at en gruppe informanter diskuterer et eller flere oppgitte temaer, ledet av en forsker som fungerer som moderator. Moderatorens rolle er å styre samtalen, sørge for at man holder seg til emnet, og introdusere nye temaer eller problemstillinger i diskusjonen hvis disse ikke kommer opp selv som en del av meningsutvekslingen. Fokusgrupper åpner for at deltakerne kan spille på hverandres erfaringer og utfordre eller utdype temaer etter hvert som de introduseres av moderator. Denne metodikken egner seg godt for å utforske bredden av holdninger, erfaringer og atferd (Morgan og Krueger 1993).

I dette prosjektet har vi først og fremst vært opptatt av hvordan kvinnene opplever sine behov og den hjelpen de har fått, og ikke kvinnenes livshistorier eller motivasjon for å migrere. Gruppediskusjonene gir rom for at deltakerne i fokusgruppen kan få andre og mer relevante assosiasjoner til de temaene som diskuteres, enn om de kun engasjeres i et intervju med en forsker. Diskusjonene stimulerer til refleksjon, noe som gjør at fokusgrupper som metodikk ofte fungerer godt når man snakker om komplekse temaer som deltakerne ikke nødvendigvis har et artikulert forhold til (Morgan og Krueger 1993), som for eksempel «hvilke behov man har som familieinnvandrere i Norge».

Siden informantene ble rekruttert gjennom nøkkelpersoner og deres nettverk, kom vi i kontakt med grupper av kvinner som ofte kjente hverandre fra før av. Bruk av slike «naturlige» grupper kan gjøre det lettere å skape en trygg atmosfære for diskusjon der deltakerne kan dele erfaringer og relatere seg til hverandres historier (Gaskell 2000). Slik kan en legge til rette for at fokusgruppene til en viss grad gjenspeiler interaksjonen kvinnene har til vanlig. Gjennom å bruke naturlige grupper som utgangspunkt for fokusgruppene styrkes også deltakernes posisjon overfor forskerne ved at de kan få fortalt sine historier i en mer kjent kontekst enn det et forsker–informant-intervju gir mulighet til.

Kort om gjennomføringen av fokusgruppene

Det er spesielt viktig å framheve det frivillige aspektet når informantene er rekruttert gjennom tiltaksapparatet, fordi det er en fare for at deltakerne kan føle seg forpliktet til å delta. Vi innledet derfor alle fokusgruppene med å informere om undersøkelsen og presisere at deltakelsen skulle være helt frivillig, og at de når som helst kunne trekke seg fra undersøkelsen. Før gruppediskusjonene startet, fylte kvinne ut et skjema med bakgrunnsopplysninger om alder, utdanningsnivå, tilknytning til Voksenopplæringen og arbeidsmarkedet, sivilstatus og barn (se vedlegg 4).

For å få fram kvinnenes individuelle synspunkter på hva som er viktig for dem, ble hver fokusgruppe innledet med en generell idémyldring over hva som må på plass for at de skal få et godt liv og trives i Norge. Kvinnene ble bedt om, hver for seg, å lage egne tankekart med stikkord for å illustrere dette (se et eksempel i vedlegg 5). Tankekartene ble laget ved at kvinnene først tegnet en sirkel med navnet sitt midt på et ark og deretter laget streker ut til ulike bobler rundt på arket hvor de skrev ned ting eller temaer de

mener er viktige for trivselen i Norge. Informantene ble bedt om å tegne en blå strek ut fra sitt eget navn og til boblen hvis emnet i boblen var noe som var uproblematisk, og en rød strek hvis det var noe som bekymret dem, eller som de hadde problemer med å få på plass. For eksempel kunne en kvinne skrive «arbeid» i en boble og tegne en blå strek fra navnet sitt til boblen fordi hun var i arbeid, trivdes på jobben og ikke var bekymret over arbeidssituasjonen. Videre kunne hun skrive «bil» i en annen boble og tegne en rød strek til denne boblen fordi hun ikke hadde sertifikat og var bekymret for hvordan hun skulle klare å bestå teoriprøven på norsk. Tankekartene var først og fremst ment for å få tankeprosessen i gang, og øvelsen ble avsluttet med en muntlig gjennomgang av temaene kvinnene hadde skrevet ned. Dette ble så utgangspunktet for den videre diskusjonen. Øvelsen fungerte godt fordi den fikk deltakerne til å reflektere før diskusjonen begynte, selv om ikke alle tegnet tankekart.

Språk kan alltid være en utfordring i gjennomføringen av intervjuer med innvandrede personer. Hensynet til å skape en mest mulig trygg og naturlig setting taler for å la fokusgruppene foregå på kvinnenens morsmål. Det var imidlertid ikke mulig å få til innenfor prosjektets rammer. I de fleste tilfellene ble intervjuene med kvinnene foretatt på en blanding av norsk og engelsk. Norskferdighetene til deltakerne varierte fra at de ikke kunne noe norsk, til at de snakket flytende. I de filippinske gruppene snakket alle engelsk veldig godt, og de fleste russiske kvinnene var også komfortable med engelsk. Blant de thailandske kvinnene varierte språkferdighetene i norsk og engelsk mer. I de tilfellene hvor noen ikke forsto hva som ble sagt, eller hadde problemer med å formulere det de ville si, hjalp deltakerne hverandre med å oversette. Dette er ikke en optimal løsning siden forskerne mister oversikten over deler av det som foregår i gruppen, men vi vil likevel si at intervjuene stort sett fungerte veldig godt.

Etiske vurderinger

I alle forskningsprosjekter må man gjøre etiske vurderinger av hvordan spørsmålsformuleringer, metodiske tilnærminger og presentasjon av funn bør utformes med respekt for undersøkelsens informanter. Det er flere forskningsetiske hensyn å ivareta i denne typen prosjekt: For det første er det viktig at de som deltar i undersøkelsen, fullt ut forstår både de spørsmålene som stilles, og hva hensikten med undersøkelsen er (informert samtykke). Som nevnt er det spesielt viktig å presisere at deltakelsen er frivillig når informantene er rekruttert gjennom tiltaksapparatet, slik at det blir gjort klart at undersøkelsen er uavhengig av tilbudene de ellers benytter.

For det andre er det viktig at resultatene ikke bidrar til å forverre situasjonen for grupper som fra før av er i en utsatt posisjon (stigmatisering). Det betyr ikke at man skal unnlate å rapportere resultater fra undersøkelsen, men at funnene må formidles

med respekt for verdiene og holdningene hos dem som utforskes. Det finnes mange forestillinger om ekteskap mellom norske menn og kvinner fra akkurat de tre landene som inngår i undersøkelsen, og i disse framstilles gjerne både kvinnene og mennene på en negativ måte. Transnasjonale ekteskap kan bære med seg forestillingen om at det er et velferdsgap som i det hele tatt gjør ekteskapet mulig, kvinnene kan dermed portretteres som blant annet mulige prostituerte, lykkejegere eller ofre, mens mennene ses på som stakkarslige på ulike måter og som mulige overgripere (Tyldum og Tveit 2008).

For det tredje må resultatene presenteres slik at informantene ikke framstilles i en gjenkjennelig form (anonymisering). Målgruppen i dette prosjektet er kvinner som ofte vil befinne seg i en sårbar posisjon, og prosjektet er utført med spesielt hensyn til vurderingen av informanternes sikkerhet og velferd. Vi har valgt å anonymisere de tre utvalgte kommunene først og fremst for å hindre at kvinnene og deres ektefeller kan identifiseres. Denne undersøkelsen er ikke en evaluering av enkeltkommuner, og vi mener det derfor er lite viktig å presentere hvilke kommuner som er med i undersøkelsen. Informantene i undersøkelsen er selvsagt anonyme, og vi har ikke presisert deres landbakgrunn eller bostedskommune så sant vi ikke finner det relevant eller det framkommer i det aktuelle sitatet som er brukt.

Gangen i rapporten

Innholdet videre i rapporten bygger på kvinnenes egne erfaringer i møte med Norge, i tillegg til erfaringer og innspill fra ektemenn og nøkkelinformanter, sett i lys av eksisterende integreringstiltak og tilbud som finnes i kommunene. I kapittel 2 vil vi gå gjennom det eksisterende tiltaksapparatet for utenlandske kvinner familiegjennforent med norske menn, både i norske kommuner generelt og i våre tre utvalgte kommuner spesielt, før de neste tre kapitlene presenterer funn og resultater fra fokusgrupper og intervjuer med informantene.

Kapittel 3 tar for seg de tre grunnleggende elementene som kvinnene selv definerer som aller viktigst for å klare seg i Norge: sosialt nettverk, språk og arbeid. Neste kapittel tar for seg temaet økonomi, som av mange kvinner og ektemenn trekkes fram som en viktig bestemmende faktor for hvilke muligheter og hva slags handlingsrom de har i forbindelse med de grunnleggende integreringselementene diskutert i kapittel 3. Videre tar kapittel 5 for seg det mange av kvinnene beskriver som nøkkelen til mestring av livet i Norge og samfunnsforståelse, nemlig tilgang på informasjon.

I avslutningskapitlet oppsummerer vi utfordringene kvinnene forteller at de møter i integreringsprosessen, og diskuterer behov for justering av eksisterende tiltak og innføring av nye tiltak.

Kapittel 2 Tiltaksapparatet for familiegjenforente kvinner

For å kunne se på hvilke forhold som påvirker integreringen av kvinner som innvandrere til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann, er det nødvendig å kartlegge den offentlige og kommunale innsatsen rettet mot målgruppen. I dette kapitlet retter vi søkelyset mot tiltaksapparatet for kvinner som har innvandret til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann. Vi gir først en generell beskrivelse av hvilke rettigheter og plikter kvinnene i målgruppen har i ulike deler av kvalifiseringsapparatet. Deretter gir vi en gjennomgang av hvordan de tre kommunene i utvalget i praksis tilnærmer seg integrering av denne gruppen innvandrere. Denne delen er basert på intervjuer med nøkkelinformanter i ulike deler av det kommunale hjelpeapparatet, og det er først og fremst Voksenopplæringen, NAV Arbeid og i noen tilfeller sosialtjenesten og flyktningtjenesten som har vært relevante for undersøkelsens målgruppe.

Rettigheter og plikter

I perioden fra 1990 til 2007 har i alt 328 000 personer med statsborgerskap fra et land utenfor Norden innvandret til Norge og fått opphold her (Statistisk sentralbyrå 2008). Utenlandske borgere migrerer til Norge av flere ulike grunner: for arbeid eller utdanning, for å gjenforenes med familie eller for å søke beskyttelse mot krig og forfølgelse. Den norske stat bruker hvert år betydelig midler på integreringstiltak for innvandrere, men hvilken type assistanse innvandrere mottar, varierer med den enkeltes oppholdsstatus.

Den mest omfattende innsatsen rettes mot nyankomne flyktninger og personer med opphold på humanitært grunnlag. Lov om introduksjonsordning gir denne gruppen rett og plikt til inntil to års fulltidskvalifisering som både skal omfatte norskundervisning, samfunnsorientering og arbeidspraksis. Under kvalifiseringen mottar deltakerne introduksjonsstønad opp til to ganger folketrygdens grunnbeløp⁷ per år, og i motsetning til sosialhjelp beholdes denne stonaden også dersom deltakeren tar en kveldsjobb ved

⁷ Per 1.5.2008 er folketrygdens grunnbeløp (G) 70 256 kr.

siden av å delta i programmet. Et annet viktig særtrekk ved introduksjonsstønad er at den er individbasert, ikke husholdsbasert. Det er den enkeltes deltakelse i kvalifisering som styrer nivået på overføringene fra kommunen, ikke en samlet vurdering av husholdets inntekt. Kvinner som kommer til Norge gjennom ekteskap med en norsk statsborger, har ikke rett eller plikt til å delta i introduksjonsprogram eller til å motta introduksjonsstønad. Den enkelte kommune kan likevel velge å tilby introduksjonsprogram med introduksjonsstønad også for denne gruppen. Kvinner som innvandrer gjennom ekteskap med en norsk mann, har derimot omfattende rettigheter til gratis norskundervisning (inntil 3000 timer ved behov) og til å benytte NAVs tjenester knyttet til arbeidsformidling, kurs og arbeidsmarkedstiltak på lik linje med alle arbeidsledige med varig opphold i Norge. På det motsatte ytterpunktet finner vi arbeidsinnvandrere, som har en plikt til å gjennomføre 250 timer norskundervisning og 50 timers samfunnsorientering for å kunne søke om varig oppholdstillatelse, men som selv må betale for denne undervisningen, og som ikke har rettigheter til øvrig kvalifisering. Andre grupper av innvandrere, som EØS-borgere, nordiske borgere, studenter, au pairer og andre med midlertidig opphold, har verken rett eller plikt til opplæring i norsk og samfunnskunnskap, noe som betyr at kommunen ikke har ansvar for å tilrettelegge norskundervisning for disse gruppene.

Kommunene står fritt til å legge opp introduksjonsprogrammet for flyktninger og asylsøkere slik de finner det mest hensiktsmessig innenfor de rammene introduksjonsloven setter, og denne fleksibiliteten betyr at kommunene kan slå sammen tilbudet til flyktninger og asylsøkere med tilbud til andre grupper. Det er ikke uvanlig at innvandrere som kvinnene i målgruppen av praktiske grunner helt eller delvis følger samme norskundervisning som deltakerne i introduksjonsprogrammet. Avhengig av hvordan den enkelte kommune prioriterer, og de rammebetingelsene kvalifiseringen skjer innenfor, velger kommuner ulike løsninger i grenseoppgangen mellom introduksjonsprogrammet og tilbudet til andre nyankomne innvandrere. I noen kommuner får innvandrere utenfor introduksjonsprogrammet tilbud om språkpraksis og arbeidspraksis på lik linje med deltakerne i programmet. I skolesammenheng kan dette føre til at vår målgruppe får et mer omfattende tilbud fordi metodikken for kvalifisering av flyktninger på viktige områder også overføres til andre nyankomne. På den andre siden kan nærheten til flyktningene og erkjennelsen av at de både har lovfestede rettigheter til kvalifisering som er mer omfattende, og inntektssikring mens de er under opplæring, føre til en opplevelse av å bli negativt forskjellsbehandlet. På denne måten vil integrasjonsprosessen til kvinnene i vår målgruppe kunne påvirkes av introduksjonsprogrammet i kommunen de bor i, selv om de selv verken har rett eller plikt til å delta i programmet.

Rett og plikt til norsk- og samfunnsfagsopplæring

Kvinner som kommer til Norge gjennom ekteskap med en norsk statsborger, har rett og plikt til å gjennomføre 250 timer opplæring i norsk og 50 timer opplæring i samfunnsfag. Undervisningen er gratis, men forutsetter at den enkelte selv søker kommunen om opplæring. Kommunene skal tilrettelegge for opplæringen som skal starte så snart som mulig og senest innen tre måneder etter at personen har søkt. Innvandrere som har rett og plikt til opplæring, må fullføre de 300 timene i løpet av de tre første årene i Norge for å få varig bosettingstillatelse og senere kunne søke om norsk statsborgerskap.⁸ Innvandrere som i utgangspunktet har rett og plikt til opplæring, men som er mellom 55 og 67 år, er fritatt *plikten*, men har *rett* på gratis undervisning dersom de ønsker det.

Selv om det obligatoriske kravet er 300 timer, kan innvandrerne som har rett og plikt til opplæring, få ytterligere 2700 timer gratis norskundervisning dersom de har behov for det. Kommunene kan kreve at det gjennomføres tester for å fastslå behovene utover de 300 obligatoriske timene, og alle de 3000 timene må gjennomføres i løpet av fem år.

I Utdannings- og forskningsdepartementets læreplan i norsk og samfunnskunnskap for innvandrere oppgis det at opplæringen «skal gi innvandreren mulighet for likestilling, deltakelse og integrering i det norske samfunnet» (Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere: 2). Videre følger en beskrivelse av forutsetninger og målsettingen for opplæringen:

I tråd med opplæringssynet som uttrykkes i rammeverket, forutsettes det at opplæringen skal ta utgangspunkt i deltakernes personlige forutsetninger, sosiale bakgrunn og lokale tilhørighet, og tilpasses den enkeltes forutsetninger og behov for opplæring. Målet for opplæringen er å bidra til å gi mennesker i voksen alder adgang til kunnskap, innsikt og ferdigheter som fremmer den enkeltes verdiorientering og personlige utvikling, og styrker grunnlaget for selvstendig innsats og samarbeid med andre i yrke og samfunnsliv (Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere: 2).

Norskopplæring

Norskopplæringen skal bringe kursdeltakerne til et ferdighetsnivå i norsk som setter dem i stand til å «bruke eller bygge videre sin medbrakte kompetanse i utdanning, arbeid og samfunnslivet for øvrig» (Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere: 6). Undervisningen er lagt opp på tre nivåer tilpasset ferdighetsnivå eller i tre ulike spor som varierer med hensyn til tempo, progresjon, arbeidsmåter, læremidler og gruppestørrelser:

⁸ Innvandrere som kan dokumentere tilstrekkelig kunnskap i norsk eller samisk, kan fritas for kravet om 300 timer opplæring (www.imdi.no 10.3.09).

Spør 1: For deltakere med liten eller ingen skolegang og som er uvant med å bruke skrift som redskap fordi de ikke har fått tilstrekkelig lese- og skriveopplæring på morsmålet

Spør 2: For deltakere som har en del skolegang, og som er vant til å bruke skriftspråket som redskap for læring, men trenger å utvikle læringsstrategier som er viktige i det norske skolesystemet, som ansvar for egen læring, kritisk tilnærming til og refleksjon rundt lærestoffet

Spør 3: For deltakere som har god allmennutdanning, gjerne på høyskole eller universitetsnivå, er vant til å tilegne seg kunnskap ved hjelp av skriftspråket og kanskje har lært ett eller flere fremmedspråk.

(Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere)

For å plassere deltakerne på språkkurset på riktig nivå skal det foretas en inntaks-samtale på skolene som gir et bilde av deltakerens forutsetninger for å lære norsk. En slik vurdering kan innebære ferdighetstester i morsmål, fremmedspråk og norsk. Som dokumentasjon og vurdering av norskferdigheter etter opplæring foreligger det tre sentralt utviklede prøver. Norskprøve A1 er ikke avsluttende, men brukes diagnostisk underveis for deltakere med langsom progresjon og avvikles lokalt etter behov. Norskprøve 2 (A2) og Norskprøve 3 (B1) er begge avsluttende prøver som utarbeides sentralt, avvikles på fastsatte datoer og gir eksamensbevis til deltakere som har bestått. Det er også mulig å ta eksamen i norsk på høyere nivå (B2) som gir adgang til høyskoler og universitet, men en slik eksamen må bekostes av deltakeren selv.

I læreplanen gis det retningslinjer for hva norskundervisningen på de ulike nivåene skal inneholde, og hvilke ferdigheter som skal oppnås. I tillegg til delmål innen lytting, snakking, lesing, skriving og konversasjon skal undervisningen også legges opp etter ordforråd og fraser knyttet til konkrete personlige forhold, omgivelser og gjøremål som utvides etter stigning i nivå.

Samfunnskunnskap

I tillegg til 250 timer norskundervisning har kvinnene i målgruppen også rett og plikt til 50 timer samfunnskunnskap på et språk de behersker, fortrinnsvis på morsmål hvis det er mulig. Undervisningen skal være pedagogisk tilrettelagt på samme måte som norskopplæringen og tilpasses de ulike deltakernes forutsetninger, behov og ønsker. Grunnlaget for samfunnskunnskapsundervisningen er ifølge lærerplanen at «demokratiet ligger som et fundament for all virksomhet i vårt samfunn» hvor «[i]ndividets rettigheter og plikter balanseres mot samfunnets krav og forpliktelser overfor den enkelte» (Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere: 3). De ulike emnene som gjennomgås i undervisningen, skal illustrere nettopp dette. Faget er lagt opp med utgangspunkt i at behovet for informasjon er tosidig; myndig-

hetene ønsker å informere om sentrale sider ved det norske samfunnet, og deltakerne ønsker informasjon. En del av undervisningen skal etter læreplanen foregå i form av møter med institusjoner, arbeidsplasser og personer som er viktige for integreringen og dagliglivet i lokalsamfunnet.

I læreplanen er det satt opp sju obligatoriske emner i samfunnskunnskap, men hvor mye tid som skal brukes på de ulike emnene, bestemmes av faglærer ut fra deltakernes behov. Alle emnene skal ta for seg hvordan man finner og innhenter relevant informasjon, samt kunnskap om norsk kultur i vid forstand. De ulike obligatoriske emnene er:

1. *Innvandrer i Norge* – om viktigheten av å lære norsk for deltakelse i samfunnet samt ivareta egne rettigheter og plikter i samfunnet
2. *Demokrati, velferd og verdier* – om verdier som ligger til grunn for demokratioppfatningen og den norske lovgivningen
3. *Helse* – om hvordan det norske helsevesenet fungerer, samt hvordan kosthold og fysisk aktivitet påvirker egen helse
4. *Skole, utdanning og kvalifisering* – om det norske utdannelsessystemet
5. *Arbeid, arbeidsliv og arbeidsmarked* – om hvordan det norske arbeidsmarkedet fungerer
6. *Barn og familie* – om hva som forventes av foreldre, og hvilke ytelser samfunnet gir dem, samt familiemønstre, samlivsformer og kjønnsroller
7. *Befolkningsstruktur og naturforhold* – om hvor og hvordan folk i Norge bor og lever, inn- og utvandring, geografi, klima og natur

Læreplanen i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere inneholder dermed klare retningslinjer for hva samfunnsorienteringen skal behandle av temaer. Kommunene og lærerne har likevel et stort handlingsrom med hensyn til hvordan de formidler denne informasjon. Samtidig legger både kompetanse og ressurser – hos Voksenopplæringen og eventuelle samarbeidspartnere – i ulik grad begrensninger for hvordan undervisningen skjer i praksis.

Praktisk integreringsinnsats i de tre kommunene

Innvandrere har, avhengig av på hvilket grunnlag de har innvandret, visse rettigheter og plikter. Kvalifiseringsarbeidet må likevel skje lokalt, og mye ansvar er derfor delegert til den enkelte kommune som, innenfor noen fastlagte rammer, står relativt fritt når det

gjelder hvordan de ønsker å utforme tilbudet til innvandrere. Innenfor det offentlige kvalifiseringsapparatet er det i tillegg en sterk målsetting at tilbudet til den enkelte skal legges til rette og tilpasses basert på personlige forutsetninger og ønsker. I dette avsnittet retter vi søkelyset mot hvordan de tre kommunene i undersøkelsen praktisk har lagt opp arbeidet rettet mot kvinner familiegjenforent med norske menn.

Det første møtet – hvilken offentlig instans informerer og om hva?

Ingen av kommunene har et apparat for å ta imot familieinnvandrere som kommer til en norsk ektefelle, og det er ingen av nøkkelinformantene som forteller at det finnes rutiner for å ta imot målgruppen foruten det obligatoriske oppmøtet hos politiet og på helsestasjonen for å teste for tuberkulose. Ellers er språkopplæring det eneste integrasjonstiltaket målgruppen har rett på, og skolen er det eneste faste møtepunktet kvinnene har med kommunene. Kommunene gir lite informasjon til kvinnene i målgruppen før de eventuelt innlemmes i Voksenopplæringen. I kommune Vest sender Voksenopplæringen informasjon om lovregulering som IMDi har utarbeidet på norsk og morsmål, til alle som har rett eller plikt til språkopplæring. Dette er det eneste eksemplet vi har kommet over når det gjelder informasjon som systematisk gis til kvinnene som kommer til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann. Kommune Nord er i ferd med å utvikle en informasjonsbrosjyre til alle innflyttere til kommunen (også til personer uten innvandringsbakgrunn) og har involvert Voksenopplæringen for å finne ut hva slags informasjonsbehov innvandrere, asylsøkere og flyktninger har. Per dags dato er det imidlertid svært lite tilpasset informasjon som gis til kvinnene, og i to av de tre kommunene er det ingen systematikk i at de får noe.⁹

Den generelle inngangsporten til alle de tre kommunene er Servicekontoret, men det er ulikt hvor mye kompetanse de ansatte her har om rettighetene og mulighetene til vår målgruppe. I den ene kommunen har Servicekontoret en ansatt som kan mye om innvandrere, og som har tett kontakt med Voksenopplæringen. Denne kontakten er ikke formalisert, men Voksenopplæringen oppfatter denne personen som sin kontaktperson hos Servicekontoret og mener han er flink til å henvise videre til riktig sted.

I de to andre kommunene har Servicekontoret lite kompetanse om målgruppen og henviser dem videre til Voksenopplæringen eller flyktningtjenesten. Ett av servicekontorene vi besøkte, visste for eksempel ikke at kvinner som har kommet til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann, ikke tilhører målgruppen til flyktningtjenesten.

Alle kommunene i undersøkelsen har en flyktningtjeneste som tar seg av saker relatert til flyktninger og asylsøkere som er med på introduksjonsprogrammet, og det

⁹ Vi har snakket med Voksenopplæringen, flyktningtjenesten, sosialtjenesten og NAV i de tre case-kommunene. Det er også andre aktører som har kontakt med kvinnene den første tiden, som for eksempel helsestasjonen og politiet. Vi har ikke oversikt over hva disse eventuelt informerer om, men inntrykket er at det ikke gis noen systematisk informasjon.

hender flyktningtjenesten mottar henvendelser fra kvinner i målgruppen eller ekte-mennene deres. Hvordan de responderer på slike henvendelser, varierer. I kommune Vest sier flyktningtjenesten eksplisitt at de ikke avviser noen, og at de bistår kvinnene i målgruppen hvis de kan. De får ofte generelle henvendelser fra kvinnene i målgruppen om saker relatert til politi, søknadsskjemaer, oppholdstillatelse og lignende. Flyktningtjenesten i kommune Øst sier også at de svarer på spørsmål fra kvinnene hvis de får henvendelser, men de henviser kvinnene stort sett videre. I kommune Nord har ikke flyktningtjenesten noe med gruppen å gjøre og avviser henvendelsen fra målgruppen eller henviser dem videre fordi de ikke hører inn under flyktningtjenesten. Dermed ivaretar flyktningtjenesten i alle kommunene et minimum av informasjonsbehov ved å henvise videre til rette instans, mens i hvert fall ett av kontorene sier at de bistår kvinner i målgruppen utover dette.

Språkopplæringen

Gjennom NIR-registeret (Nasjonalt introduksjonsregister¹⁰) har språkskolene oversikt over personer som bosetter seg i kommunen, og som har rett og/eller plikt til norskopplæring. NIR-registeret gjør at Voksenopplæringen i alle casekommunene har god oversikt over kvinnene i målgruppen vår, og registeret gjør det mulig å følge med på hvem som eventuelt ikke tar kontakt med skolen. De tre casekommunene bruker registeret på noe ulik måte. Voksenopplæringen i kommune Vest har som fast rutine å sende ut informasjonsbrev om norskundervisning og søknadsskjema til alle utenlandske innflyttere senest en måned etter at de er registrert flyttet til kommunen. Hvis innflytterne ikke tar kontakt etter stund, sendes det ut en purring. Også kommune Øst følger med i det nasjonale registeret og sender i utgangspunktet ut informasjonsbrev om norskopplæring til nyinnflyttede, utenlandske personer, men det er ikke en fast innarbeidet rutine, og brevene sendes når skolen har kapasitet. Ved intervjudidspunktet var det en stund siden det hadde blitt sendt ut informasjonsbrev sist, men Voksenopplæringen i kommune Øst har som mål å få sendt ut brev til alle utenlandske innflyttere innen ett år etter at de har flyttet til kommunen. Både kommune Vest og Øst argumenterer for at det er tidsbesparende å sørge for at personer som har rett på norskopplæring, kommer i gang så snart som mulig, i stedet for at de venter til fristen for å benytte seg av tilbudet begynner å gå ut. I kommune Nord tar Voksenopplæringen ikke initiativ overfor potensielle kursdeltakere, og det er opp til innflytterne selv å ta kontakt med skolen. Likevel følger språkopplæringen med på om det er noen som begynner å nærme seg treårsgrensen for å fullføre norskopplæringen, og først da tar de kontakt.

¹⁰ Register som føres av utlendingsmyndighetene over personer som søker bosettingstillatelse og norsk statsborgerskap, og som har rett og plikt til norskopplæring (Offentlighet.no: <http://www.offentlighet.no/?module=Articles;action=ArticleFolder.publicOpenFolder;ID=153>)

Når kvinnene tar kontakt med Voksenopplæringen, kommer de først inn til en samtale og kartlegging. Ektemannen fungerer ofte som tolk for kvinnene i møtet med skolen, selv om han også kan ha problemer med å kommunisere godt med ektefellen sin. Kommune Vest har satt av penger til tolk i budsjettet sitt og bruker tolk på den første samtalen med kvinnene, mens kommune Nord bruker tolk på oppstarts- og informasjonsmøter.

Ifølge læreplanen skal norskundervisningen deles opp i ulike spor etter kursdeltakernes forutsetninger for læring. Språkskolene i undersøkelsen mente at de ikke hadde nok elever til å starte nye kurs på alle tre sporene, og kursdeltakere på nivå to og tre begynner i de fleste tilfeller sammen. Noen ganger blandes alle tre sporene til å begynne med. Alle skolene beskriver mye sjonglering og fortløpende bytting av grupper for kursdeltakerne for å forsøke å sikre at alle er på et kurs som er på riktig nivå.

Språkpraksis er ikke en del av læreplanen i norsk, men det legges ofte inn som en del av introduksjonsprogrammet for flyktninger og asylsøkere (Kavli mfl. 2007). Språkpraksis er ment som en metode og et pedagogisk verktøy i norskundervisningen og innebærer først og fremst språktrening på en arbeidsplass. Den organiseres ofte gjennom Voksenopplæringen.¹¹

Kommune Øst er den eneste av kommunene i undersøkelsen som har et tilbud om språkpraksis for innvandrere som står utenfor introduksjonsprogrammet. Språkpraksisen er et frivillig tilbud til kursdeltakere på nivå 2. Praksisen er to dager i uka i tre måneder. De fleste i vår målgruppe har praksis i barnehager, butikker, bofellesskap eller sykehjem, altså arbeidsplasser hvor det er gode muligheter for å praktisere norsk. Voksenopplæringen i kommune Øst har satt av en halv stilling til koordinering og oppfølging av språkpraksisen, og denne stillingen dekker også praksisen for deltakere i introduksjonsprogrammet. I praksisperioden får deltakerne tett oppfølging, og koordinatoren besøker hver arbeidsplass én gang i uka de første to månedene for å følge med på hvordan praksisen fungerer for deltakeren og arbeidsgiveren. Voksenopplæringen i kommune Øst har veldig god erfaring med å tilby språkpraksis også for innvandrere utenfor introduksjonsprogrammet, og de framhever at spesielt kvinnene i vår målgruppe er god reklame for praksisordningen. De er ofte motiverte og arbeidsvillige og bidrar dermed til at arbeidsgivere får positive erfaringer med å ta imot deltakere på praksisplass.

Kommune Vest hadde tidligere en ordning med språkpraksis for alle, men tilbudet er nå forbeholdt deltakere på introduksjonsprogrammet. I denne kommunen var språkpraksis en tjeneste NAV kjøpte av Voksenopplæringen, og det innebar at deltakerne fikk noe kompensasjon. Etter introduksjonsordningen ble innført, valgte NAV å prioritere deltakerne på introduksjonsprogrammet. De ansatte på språkopplæringen savner tilbudet og ønsker at også andre innvandrere kunne dra nytte av tilbudet.

¹¹ Forskjellen mellom språkpraksis og arbeidspraksis er først og fremst formålet med tiltaket og hvordan det er organisert. Arbeidspraksis er et arbeidsmarkedstiltak som har som mål – gjennom tilrettelagt arbeidstrening – å øke den enkeltes muligheter til å komme i arbeid eller utdanning og å avklare den enkeltes muligheter på arbeidsmarkedet. Arbeidspraksis arrangeres i regi av NAV.

Kommunene står relativt fritt til å organisere tilbudet til innvandrere, flyktninger og asylsøkere slik de selv finner hensiktsmessig. Skolene kan dermed ha andre tilbud utover ren norskundervisning. En av språkskolene vi besøkte, har en rådgiverstilling, mens en annen har en helsesøster tilknyttet i halv stilling. Helsesøsteren er ment som et tilbud til deltakerne på introduksjonsprogrammet, men hun hjelper alle som kommer innom. En av språkskolene har en lærer i halv stilling på hovedbiblioteket, hvor hun har ansvar for lesegrupper, leksehjelp og oppbygningen av biblioteket. I denne kommunen har altså Voksenopplæringen et tett samarbeid med biblioteket og ønsker å tilrettelegge så deltakerne på norskundervisningen tar i bruk biblioteket mer.

Arbeidsmarkedstiltak

Personer som har opphold i Norge på grunn av familiegjennomføring med en norsk statsborger, har de samme rettighetene til tiltak fra NAV som norske borgere. Det er dermed opp til det enkelte NAV-kontor hvilke tiltak de tilbyr kvinnene i målgruppen.

Alle de tre NAV-kontorene i de utvalgte kommunene har som rutine å sjekke språket til kvinnene når de kommer for å registrere seg. Det skjer for det meste uformelt i samtalen med en saksbehandler, men én kommune forteller at de også har et samarbeid med introduksjonsordningen om språktesting. Hvis språkferdighetene ikke er gode nok eller kvinnene ennå ikke har gått på kurs, blir de sendt videre til Voksenopplæringen. Et NAV-kontor sier eksplisitt at de ikke ønsker å registrere personer med dårlige norskkunnskaper som aktive arbeidssøkere fordi de ikke har mulighet til å få jobb uansett. De to andre kommunene registrerer alle som ønsker det, som arbeidssøkende uavhengig av norskkunnskaper.

Alle tre kommunene har minstekrav til norskkunnskaper for å få delta på ordinære arbeidsmarkedstiltak som arbeidsmarkedskurs eller arbeidspraksis. Hva kravet består i, avgjøres internt i hver kommune, og det varierer ut fra hva slags tiltak det er snakk om. I kommune Øst har NAV og Voksenopplæringen nylig inngått et samarbeid, så Voksenopplæringen godkjenner hvem som kan delta på AMO-kurs. De kursdeltakerne språkskolen mener har potensial til å klare eksamen, får ikke begynne på AMO-kurs før de har bestått språkprøven. Innvandrere som ikke er på introduksjonsprogrammet, får ingen økonomisk kompensasjon for å delta på norskundervisning, mens tiltak gjennom NAV gir en liten kompensasjon. Dermed mener flere av nøkkelinformantene at motivasjonen for språkopplæring blir mindre hvis deltakerne har mulighet til å få tiltak gjennom NAV, og at det er viktig å etablere et samarbeid med NAV på dette området.

NAV arrangerer imidlertid også egne tiltak for fremmedspråklige hvor språkkravet kan være noe lavere enn for andre tiltak. For eksempel hadde NAV-kontoret i en av kommunene inngått et samarbeid med Voksenopplæringen og en ekstern aktør for å tilby yrkesrettede kurs som også innebærer norskundervisning som leder fram mot

eksamen, og en praksisdel. I teoridelen inngår deler av fagplanen for videregående skole som deltakerne kan bygge videre på senere. Så langt har det vært arrangert kurs rettet mot helse- og omsorgssektoren, barnehager og bygg- og anlegg, og deltakerne får tett oppfølging av lærerne hele veien. De andre kommunene hadde også arrangert egne kurs for fremmedspråklige, men ikke i samarbeid med Voksenopplæringen.

Like rettigheter, ulike muligheter?

Kvinner som innvandrer til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann, har rett og plikt til 50 timer samfunnsorientering på et språk de forstår, samt inntil 3000 timer gratis norskundervisning etter behov. Arbeidsrettede tiltak og arbeidsformidling vil være et hovedansvar for NAV Arbeid på lik linje med det ansvaret NAV har for alle innbyggere i Norge. En del av kritikken som ble rettet mot integreringsarbeidet i Norge fra slutten av 1990-årene, handlet om at like rettigheter i praksis ga svært ulike resultater fordi blant annet flyktninger og innvandrere trengte en annen type oppfølging enn personer som snakket norsk og kjente det norske systemet. Slik situasjonen var, tapte for eksempel innvandrere ofte i kampen om knappe tiltaksplasser (Djuve og Kavli 2007). Gjennom introduksjonsloven fikk kommunene et overordnet ansvar for å koordinere ulike etaters innsats overfor flyktninger, og det ble åpnet for særtjenester i større grad enn tidligere. En tilsvarende ansvars plassering finnes ikke for familieinnvandrede kvinner. Dette er en struktur som nødvendigvis leder til store variasjoner i hva slags tilbud kvinnene får, både avhengig av hvilke ressurser den kommunen de bosetter seg i har til rådighet, hvordan kommunen prioriterer å bruke disse ressursene, og hvordan kvinnene selv og eventuelt deres partnere greier å manøvrere i det systemet de møter i den enkelte kommune.

I praksis er det Voksenopplæringen som har tette kontakt med kvinnene, i det minste den tiden de fortsatt har rettigheter til norskundervisning. Vårt inntrykk er at de øvrige instansene i kommunene tar det for gitt at Voksenopplæringen følger opp familieinnvandrede kvinner relativt bredt, selv om deres oppgave i utgangspunktet kun er å undervise i norsk og samfunnskunnskap. I den grad noen er opptatt av innvandrere utenfor introduksjonsprogrammet – det være seg i NAV, flyktningtjenesten eller Servicekontoret – er det ofte basert på personlig interesse og initiativ eller en spill-over-effekt av samarbeidet som er etablert mellom Voksenopplæringen og andre aktører som er formalisert gjennom arbeidet med introduksjonsordningen. Det er dermed en fare for at innsatsen rettet mot kvinnene i vår målgruppe ut over norskundervisningen er preget av tilfeldigheter. Det at målgruppen relativt liten i kommunene vi har besøkt, gjør det likevel enklere for hjelpeapparatet å ha oversikt selv om ingen har et klart definert ansvar. I større kommuner vil situasjonen være annerledes.

Tabell 2.1 Oversikt over organisering og kvalifiseringstilbud i de tre kommunene i undersøkelsen.

	Kommune Øst	Kommune Vest	Kommune Nord
Flyktningtjenestens rolle overfor målgruppen	Svarer på spørsmål fra målgruppen, men henviser stort sett videre.		Tar ikke imot henvendelser fra målgruppen og henviser umiddelbart videre.
Informasjon om rettigheter og plikter	Voksenopplæringen sender ut brev til nyinnflyttede innvandrere når de har anledning, og har som mål å sende ut brev innen ett år.	Voksenopplæringen har fast rutine på å sende informasjonsbrev om norskundervisning og søknadskjema senest en måned etter innflytting til kommunen, sender også purring etter en stund.	Voksenopplæringen tar ikke kontakt med innvandrere med rett og/eller plikt til norskopplæring, men følger med på om noen nærmer seg utløpsfristen for gratis undervisning.
Språkpraksis	Språkpraksis gis som frivillig tilbud til kursdeltakere på nivå 2. Tiltaket er organisert gjennom Voksenopplæringen.	Kommunen hadde språkpraksis tidligere, men dette er nå forbeholdt deltakere på introduksjonsprogrammet.	Se under om yrkesrettede kurs.
Registrering av arbeidssøkende på NAV	Alle som ønsker, blir registrert som arbeidssøkende.	NAV ønsker ikke å registrere personer med dårlig norsk som arbeidssøkende.	Alle som ønsker, blir registrert som arbeidssøkende.
Arbeidsmarkeds tiltak fra NAV	NAV har sporadiske tilbud tilrettelagt for fremmedspråklige. Ellers er målgruppen en del av det ordinære apparatet.	NAV har sporadiske tilbud tilrettelagt for fremmedspråklige. Deltakelse i slike tiltak krever både et visst nivå på norskerdighetene og en viss varighet på ledighetsperioden. Ellers er målgruppen en del av det ordinære apparatet.	NAV har et utstrakt tilbud tilrettelagt for fremmedspråklige, blant annet tilbud om yrkesrettede kurs i samarbeid med Voksenopplæringen og en ekstern aktør som innebærer norskopplæring, moduler fra videregående skole og praksis.

Kapittel 3 Forutsetninger for et godt liv i Norge

Ettersom hovedmålsettingen med denne undersøkelsen er å få økt kunnskap om kvinnenes egne erfaringer med integrering i det norske samfunnet, har det vært vesentlig at kvinnene selv får definere hva de oppfatter som viktig i integreringsprosessen. Under samtaler med kvinner i målgruppen kommer det fram at ordet integrering ikke alltid er et begrep de har et forhold til. Integrering kan framstå som et uforståelig fremmedord eller som et offentlig begrep om innvandrere generelt som kvinnene ikke føler har noe med dem personlig å gjøre. Når temaet integrering blir drøftet med kvinner i målgruppen, blir det gjerne tolket som det å trives i Norge og det å ha et godt liv. For kvinnene er det viktig at de finner seg til rette i Norge og lever et bra liv her i samsvar med egne forventninger, og de har klare oppfatninger om hva som skal til for at de skal trives.

Gjennom en åpen idémyldring i begynnelsen av hver fokusgruppe dannet vi oss et bilde av hva som opptar kvinnene: hva de er bekymret for, hva de oppfatter som mindre problematisk, og hva de er fornøyde med. Vi fikk noe ulike svar fra kvinne til kvinne og fra fokusgruppe til fokusgruppe, men det er likevel noen temaer som går igjen som enten utpeker seg som problemområder, eller som de fleste kvinnene er tydelig engasjert i. Det kvinnene selv oppgir at de er mest opptatt av i forbindelse med integrering eller trivsel i Norge, kan sorteres under fem hovedtemaer: sosialt nettverk, språk og skole, arbeid, økonomi og informasjon.

I denne rapporten har vi tatt utgangspunkt i disse hovedtemaene definert av kvinnene selv og vil i de neste kapitlene diskutere hvert av de fem områdene eksplisitt, både med tanke på trivsel og problemer i nåværende situasjon. Dette kapitlet tar for seg de tre grunnleggende elementene som blir definert som aller viktigst for å klare seg i Norge, nemlig sosialt nettverk, språk og arbeid. Neste kapittel tar for seg temaet økonomi som av mange kvinner trekkes fram som en viktig bestemmende faktor for hvilke muligheter og hva slags handlingsrom de har når det gjelder de grunnleggende integreringselementene diskutert i dette kapitlet. I tillegg påpeker flere av respondentene hvordan parets økonomiske situasjon påvirker forholdet mellom ektefellene. Videre tar kapittel 5 for seg det mange av kvinnene beskriver som nøkkelen til mestring av livet i Norge og samfunnsforståelse, nemlig tilgang på informasjon.

Enkelte temaer vi på forhånd trodde ville være viktige for kvinnene, som for eksempel betydningen av foreninger og organisasjoner for egen landgruppe og betydningen

av å ha barn, vekket ikke så stort engasjement som på forhånd antatt og vil derfor heller ikke bli behandlet eksplisitt i egne kapitler. Enkelte faktorer som har relativt stor betydning for hvordan kvinnene møter livet i Norge og mestrer hverdagen, som samfunnsforståelse og ektefelles rolle, vil diskuteres fortløpende i forbindelse med de ulike hovedtemaene. De neste tre kapitlene er hovedsakelig basert på intervjuene med kvinnene i målgruppen, men informasjon fra ektefeller og nøkkelinformanter er også viktige bidrag under de ulike temaene.

Sosialt nettverk

Som mange andre migranter har kvinnene i vår målgruppe dratt fra sin egen familie, venner og nettverk for å starte et nytt liv. Noen ble kjent med ektemannen sin gjennom familie eller venner som allerede var i Norge, og hadde dermed noen kjente i Norge da de kom. De fleste starter likevel med blanke ark når de kommer, og må bygge opp et nytt sosialt nettverk. Enkelte forteller også at de hadde kjent ektemannen kun kort tid da de kom til Norge, noe som betyr at de i tillegg til å få egne venner i et nytt land også måtte bruke tid og energi på å bygge opp en trygg relasjon til partneren sin.

Når kvinnene kommer til Norge, kommer de til en ektemann som i de aller fleste tilfeller har et etablert sosialt nettverk av familie og venner. Familiemedlemmene til ektemannen er ofte blant de første kvinnene møter, og svigerfamilien framheves som viktig av mange av kvinnene. Også mannens venner er gjerne blant de første kvinnene får kontakt med. Mange av kvinnene forteller at de raskt får tilgang på et sosialt nettverk gjennom mannen. Likevel er språk en stor hindring i sosialiseringen med det norske nettverket til ektemannen, og mange sier at de synes det er vanskelig å bli kjent med nordmenn. Savnet etter egen familie i hjemlandet kan være stort, og noen påpeker at hverdagslivet er mindre sosialt i Norge fordi de er vant med mer omgang med for eksempel naboer og familie i hjemlandet.

Til tross for at kvinnene forteller om vanskeligheter med å få norske venner og etablere et norsk nettverk, er de fleste likevel opptatt av å framheve at de ikke er ensomme, og at de har egne venner uavhengig av ektemannen. Så godt som alle kvinnene vi snakket med, forteller at de har blitt kjent med flere kvinner med samme landbakgrunn som dem selv etter at de kom til Norge, og i både fokusgruppene med kvinnene og med mennene blir det ved flere anledninger spøkt med at kvinnene har flere venner enn ektemennene selv. I en fokusgruppe med norske ektemenn beskriver mennene konenes sosiale nettverk på denne måten:

A: Her er det så mange fra Thailand, så det er ikke noe problem. De tilpasser seg veldig godt. Det er nesten for stort nettverk. Hennes venner har blitt mine venner og ikke motsatt.

B: Om det er mange fra Thailand, så er det i alle fall mange russere! Hun har fått mye tips og råd fra andre, og de forklarer ting på en bedre måte enn jeg kan. Det er så mange russere at du ikke trenger å være venner med alle, det går an å velge sine venner.

C: Jeg er født og oppvokst her i byen, og kona mi har flere venner enn det jeg har!

Spesielt de thailandske og filippinske kvinnene mener det er lett å bli kjent med andre kvinner med samme nasjonalitet. De får kontakt når de møtes for eksempel på gata eller i butikken, de går bort og hilser på hverandre og utveksler telefonnumre. Mange forteller at de enten aktivt har oppsøkt andre på denne måten eller blitt oppsøkt selv. Jo flere kvinner av samme nasjonalitet som bor på et sted, jo lettere er det å danne seg et eget nettverk gjennom tilfeldige møter. En filippinsk kvinne som mener hun har et thailandsk utseende, forteller at hun raskt kunne fått mange thailandske venner hvis hun hadde vært thai, men at det tok noe lengre tid for henne å få venner ettersom det bor færre filippinske kvinner i hennes område:

Da jeg kom hit, trodde alle jeg var thai. Mange thailandske tok kontakt på butikken og andre steder og ville gi meg telefonnummeret sitt. Men det tok seks måneder før jeg traff på en filippiner.

Flere kvinner forteller også at de får kontakt med andre kvinner med samme landbakgrunn som bor i Norge gjennom internett. Det finnes ulike nettfora i Norge for de ulike nasjonalitetene, der de både kan bli kjent med andre i samme situasjon og spørre hverandre som ting de lurer på. Kvinner av alle de tre nasjonalitetene forteller at de bruker slike nettfora, og alle brukerne synes disse er nyttige både sosialt og for informasjonsinnhenting. Gjennom internett etablerer de ikke bare avstandsvennskap med kvinner som bor andre steder i landet, men får også kontakt med andre kvinner som bor i nærheten av dem selv.

Selv om kvinnene får kontakt med andre gjennom ektemannen, gjennom tilfeldige møter og internett, er språkopplæringen likevel den viktigste arenaen for å bli kjent med andre og få egne venner. Majoriteten av dem vi har snakket med, begynte på skole senest innen et halvt år etter at de kom til Norge, og alle forteller at deres personlige nettverk ble betydelig utvidet etter skolestart. Som en av informantene forteller:

Skolen er bra for å møte folk. Jeg møtte mange på skolen, og vi ble kjent selv om de var fra andre land.

Spesielt kvinnene som ikke er i jobb, trekker fram skolen som sin viktigste sosiale arena og holdepunkt. Som illustrert senere i dette kapittelet og i kapittel 5 er nettverket kvinnene blir en del av på skolen, også en viktig ressurs når det kommer til informasjon og samfunnsforståelse, i tillegg til at den bidrar til at kvinnene får et eget miljø med egne venner uavhengig av ektefellen.

Foreninger og organisasjoner

Noen av nettforaene og chattesidene kvinnene forteller at de bruker, tilhører nasjonale, regionale eller lokale foreninger spesielt for personer fra Thailand, Russland og Filippinene. Foreningene kan være uformelt organisert av privatpersoner eller mer formelt organisert av ambassader og foreninger for kulturutveksling. Det finnes blant annet foreninger for thailandske innvandrere flere steder i landet organisert i fylkeslag som arrangerer treff, og russiske immigranter kan delta i arrangementer i regi av norsk-russiske foreninger og kultursentre rundt om i landet. Det utgis også et eget opplysningstidsskrift med støtte fra Kulturrådet for russere bosatt i Norge, *Landsmann*. Filippinere i Norge samles gjerne på arrangementer i regi av Filipino Norwegian Society og lokale kultursentre. I tillegg finnes det religiøse foreninger som kan fungere som et samlingspunkt og som en kilde til informasjon om det norske samfunnet, slik som Den Thailandske Buddhistforening og andre buddhistiske foreninger rundt om i landet, den russisk-ortodokse kirke, som blant annet har sju menigheter i Norge, hvorav to befinner seg i Nord-Norge, og den katolske kirke, som har egne filippinske menigheter flere steder i landet. Den norske stat støtter årlig et antall slike foreninger og trossamfunn økonomisk, ettersom de blir sett på som viktige ressurser for utenlandske migranter bosatt i Norge.

Tilknytning og kontakt med slike foreninger og organiserte landnettverk ble tatt opp eksplisitt i alle fokusgruppene. Noen av kvinnene vi snakket med, sier at de ofte eller iblant deltar på møter eller arrangementer i regi av foreninger og organiserte nettverk. Det finnes stort sett former for lokalt organiserte nettverk og foreninger for alle kvinnene i målgruppen i alle tre kommunene, men oppslutningen rundt disse varierer sterkt blant våre informanter. I en fokusgruppe deltar mange av kvinnene i en lokal forening. De synes det er et bra og viktig tilbud, men forteller at slike foreninger også kan være kilde til intriger og splittelse:

Alle bruker foreningene. Det er ikke så mange formelle møter, men vi møtes mye likevel. Det er viktig å ha en filippinsk forening og fint at kommunen gir støtte! Men det er ikke et helt godt miljø, derfor er det fint at det er to grupper. Den ene er for de som er eldre, de som har vært her lenge. På Filippinene er det veldig hierarkisk og mye baksnakking og mye misunnelse. Sånt er det blant de thailandske også.

I en annen fokusgruppe ble det uttrykt mer skepsis:

A: Nei, ingen jeg kjenner, er med. Jeg har hørt om den, men jeg vil ikke være med. Jeg kjenner en som var med før, men som har slutta. Hvis de damene der har hørt noe privat om deg, så tenker de bare på det når de møter deg for første gang.

B: Du må lage deg en vegg, du må passe på hva du sier til dem liksom.

A: Det er veldig mye sladder, jeg vil ikke være med på det der.

Når det gjelder de landbaserte foreningene og organisasjonene, er inntrykket at de thailandske, russiske og filippinske kvinnene har omtrent samme forhold til disse; noen bruker dem, og noen bruker dem ikke, noen er fornøyde, og andre synes det er for mye sladder og intriger knyttet til miljøer der mange kvinner fra samme nasjonalitet er samlet.

Vi fikk mindre respons på temaet landnettverk enn på forhånd antatt og i et par av fokusgruppene ingen respons i det hele tatt. Dette var både fordi kvinnene ikke hadde hørt om slike foreninger, men også fordi de ikke hadde noe forhold til dem eller ingen interesse for organiserte landnettverk ifølge dem selv.

For mye av det gode?

Nettverket kvinnene danner med andre med samme landbakgrunn, er svært viktige for dem, og i mange tilfeller hovedkilden til sosial omgang og kontakt med venner. Både kvinnene selv, ektemennene og nøkkelinformanter trekker fram at kvinnene med samme landbakgrunn er flinke til å ta vare på hverandre, spesielt blir dette framhevet blant de thailandske og filippinske kvinnene. Fordi mange av vennene til kvinnene også er gift med norske menn, blir disse ektemennene en del av kvinnes utvidede nettverk. Gjennom det utvidede nettverket kommer dermed kvinnene gjerne i kontakt med nordmenn som kan bistå med informasjon og praktisk hjelp. For eksempel hadde en av informantene som var midt i en skilsmisse, fått hjelp til å skaffe advokat og ny bolig av en venninnes norske ektemann.

I norske medier og i det offentlige ordskiftet blir det fra tid til annen uttrykt bekymring for at kvinner som kommer til Norge gjennom ekteskapsmigrasjon, holdes isolert av ektemannen. I vårt utvalg finner vi ingen slike tilfeller. Ektemennene vi har snakket med, er derimot opptatt av at konene deres skal bli kjent med andre, og de uttrykker glede over at kvinnene lett finner sammen:

A: Nå er det mange thai og filippinere her. Da blir det lettere å sosialisere seg. Kona mi hadde sporet opp alle thaiene etter noen måneder.

B: Jeg synes det er flott at de har hverandre. Skravla går, og de ler og har det så fint sammen. Det er veldig fint å se.

A: Det ringer hjemme hver dag, og det er aldri til meg. Hun har vært her i to måneder. Norge er som en by, hun kjenner folk over hele landet [...]

Noen av kvinnene antyder imidlertid at ektemannen kan være skeptisk til at de har et aktivt sosialt liv med kvinner med samme landbakgrunn. Det kan være flere årsaker til det. Noen av ektemennene antyder at de synes det kan bli «litt mye», og føler at kona bruker mer tid på venninnene sine enn på ekteskapet. Det kan dermed synes som om noen av ektemennene føler seg utenfor og overlatt til seg selv. En ektemann opplever at hans og konas sosiale omgang i stor grad er begrenset til hennes venninner med sammen landbakgrunn og deres ektefeller, og forsøker å forklare hvorfor han synes det er et problem:

I asiatiske selskaper så er det bare damer i ett hjørne hvor de sitter og prater, og så er mennene i et annet hjørne. Sånn er det alltid i selskaper eller tilstelninger med konas venninner, alltid bare damene som sitter i et hjørne og prater sammen bare de. Noen ganger tenker jeg at alle kanskje kan hygge seg sammen, men nei da, damene bare samler seg for seg selv.

Videre er det flere ektemenn som uttrykker sin bekymring for at kona ikke får snakket nok norsk når hun har et så stort nettverk av venner med samme landbakgrunn. Vi vil være forsiktige med å si noe om hvorfor noen kvinner opplever at ektemannen ikke er udelt positiv til at hun har mange venner, men vi vil understreke at det kun er noen få kvinner som sier deres ektemann er skeptisk til at de bygger sosiale nettverk.

Nettverksrekrutterte informanter

Selv om inntrykket er at det sosiale i liten grad utgjør et problem for kvinnene, ønsker vi å komme med noen forbehold. Vi har kun vært i kommuner med en relativt stor gruppe med thailandske, russiske og filippinske kvinner. I disse tre kommunene er det derfor mange nok kvinner i hver landgruppe til at det kan dannes nettverk. Det samme vil ikke være tilfelle et sted med et mindre innslag av kvinner med bakgrunn fra de tre landene vi ser på. Videre er det viktig å understreke at vi har rekruttert kvinner gjennom Voksenopplæringen (kommune Vest og Øst) og nøkkelpersoner i de aktuelle miljøene (kommune Nord). Det vil si at vi kun har snakket med kvinner som har kontakt med enten språkskolen eller nettverkene vi har rekruttert gjennom. Med denne rekrutteringsformen vil vi ikke ha kommet i kontakt med de mest isolerte kvinnene. Imidlertid hevder de ansatte på språkskolene i de tre kommunene at de er i kontakt med så å si alle kvinner i målgruppen som flytter til kommunen. Etter å ha sjekket med NIR konkluderer ledelsen ved skolene i hver kommune med at det kun er en eller to kvinner fra de aktuelle landene som har flyttet til kommunen etter at NIR ble opprettet i 2005, som ikke ennå har vært innom Voksenopplæringen. Ansatte i

flyktning- og sosialtjenestene i kommunene argumenterer på sin side med at de ville ha fanget det opp hvis isolering av kvinner fra disse landene var et utstrakt problem. Det er likevel svært viktig å være oppmerksom på at utenlandske kvinner som flytter til Norge uten eget nettverk, vil kunne være svært sårbare for eventuell utnytting, isolasjon eller mishandling fra en ektefelle. Tyldum og Tveit (2008) viser for eksempel at kvinner som innvandrer gjennom ekteskap med en norsk mann, kan være utsatt for isolasjon og uheldige nettverk, men vi har ikke funn i vårt materiale som tyder på at dette er et utbredt problem.

Språk og skole

Når kvinnene blir bedt om å sette ord på hva som er forutsetninger for et godt liv i Norge, er språk et av punktene som nevnes hyppigst. Mangelen på norskferdigheter blir i alle fokusgruppene med kvinnene framhevet som en av de viktigste utfordringene i deres liv i Norge. Kvinnene er opptatt av at bedre språkferdigheter vil gjøre dem mindre avhengige av andre for informasjon og praktisk bistand, dessuten er det ofte en forutsetning for å kunne få arbeid. Å beherske det norske språket er også viktig på et mer personlig plan for å kunne kommunisere med ektemannen og andre i nærmiljøet.

Det varierer hva slags språkkunnskaper kvinnene har med seg når de kommer til Norge. Ingen av de kvinnelige informantene våre kunne noe særlig norsk før de kom, selv om et par hadde forsøkt å lære språket i hjemlandet. Engelsk er ett av to offisielle språk på Filippinene, og alle de filippinske informantene snakker derfor flytende engelsk. Engelskkunnskapene er også gode blant majoriteten av de russiske kvinnene vi snakket med, særlig dem med høyere utdanning. Mange av de thailandske kvinnene snakker også engelsk, men nivået er jevnt over dårligere enn i de andre landgruppene. Det er en klar fordel å beherske engelsk. Selv om norskferdigheter er helt avgjørende for å kunne ta ordentlig del i samfunnet, er engelskkunnskapene i Norge generelt gode, og med engelsk har kvinnene i de fleste situasjoner en mulighet til å kommunisere med omverdenen. Noen kvinner påpeker imidlertid at mangel på norske språkferdigheter er hovedgrunnen til at de hadde problemer med å få norske venner og bli en del av et norsk sosialt nettverk.

Kontakten med Voksenopplæringen

Språkopplæring er det eneste integreringstiltaket familieinnvandrere har rett på, og så å si alle kvinnene i målgruppen benytter seg av dette tilbudet ifølge våre nøkkelinformanter. Alle kvinnene vi har snakket med, hadde vært innom Voksenopplæringen i sin kommune. Vi har naturligvis et «skjevt utvalg» av kvinner fordi skolene har vært

delaktige i rekrutteringen av informanter, og vi har derfor i stor grad kommet i kontakt med de kvinnene Voksenopplæringen kjenner. Gjennom NIR-registeret har skolene informasjon om personer som har rett på norskopplæring som bosetter seg i kommunen, og de kan dermed lett få oversikt over hvor mange kvinner i målgruppen som ikke har tatt kontakt med Voksenopplæringen. I alle tre kommunene vi besøkte, er det svært få, hvis noen, kvinner i målgruppen vår som ikke har tatt kontakt med Voksenopplæringen. De norske ektefellene vi snakket med, er også positive til norskopplæring og klare på at de ønsker at kvinnene skal lære språket.

Hvordan får kvinnene først informasjon om Voksenopplæringen, og hvordan kommer de i kontakt med skolen? Som vist i kapittel 2 har de tre kommunene i denne undersøkelsen ulike rutiner for innkalling til språkopplæring. I kommune Vest følger Voksenopplæringen med på innvandrere, flyktninger og asylsøkere som bosetter seg i kommunen, og sender med jevne mellomrom ut brev med informasjon om språkskolen. I kommune Øst har de også sendt ut brev, men det er ingen systematikk i når det gjøres. I Nord tar Voksenopplæringen ikke noe initiativ overfor innvandrere med rett til språkopplæring. Ulikhetene i de kommunale praksisene gjenspeiler seg i hvordan informantene forteller at de først kom i kontakt med språkskolen.

Kvinnene og spesielt ektemennene er fornøyde i de tilfellene hvor Voksenopplæringen har tatt initiativ og kontaktet kvinnene i målgruppen. Ellers er det flere kvinner og menn som sier at de også ble fortalt av politiet at kvinnene måtte få språkopplæring. Siden det er krav om dokumenterte norskferdigheter eller språkopplæring for å få permanent oppholdstillatelse, finner de fleste raskt fram til Voksenopplæringen uavhengig av om skolen har sendt ut informasjon eller ikke. Det er i hovedsak ektemannen eller svigerforeldrene til kvinnene i vårt utvalg som har tatt kontakt med Voksenopplæringen, funnet ut av tilbudet og meldt kvinnene på et kurs. Også når Voksenopplæringen tar initiativet og sender brev, er kvinnene i stor grad avhengige av andre for å melde seg på kursene på skolen. Brevene som sendes ut, er på norsk, og selv i kontakten med språkskolen vil språk være en barriere for kvinnene. Kun en av skolene bruker tolk i den innledende samtalen med kvinnene, mens en skole har tolker på oppstarts- og informasjonsmøter.

Gjennom samtale om skolestart i fokusgruppene kommer det fram at de aller fleste har begynt med språkopplæring relativt raskt. Selv om noen har ventet noen måneder med å begynne, kommer de fleste i gang med norskundervisning innen et halvt år. Grunnen til at noen av kvinnene ikke begynner på skole umiddelbart etter ankomsten til Norge, oppgis som oftest å være fordi de må vente til skolen setter i gang et nytt nybegynnerkurs. For mange er ventetiden frustrerende, og det er vanskelig å ikke ha noe å gjøre den første tiden i et nytt land. De få som begynte midt i et nybegynnerkurs i stedet for å vente til det neste startet opp, forteller imidlertid at det var vanskelig å komme inn i en klasse hvor alle kunne mye mer. En kvinne beskriver det på denne måten:

Jeg begynte da kurset allerede var i gang, de andre var på kapittel 18, og jeg var nybegynner. Jeg klarte ikke å følge med, det var følt. Jeg gikk bare hjem fra skolen og gråt. Mannen min ringte til skolen og ba dem ta hensyn til meg som var ny. Det endte med at jeg sluttet, og det tok lang tid før jeg begynte på skolen igjen.

Ifølge både kvinnene selv og ansatte på skolene er erfaringene med løpende inntak dårlige. Kommunene står derfor overfor et dilemma når det gjelder innvandrede kvinner som flytter til kommunen midt i et semester; det oppleves kjedelig og frustrerende å måtte vente på et nytt kurs samtidig som kvinnene i tillegg går glipp av viktig sosialisering og etablering av eget sosialt nettverk, men det er også faglig vanskelig å begynne som nyankommet innvandrer på et kurs som allerede har startet.

Erfaringer med språkopplæringen

Alle kvinnene vi har snakket med, er i stor grad fornøyde med tilbudet om språkopplæring og undervisningen ved Voksenopplæringen. Flere legger vekt på at tilbudet er gratis og omfattende. Med rett på 3000 timer norskopplæring (ved behov) opplever kvinnene at de kan få så mye norskundervisning de har behov for. Ingen av våre respondenter, verken kvinnene selv, ektefellene eller nøkkelinformantene, forteller om tilfeller der kvinner har ønsket mer undervisning utover de 3000 timene. De fleste avslutter skolegangen i god tid før det maksimale antallet timer er nådd.

De fleste kvinnene uttrykker både glede og takknemlighet over at de får et gratis tilbud om språkopplæring, og vi måtte ofte spørre flere ganger før vi fikk etablert en meningsutveksling rundt hva kvinnene eventuelt synes bør eller kan forbedres. Den vanligste misnøyen som blir uttrykt rundt språkopplæringstilbudet, er at det kan være store forskjeller i nivået i klassen, og at progresjonen dermed ikke er tilpasset kvinnenes egne behov. Slik blir dette diskutert i en av fokusgruppene:

A: [...] Det er ikke bra tempo på undervisningen.

B: Det går for fort.

A: Nei, for sakte.

C: Det er for sakte, jeg spurte om å få bytte klasse. [...] Vi hadde noen treige i klassen, det var bra å bytte.

A: Vi får ikke bytte gruppe, jeg måtte bare vente og vente.

Det varierer om kvinnene synes undervisningen er for lett eller for vanskelig. Noen mener de ikke får sagt noe i timene fordi «de flinke» alltid tar ordet, mens andre mener de ikke får så mye ut av undervisningen fordi det går for sakte. Frustrasjonen til kvinnene når det gjelder nivåforskjeller i språkklassene, er nok i stor grad et resultat av

praksisen med å blande kursdeltakere som i utgangspunktet er på ulike spor, og er en vanlig utfordring spesielt mindre språkskoler står overfor. Undervisningen skal legges til rette for den enkelte elev, men med svært stor spredning i utdannelsesbakgrunn og ferdighetsnivå kan dette være vanskelig å få til når elevmassen er liten (se for eksempel Djuve mfl. 2001; Kavli mfl. 2007). Det er like fullt viktig å ta denne utfordringen på alvor. Motivasjonen for å fullføre undervisningen kan synke raskt i de tilfellene der undervisningen er dårlig tilrettelagt. Kvinnene i våre fokusgrupper sier de har forståelse for at det kan være vanskelig å tilpasse undervisningen til alle, men de er ikke desto mindre opptatt av at det går utover deres eget engasjement og interesse for skolen hvis de må gå i en klasse der undervisningen ikke er tilpasset deres nivå. De framhever samtidig viktigheten av å ha mulighet til å bytte gruppe hvis nivået er feil. Mens noen av informantene har byttet gruppe, er andre frustrerte fordi de ikke får lov.

Kvinnenes utdannelsesbakgrunn påvirker også helt klart hvordan og i hvilket tempo de ønsker at undervisningen på skolene skal foregå. Flere av kvinnene med liten utdanning synes for eksempel det blir for mye grammatikk og skrivning og for lite snakking i norskundervisningen. Kvinnene med høyere utdanning er vant til å studere mye og har i mange tilfeller også trening i å tilegne seg et nytt språk. De høyt utdannede informantene uttrykker ofte skepsis til å gå i klasse med personer de mener ikke er like motiverte eller vant med en skolesituasjon. Spesielt kvinnene med russisk bakgrunn ønsker seg et mer intensivt opplegg og synes undervisningen går sakte, som kvinnene i denne fokusgruppen illustrerer:

A: Jeg synes det er bra med norskkurs, men jeg synes det burde være mer intensivt. Vi er ivrige, vi vil ha raskere framgang.

[De andre nikker og er enige.]

B: Jeg trenger ikke å lære å synge og danse eller lage mat. Jo, kanskje én dag, men ikke flere timer. Vi vil lære norsk! Det kan hende at asylsøkerne synes det er greit med sosialkontor eller å sitte på skolen i mange år, men det synes ikke vi er greit. Vi russiske er ikke fornøyde med det!

En annen utfordring våre informanter framhever ved språkopplæringen, er at de på skolen lærer bokmål, mens ektemannen og andre i nærmiljøet snakker dialekt. Mens noen ektemenn konsekvent snakker bokmål og har bedt familie og venner om å gjøre det samme, har mange holdt på dialekten sin. I diskusjonene blant ektemennene kom det fram at det er noe usikkerhet om hvordan de skal forholde seg til dialekten sin. I noen tilfeller har Voksenopplæringen anbefalt at de begynner med bokmål og heller går over til dialekt etter hvert.

Bortsett fra når det gjelder nivåforskjeller i klassene, er kvinnene stort sett veldig fornøyde med norskundervisningen. Det er stor enighet om at spesielt samfunnsfag på eget morsmål er et godt tilbud, og majoriteten er veldig fornøyd med faget. Kvinnenes

innvendinger mot samfunnsfag går stort sett ut på at det er for lite med 50 timer, og at faget kommer for sent. Det varierer hvor lenge kvinnene har hatt norskundervisning før de får samfunnsfag, men noen sier de gjerne skulle hatt samfunnsfag tidligere i løpet. Videre mener noen av informantene at samfunnsfag blir mindre nyttig når klassen består av en blanding av folk som har vært i Norge i kort og lang tid. Selv om noen hevder innholdet varierer mye etter hvilken lærer man har, er samfunnsfagstimene noe av det som oftest blir trukket fram som de nyttigste elementene i opplæringen. Samfunnsfag er en viktig kilde til informasjon om det norske samfunnet og gir kvinnene mulighet til å stille spørsmål på et språk de forstår. Dette blir ytterligere utdypet i kapittel 5 om informasjon.

Språkopplæringen utenfor klasserommet

Som beskrevet i kapittel 2 har noen av kommunene tilbud om språkpraksis i arbeidslivet for alle innvandrere, mens andre kun gir et slikt tilbud til deltakere i introduksjonsprogrammet. Flere av kvinnene vi snakket med, deltok på intervjutidspunktet i språkpraksis eller hadde hatt språkpraksis før. Språkpraksis gir en introduksjon til norsk arbeidsliv, men først og fremst er formålet med praksisen at deltakerne skal få praktisert norsk utenfor klasserommet. Erfaringene med språkpraksis er beskrevet som gode; både Voksenopplæringen og kvinnene selv mener at dette er et svært viktig tilbud. Flere av kvinnene mener de lærte mer gjennom praksis enn på skolen. Slik beskriver kvinnene i en av fokusgruppene sine erfaringer med tilbudet:

A: Jeg valgte språkpraksis for å snakke med andre enn læreren. De [lærerne] snakker sakte og tydelig; det er bra å høre andre. Det er ikke det samme utenfor skolen.

B: Jeg tror jeg kan snakke mer i språkpraksis. Jeg får ikke snakket på skolen, det er bare de flinke som får snakket norsk. Før jeg hadde praksis, snakket jeg bare engelsk. Nå snakker jeg norsk.

Den ansvarlige for språkpraksisen ved Voksenopplæringen i en kommune støtter kvinnes utsagn og sier han opplever at kvinnene «blomstrer» når de kommer ut i praksis, og at praksisperioden bidrar til at både forståelsen av norsk og de muntlige ferdighetene blir bedre.

I en annen av kommunene vi besøkte, har ikke familieinnvandrere lenger tilbud om språkpraksis gjennom Voksenopplæringen, det er nå kun forbeholdt deltakerne på introduksjonsprogrammet. Mange av respondentene her, både kvinner, ektemenn og nøkkelinformanter, er likevel svært opptatt av språkpraksis og refererer stadig til det manglende tilbudet og at situasjonen var bedre før da språkpraksis var tilgjengelig også for vår målgruppe. Språkpraksis oppfattes også her som et nyttig tilbud, ikke bare for å praktisere språk, men også for å bidra til variasjon og øke motivasjonen for læring hos

den enkelte, og det uttrykkes sterke ønsker om at det igjen skal etableres muligheter for kvinnene til å praktisere norsk i en annen setting enn i skolen.

En felles utfordring

Språkferdigheter er viktig for å kunne ta del i nær sagt alle deler av samfunnet. Som vi kommer nærmere inn på senere i kapitlet, er det ofte en forutsetning for å kunne entre arbeidsmarkedet. Språk er viktig for å kunne forstå det norske samfunnet og for å kunne håndtere mye av informasjonen om livet i Norge. Videre kan det være avgjørende for å etablere et norsk nettverk, og sist, men ikke minst er norskkferdigheter i mange tilfeller viktig for å kunne kommunisere godt i ekteskapet. En ektemann forteller:

Jeg vil gjerne snakke mer norsk, men hun er mest opptatt av å snakke thai med venninner. I et ekteskap er det mange ting man har lyst til å snakke om. Det var et problem at det ble så mye misforståelser i begynnelsen, og vi måtte ringe venninner av henne for å få det oppklart.

Gjennom samtalene med både kvinnene og mennene kommer det fram at mange ser på kvinnes språkopplæring som et felles ansvar i ekteskapet. Samtlige kvinner vi har snakket med, forteller for eksempel at ektemannen eller svigerforeldrene deres bisto dem i å komme i kontakt med Voksenopplæringen. I fokusgruppene med ektemenn blir det også ved flere anledninger beskrevet hvordan de aktivt tilrettelegger for å hjelpe kona med å lære seg norsk, og noen har, som denne mannen, målrettet norskundervisning hjemme:

Første gang var hun her på besøk på visum, jeg begynte å lære henne norsk allerede da. Jeg måtte bruke tre språk for å få det til. Jeg skrev en setning på norsk, så på engelsk, og så fikk jeg henne til å skrive den på thai. Du verden så fort det gikk, hun tok det fort. Da hun kom tilbake neste gang, så gikk det fort med språket.

Noen av ektemennene understreker sterkt at de har et eget ansvar for å lære kona norsk: «Det er opp til oss selv, vi som sitter her. Vi kan lære dem.» Andre forteller at de synes det er vanskelig å være konsekvent med å snakke norsk hjemme, spesielt i de tilfellene hvor ektefellen er god i engelsk. Kvinnene framhever også hvor viktig det er å snakke norsk på hjemmebane, men at dette lett kan skli ut både fordi kommunikasjonen fungerer bedre på engelsk, og fordi det er barn som trenger trening i morsmål, som illustrert gjennom ordvekslingen i denne fokusgruppen:

A: Du kan lære norsk på noen måneder hvis du virkelig prøver hardt. For meg gikk det bra på noen måneder, og jeg tok eksamen raskt. Men jeg jobbet mye med å snakke norsk med de rundt meg. Det er viktig å snakke norsk med mannen sin for eksempel, vi snakker bare norsk hjemme.

B: Mannen din snakker norsk til deg? Da går det bedre. Mannen min snakker bare engelsk med meg.

A: Gjør han? Det må han ikke gjøre!

C: Hvis du har barn, så går det bedre, da må du snakke norsk til dem.

B: Ja, men jeg snakker norsk med sønnen min, han skal jo lære filippinsk.

Selv om både kvinnene og ektemennene framhever hvor viktig det er at kvinnene lærer seg norsk, finnes det likevel flere eksempler på at kvinnene har avsluttet norskopplæringen før de er kommet opp på et tilfredstillende nivå. Dette kan ha sammenheng med misnøye med undervisningen eller nivået i klassen som vist over, men også at kvinnene slutter på skolen fordi de selv eller i felleskap med ektemannen finner det mer hensiktsmessig å prioritere betalt arbeid.

Arbeid

Som vist i kapittel 1 har innvandrede kvinner i Norge et lavere sysselsettingsnivå enn resten av den kvinnelige befolkningen i landet. Mens 68 prosent av alle kvinner i Norge er i arbeid, jobber 57 prosent av kvinner som har innvandret til Norge.

Kvinner fra Thailand, Russland og Filippinene peker seg imidlertid ut ved at de har et noe høyere sysselsettingsnivå enn andre innvandrede kvinner i Norge. Rundt 60 prosent av russiske kvinner i Norge er i jobb, og rundt 62 prosent av thailandske og filippinske kvinner. Spesielt de to siste gruppene skiller seg ut i forhold til kvinner fra samme verdensdel; kun 50 prosent av kvinner innvandret fra Asia til Norge er i arbeid totalt sett.

Majoriteten av thailandske, russiske og filippinske kvinner som bor i Norge, er gift med etnisk norske menn, noen flere av de thailandske og filippinske enn de russiske. Det kan være ulike grunner til at det er høyere sysselsetting blant kvinner fra disse landgruppene enn andre innvandrerkvinner. For det første kan det hende at de har forsørgeransvar for familie i hjemlandet, noe som gjør at de må ut i jobb for å kunne sende penger til familien (jamfør Djuve og Hagen 1995 som fant at ønsket om å sende penger hjem var en svært viktig forklaring på sannsynligheten for å være i arbeid eller ikke). Videre kan det være at ekteskap med en norsk mann fører til sterkere tilpasning til norske vaner når det kommer til innsats i og utenfor hjemmet, og at parets sosiale nettverk forventer at hun skal ut i jobb, i større grad enn innvandrede kvinner som er gift med landsmenn og tilhører et miljø med samme landbakgrunn. Til sist kan den økte sysselsettingen blant utenlandske kvinner som er gift med norske menn, også være et tegn på at disse kvinnene er bedre integrert i det norske samfunnet enn andre

innvandrede kvinner; de har kanskje bedre norskerferdigheter, bedre kjennskap til det norske samfunnet og et større kontaktnett, noe som kan gjøre det lettere å komme seg inn på arbeidsmarkedet. Av de 49 kvinnene vi snakket med i denne undersøkelsen, er 18 stykker i jobb. Rundt halvparten av dem som er i arbeid, jobber fulltid mens resten jobber deltid. Denne undersøkelsen er ikke ment å være representativ, men det er likevel verdt å merke seg at det er færre av våre respondenter som er i jobb, enn snittet i landet for øvrig. En grunn til dette er nok at mange ble rekruttert gjennom Voksenopplæringens kontaktnett, noe som har ført til at vi har fått en overvekt av kvinner som går på skole. Videre kan det også tenkes at kvinner som er i full jobb, har mindre tid og overskudd til å delta i en undersøkelse som denne og i større grad takket nei til vår forespørsel om å delta.

De fleste av våre respondenter som er i arbeid, jobber innen renhold eller i omsorgsyrker. De fleste jobbene krever lite eller ingen utdanning, mens et fåtall av kvinnene har arbeid der spesielle kvalifikasjoner eller lengre utdanning er påkrevet. Hvem som jobber, og hva slags jobb informantene har, har ikke nødvendigvis noen sammenheng med type utdanning eller antall år med skolegang. Flere av kvinnene med lengre universitetsutdanning har jobber som ikke krever utdanning eller skolegang utover vanlig grunnskole. For noen av kvinnene er problemet at de ikke har fått utdannelsen fra hjemlandet godkjent i Norge, andre har ikke lyktes å få en jobb som passer til kvalifikasjonene selv om de har godkjente norske papirer. Overkvalifisering er en generell og kjent utfordring når det gjelder innvandreres innpass på arbeidsmarkedet (Villund 2008).

Betydning av arbeid

I alle intervjuene blir det å ha et arbeid trukket fram som noe av det aller viktigste for å ha et godt liv i Norge. Så å si alle kvinnene er engasjert i temaet arbeid på et eller annet vis. De som har jobb, er tilfredse eller utilfredse med jobben de har, de omtaler seg gjerne som heldig eller uheldig stilt. De som ikke har jobb, er i større eller mindre grad bekymret for om det vil bli vanskelig å få en jobb, og har mange tanker rundt mulighetene på det norske arbeidsmarkedet. Bare et par kvinner gir uttrykk for at de kanskje ikke skal ut i jobb i det hele tatt, men dette er med bakgrunn i personlige omstendigheter som ikke har noe med deres status som innvandrere å gjøre.

Kvinnene oppgir flere ulike årsaker til hvorfor det å ha en jobb er viktig for dem. De forskjellige argumentene kan i hovedsak deles i to grupper; de ønsker jobb av økonomiske grunner, eller de ønsker jobb for å opprettholde egen identitet, selvstendighet og selvfølelse. Tendensen er at kvinnene med lite skolegang eller utdanning begrunner behovet for jobb med at de trenger penger til å bidra økonomisk, enten til husholdet i Norge eller til familien i hjemlandet, mens kvinnene med lengre utdanning oftere

er opptatt av hva det å ikke ha en jobb betyr for selvfølelsen. I en gruppe med russiske kvinner med universitetsutdannelse faller disse argumentene:

A: Det viktigste er jobb! Men det er ikke bare en jobb, men hva slags jobb? Hvis jeg har lang utdannelse, så vil jeg jo ikke bare ha vaskejobb eller jobbe som hjelpepleier. Det å realisere seg selv er viktig.

B: Jeg vet jeg bare må bite tennene sammen og stå på nå, men jeg synes det er veldig vanskelig i dårlige stunder fordi jeg er så bekymret for at jeg ikke vil få en god jobb. Jeg vil være selvstendig.

C: Ja, jeg vil ikke være avhengig av mannen min. Nå er vi ingenting uten mannen, vi er helt hjelpeløse.

Vi finner at ulike tanker rundt arbeid påfallende ofte varierer etter bakgrunn. I en gruppe med thailandske kvinner hvor få har høyere utdannelse, blir behovet for jobb begrunnet på denne måten:

A: Det mest viktige er jobb. Noen av oss har barn i Thailand, og da er det viktig å få seg jobb fort.

B: Mannen min, for eksempel, er pensjonist og tjener ikke penger. For at vi skal kunne sende penger til Thailand, så må jeg jobbe.

C: Mannen min sa at du må jobbe! For du har to barn fra før, og du må kunne forsørge dem.

I en gruppe med filippinske kvinner med samlet sett relativt høy utdannelse fra hjemlandet blir ikke renholdsjobber sett på som like negativt som i den russiske gruppen sitert først, samtidig er de mer opptatt av trivsel og respekt på arbeidsplassen enn flere av de lavere utdannede kvinnene gir uttrykk for. Her blir en kombinasjon av behovet for inntekt og selvfølelse framhevet:

A: Jeg synes ikke vasking er noen dårlig jobb. Det som er bra her, er at de betaler per time og ikke per dag, så det er mye bedre betalt. På Filippinene får du kanskje 20 kroner for en hel dag, her har jeg tjent 600 kroner på tre timer.

B: Hos meg er det godt arbeidsmiljø og fine kollegaer. Når man trives på jobb, spiller det ikke noen rolle hva slags jobb man har. Sjefen er ikke sjef, ikke som på Filippinene. Hun lager kaffe selv og gjør som oss andre. Hun spør om jeg har det bra. Det er helt fantastisk! På Filippinene blåser de i hvordan du har det, så lenge du gjør jobben.

Kvinnenes begrunnelse for hvorfor arbeid er viktig for dem, er tett knyttet til om de ønsker å komme ut i arbeid så fort som mulig, eller om de ønsker å bruke lengre tid

på kvalifisering i form av språkopplæring, omskolering eller videreutdanning før de søker jobb. Motivet for arbeid og dermed hva slags investeringer som blir prioritert, ser ut til å henge sammen med tre faktorer: (1) økonomiske forpliktelser, (2) utdannelsesnivå og (3) alder. Kvinner med lite skolegang kan se på det som uoverkommelig å skulle starte på en lengre utdanning i voksen alder på et fremmed språk, samtidig som de heller ikke har erfaring med den uttelling som investering i kvalifisering gir. Videre vil kvinner som har store økonomiske forpliktelser, ofte føle at de ikke har tid eller mulighet til å utsette inntektsbringende arbeid mer enn absolutt nødvendig. I vårt utvalg ser vi at disse to faktorene i mange tilfeller henger sammen, slik at kvinner med lite skolegang også ofte kommer fra fattigere familier og i større grad trenger å sende penger til familien i hjemlandet. Det er også en tendens til at ektefeller følger hverandre i utdannelsesnivå (Nordli Hansen 1995), noe som kan bety et samlet lavere inntektsnivå i familier hvor kvinnen har lite utdanning slik at kvinnen også må jobbe for å bidra økonomisk til husholdet i Norge. De kvinnene vi har snakket med som er aller ivrigst på å komme seg ut i jobb fort, er dem som har store økonomiske forpliktelser kombinert med lav utdanning.

Blant kvinnene med høyere utdanning gir mange uttrykk for et ønske om å bruke tid på å kvalifisere seg for det norske arbeidsmarkedet for å få en jobb som svarer til egne forventninger, utdanning og tidligere jobberfaring fra hjemlandet, men hvorvidt de har mulighet til dette, henger sammen med husholdets økonomiske situasjon. Det ser også ut til at alder spiller inn i denne kost-nytte-kalkylen; hvor mange år en kvinne har igjen i arbeidslivet, vil påvirke hennes vilje til å investere i kvalifisering til jobbmarkedet.

Avveiningen mellom språkopplæring og arbeid

På spørsmål om hva som er viktig for å få en jobb, blir norskferdigheter trukket fram i alle gruppene. Noen få forteller at de klarte å få en renholdsjobb ganske fort etter at de kom til Norge uten at de hadde hatt noe norskopplæring, men disse tilhører unntakene. Snarere snakker kvinnene mye om at det å kunne norsk var et krav uansett hva slags jobb de skulle søke på:

Hvis du ikke kan lese og skrive, så er det vanskelig. Hvis du vil vaske, så er det ikke så vanskelig. Men man må skjønne litt språk. Det er kjemikalier og utstyr du må kunne [innen renhold], og kollegaene er norske. Man må kunne norsk for å jobbe.

Også NAV-ansatte vi intervjuet, bekrefter kvinnenes inntrykk av at språk er viktig på arbeidsmarkedet, og at krav om gode norskferdigheter presiseres hyppigere i stillingsannonser i dag enn tidligere:¹²

¹² Renhold har vært en viktig inngangsjobb både for kvinner generelt og for innvandrere, men utviklingen går i retning av at kravene i denne jobben gjøres mer like kravene i andre deler av arbeidslivet (Skilbri)

Vi kan uansett ikke sende en kandidat som ikke snakker norsk til en arbeidsgiver hvis det står «godt norsk» i stillingsannonser. Nå står det alltid «godt norsk» på stillingene, også renholdsjobber. Da er det ikke noe NAV kan gjøre. (NAV-ansatt)

Til tross for vektleggingen av språk for å komme inn på arbeidsmarkedet og for å delta i samfunnet for øvrig er en del av kvinnene ambivalente til å bruke så mye tid på skolen. Flere gir uttrykk for at de er utålmodige etter å begynne å jobbe og sier de heller vil jobbe enn å gå på skole hvis de kan få velge, selv om de er klar over at norskkompetensene deres er dårlige. Andre igjen understreker at de vil gjøre ferdig norskopplæring før de begynner å søke arbeid. Hva som ses på som nødvendig norskopplæring, varierer med utdanningsnivå og ambisjoner for arbeidslivet. Alle kvinnene vet de må fullføre 300 timer, men det er stor enighet i gruppene om at man ikke har lært tilstrekkelig norsk i løpet av den tiden. De som er opptatt av å lære seg språket godt, sier de vil gå på skole i to til tre år, mens andre kun har som mål å fullføre eksamen på laveste nivå. Noen sier de klarer å kombinere språkskole og arbeid, men for mange er dette vanskelig og kan føre til at de velger å avslutte norskundervisningen:

A: Først gikk jeg på skole på dagen, men så begynte jeg å jobbe, og da begynte jeg på skole på kvelden.

B: Jeg prøvde også å gå på skole på kvelden, men skole, unger, mat, jobb, nattevåk ... Og mannen hjelper ikke til! Det ble for mye, jeg orket ikke fortsette på skolen.

I fokusgruppene med ektemenn blir også temaet jobb versus skole diskutert og vekker engasjement. Holdningen til verdien av skolegang på bekostning av jobb varierer på samme måte som hos kvinnene. Noen er bekymret for at kvinnene slutter for tidlig på skolen, andre er mer opptatt av at skole og fulltidsarbeid vanskelig lar seg kombinere. Felles for mange er at de føler ansvar for kvinnes valg og muligheter. Mennene uttrykker likevel ofte at det er kvinnes egne ønsker som er avgjørende for hvor mye norskopplæring de gjennomfører, samtidig som noen også forteller at de har vært aktive i prosessen med å finne arbeid til kvinnene allerede før første nivå av norskkurset er fullført. Denne dialogen er fra en av fokusgruppene med ektemenn:

A: Hun kom i jobb fra dag en. Jeg hadde oppsøkt flere steder og spurt på hennes vegne. Det ble renholdsjobb på et sykehus, det var ikke noe problem med jobb. [...] Vi gikk ned til Voksenopplæringen og registrerte henne, det gikk greit. Men det var slitsomt for henne med full jobb og kurs på kvelden. [...] Hun tok de 300 timene, men så ble det for slitsomt.

2003). Dette er et ledd i strømlinjeformingen av norsk arbeidsliv og betyr at det er vanskeligere for innvandrere å få ufaglærte jobber nå enn tidligere.

B: Filosofien min var at hun ikke skulle bli sittende hjemme. Moren min tok henne med på skolen, men hun måtte vente en stund før hun kunne begynne. Det var litt vanskelig i den perioden. Hun begynte å jobbe etter hvert og sluttet på skolen. Det var kanskje dumt. Jeg har tenkt på at hun kanskje bør dra tilbake til skolen en kveld i uka.

C: Kona mi har høy utdanning som psykolog og vil gjerne jobbe med noe relevant. Hun vil ikke ta første og beste jobb. Problemet hennes er ikke først og fremst språk, men å lære mer om norsk akademia og hvordan man gjør ting her. Hun leser samfunnsfag på videregående skole-nivå. Det er vanskelig å få innpass på universitetet selv om NOKUT har godkjent utdannelsen hennes. Hun vil inn på de kursene så hun kan kvalifisere seg for det hun kan.

B: Kona mi fikk først sommerjobb. Jeg lot det være opp til henne om hun ville jobbe eller gå på skole. Hun valgte jobb. Jeg prøver å få henne til å gå tilbake til skolen. Jeg har også vært litt sløv med språk, snakker mye engelsk hjemme. Men jeg har skjerpert meg.

Kvinnene forteller ulike historier om det å gå ut i jobb før de har lært seg norsk godt nok. Selv om de selv ønsket å avslutte norskopplæringen for å begynne å jobbe, er det ikke alltid resultatet blir som de har ønsket:

Jeg fikk jobb etter en uke, med vasking. Det er veldig tungt for meg. Jeg hadde en god jobb med regnskap i Thailand i 10 år. Jeg hadde et bra kontor, og det var en bra bedrift. Det er ikke det samme her.

Denne kvinnen har erfart at det å ikke ha tilstrekkelig norskferdigheter avskjærer henne fra mulighetene til å få en jobb tilsvarende den hun hadde i hjemlandet, og at jobbene hun har tilgang på, ikke er tilfredsstillende i lengden. En annen kvinne forteller at mangel på norskferdigheter gikk utover trivselen på jobb, selv om hun i utgangspunktet ikke hadde noe imot stillingen som renholder:

Etter et år begynte jeg å jobbe, men det var vanskelig på jobb. Det er vanskelig når man ikke skjønner hva folk sier. Når de tuller og sånt. Jeg ble mye lei meg. Derfor begynte jeg på norsk igjen på kveldstid.

I noen fokusgrupper blir det trukket fram som ideelt å ha en deltidsjobb ved siden av skolen, slik at du både kan få erfaring fra arbeidslivet, egen inntekt og identitet som arbeidstaker og ikke bare elev. Flere kvinner forteller at de aktivt forsøker å finne en slik jobb. Men selv deltidsjobb kan være vanskelig å få hvis du ikke behersker språket ifølge kvinnene i denne gruppen:

A: En gang gikk jeg til [bedrift] og spurte om kanskje dere trenger noe hjelp her, jeg kan vaske for dere. De spurte om jeg snakket norsk, og da jeg sa «nei», så var det ikke aktuelt.

B: Jeg spurte en gang jeg var i en fotobutikk. Jeg så at det var skittent på gulvet og spurte om de trengte vaskehjelp. Da sa de bare til meg på engelsk at du er nødt til å gå på skole, du kan ikke norsk!

C: Jeg kan ha både jobb og skole. Jeg jobber på ettermiddagene, vasker to timer etter skolen hver dag.

D: Jeg vil ha en sånn jobb, jeg og!

C: Men det er viktig for meg å lære å snakke bedre så jeg kan få en bedre jobb.

D: Søsteren min gikk til NAV og ba om hjelp til å få jobb. Det var i [en annen kommune]. Hun fikk jobb og gikk på skole samtidig. Jeg spurte NAV her, de sa «nei, du må lære norsk først». Søsteren min kan heller ikke norsk. Hvorfor får hun jobb?

Veien til inn i arbeidslivet

Intervjuene med NAV-ansatte bekrefter kvinnens utsagn om at det er variasjoner i rutinene for arbeidsformidling i de ulike kommunene. Utenlandske kvinner gift med norske menn er ikke noen definert målgruppe i NAV-systemet, men har de samme rettighetene som norske borgere. Det betyr også at det er opp til det enkelte NAV-kontor å avgjøre hva som er kravene til deltakelse på arbeidsmarkedskurs eller for å få innvilget praksisplass. I de utvalgte kommunene i denne undersøkelsen varierer praksisen overfor gruppen utenlandske kvinner gift med norske menn ikke bare etter hvor mye norsk de må kunne for å få delta på kurs eller for å få arbeidspraksisplass, men også hvor lenge de skal ha vært aktivt arbeidssøkende for å få delta på arbeidsrettede tiltak, og ikke minst *når* de blir registrert som arbeidssøkende.

En NAV-ansatt sier at kvinnene blir fortalt at de kan møte opp på NAV for å få arbeid når de kommer til Norge, men at det ikke fungerer sånn i praksis. Når kvinnene kommer på kontoret til denne saksbehandleren, snakker hun til dem på norsk, og hvis de ikke skjønner språket godt nok, blir de bedt om å gå tilbake til skolen igjen før hun vil registrere dem som arbeidssøkende:

Det er veldig liten sjanse for at de skal få jobb når de er så dårlige i norsk, det er ikke vits i å bruke budsjett og tid på dem. Hvorfor bruke budsjettet for at de skal få arbeidspraksis for eksempel når de ikke kan norsk? De kommer til å få problemer senere [...] Noen kvinner kommer gjerne til NAV ganske fort etter at de kommer til Norge for å registrere seg. Jeg vet at de ikke får jobb. Derfor anbefaler jeg dem

at de registrerer CV-en bare, men ikke står som aktiv arbeidssøker. Hvis de registrerer CV-en, så blir den tilgjengelig på nettet for arbeidsgivere, men man er ikke registrert som arbeidssøker og får ikke saksbehandler. Så blir det ikke arbeid til ingen nytte for oss.

NAV i de to andre kommuner har også som rutine å sjekke språket til kvinnene med en gang de kommer. Hvis det ikke er godt nok eller de ennå ikke har gått på kurs, blir de sendt videre til Voksenopplæringen. Men alle som ønsker det, blir registrert som arbeidssøkende uavhengig av norskferdigheter i disse kommunene. I den ene kommunen har ikke dette vært rutine så lenge, tidligere ble ikke innvandrere registrert som arbeidssøkende der heller før de kunne norsk.

Alle tre kommunene har minstekrav til norskferdigheter for å få delta på arbeidsmarkedstiltak som arbeidsmarkedskurs eller arbeidspraksis, men hva dette kravet består i, avgjøres internt i hver kommune.

Språkkravene har to begrunnelser: På den ene siden stilles det krav til språkferdigheter for at deltakerne skal kunne ha et godt utbytte av tiltakene, og for at de ikke skal være en belastning for kurset eller praksisplassen. På den andre siden innebærer tiltak fra NAV en økonomisk kompensasjon ofte i form av et fastsatt beløp per dag og dekking av enkelte utgifter til transport og barnepass. Deltakelse på norskopplæring på Voksenopplæringen gir derimot ingen kompensasjon. Noen nøkkelinformanter påpeker derfor at det er viktig at Voksenopplæringen og NAV har en felles tanke om når kvinnene i målgruppen er klare for å få tiltak fra NAV. Deltakelse på et tiltak med økonomisk kompensasjon kan minske motivasjonen for å fullføre norskopplæringen, noe som i det lange løp kan slå tilbake på kvinnene selv.

En NAV-ansatt forteller at de også har som praksis å kreve at deltakerne på arbeidstiltak skal ha vært arbeidssøkende i en viss periode før de får plass. Dette er den samme kommunen som vil vente med å registrere kvinnene til de kan godt nok norsk. Dette kan bety at kvinnene her må gå en stund etter endt norskopplæring uten noen form for tilbud fra NAV. I de to andre kommunene er praksisen slik at du kan få plass på arbeidstiltak med en gang etter endt norskopplæring.

Det er litt uklart hva både kvinnene vi har snakket med, og ansatte på NAV og Voksenopplæringen definerer som arbeidsmarkedskurs, arbeidspraksis og språkpraksis. I utgangspunktet arrangeres språkpraksis av språkskolene, men ettersom det er tett samarbeid mellom NAV og Voksenopplæringen i noen kommuner, så kan kurs og praksisplasser som er initiert av NAV, også innholde språkopplæringstilbud i samarbeid med Voksenopplæringen. Arbeidspraksis og arbeidsmarkedskurs i regi av NAV innebærer på sin side noe økonomisk støtte eller praksislønn, noe språkpraksisen i regi av skolene ikke gjør. Ulike rutiner i hvem som arrangerer hva, og hva de ulike tilbudene, som i seg selv kan være ganske like, defineres som, kan gi forskjeller fra kommune til kommune når det gjelder hva slags arbeidsmarkedstiltak kvinnene får

tilbud om å delta på, og også hva de har mulighet til å delta på økonomisk sett. Som en av de NAV-ansatte understreker, finnes det ingen standardisering av hvordan man assisterer arbeidssøkere i kommunene, og det er følgelig heller ingen instruksjoner rettet nettopp mot utenlandske kvinner gift med norske menn. Svake grupper skal alltid prioriteres, men det foreligger ikke noe målkrav, og det må derfor gjøres behovsvurderinger i hvert enkelt tilfelle. Enkelte informanter påpeker at tilbudet til innvandrere i noen tilfeller har blitt nedprioritert etter at introduksjonsloven kom, ettersom det obligatoriske introduksjonsprogrammet rettet mot flyktninger og asylsøkere er svært ressurskrevende. Spesielt ansatte i den ene kommunen vi besøkte, sier klart at ressursene og mulighetene deres til å hjelpe innvandrere generelt var blitt betydelig mindre etter at introduksjonsprogrammet for flyktninger ble innført.

Det er forskjellig fra kommune til kommune hvordan og hvor ofte de arrangerer arbeidsmarkedstiltak, og hva slags erfaringer de har med det. Som beskrevet i kapittel 2 har kommune Nordset på yrkesrettede kurs hvor yrkesopplæring kombineres med praksis og norskopplæring. Tilbudet er et samarbeid mellom NAV, Voksenopplæringen og en ekstern aktør, og både NAV og Voksenopplæringen har svært gode erfaringer med tilbudet. En NAV-ansatt forteller:

Vi har relativt små grupper på kursene, det var ti–tolv stykker med på det første kurset. Ni fullførte, og sju av dem hadde en slags tilknytning til arbeidslivet etter kurset. Det som er spesielt, er at norskopplæring er en del av kurset. Vår erfaring er at kursene er vellykkede; fag, språk og praksis er en bra kombinasjon. Elevene får oppfølging gjennom hele praksisperioden av en lærer. [...]. Sånne typer kurs er i den dyre enden av skalaen, men det vi får igjen, er verdt det.

I de fleste av samtalegruppene blir det snakket mye og varmt om arbeidsmarkedstiltak, uavhengig av om kvinnene selv hadde deltatt på slike tiltak eller om de bare hadde hørt om andre som har fått delta. Særlig blir arbeidspraksis verdsatt, eller kurs som kombinerer arbeidspraksis og språkopplæringen. Noen kvinner har selv fått jobb etter å ha deltatt på arbeidsmarkedstiltak, andre kjenner noen eller har hørt om noen som har hatt gode erfaringer med ulike tiltak. Mange kvinner ønsker arbeidsmarkedstiltak av økonomiske grunner; de argumenterer med at det vil hjelpe dem fortere ut i arbeidslivet slik at de kan tjene egne penger, men også at en viss pengestøtte gitt til språkopplæring kombinert med arbeid vil gjøre det mulig for dem å fortsette norskopplæringen. Andre kvinner er opptatt av at en kombinasjon av språk og arbeid vil være motiverende og inspirerende, og at deltakelse i arbeidslivet både vil øke deres norske nettverk og ikke minst egen selvfølelse:

Lærerne på skolen her har sagt at det var arbeidspraksis her for fem år siden. Det var mye bedre enn det er nå, for da kom man seg ut i arbeidslivet og fikk praksis. Dessuten er det lettere for identiteten også, når man kombinerer skole og jobb. Nå

er vi «bare elever» igjen, og det er en rar situasjon. Jeg er ikke vant til å bare være det, det er som å bli barn igjen.

Kun et fåtall av kvinnene vi snakket med, forteller at de har fått hjelp til å komme inn på arbeidsmarkedet gjennom NAV. Graden av assistanse gitt til denne gruppen kvinner ser ut til å variere relativt kraftig fra kommune til kommune. Blant dem som ennå ikke har vært i kontakt med NAV eller ikke har fått tilbud om arbeidsmarkedstiltak, er det påtagelig hvor liten tiltro mange har til at NAV kan hjelpe dem med å få jobb. Noen har heller ikke hørt om NAV eller sier de ikke vet hvor de skulle henvende seg for å få hjelp til å komme inn på arbeidsmarkedet.

De fleste jobber i Norge blir aldri utlyst, og personlige nettverk er ofte viktige for å få innpass på arbeidsmarkedet (Rogstad 2000). En stor del av kvinnene som arbeider eller har arbeidet, heltid eller deltid, forteller at de fikk jobben gjennom personlig nettverk og ikke gjennom å registrere seg som arbeidssøker på NAV. Informantene snakker mye om hvor viktig det er å ha noen i sitt personlige nettverk som kan hjelpe dem med å få jobb, og de har liten tro på at NAV er veien å gå for å få arbeid. Dette gjelder ikke bare kvinner med lite skolegang og norskferdigheter, men i stor grad også dem med gode norskferdigheter, høy utdanning og høye ambisjoner. Som en høyt utdannet kvinne uttrykker det:

I starten trodde jeg at språk og utdanning var nøkkelen til en god jobb, men nå har jeg skjont at det ikke er sånn. Det hjelper ikke nødvendigvis å ha utdanning hvis du ikke har de rette kontaktene. Kontakter gjennom familie og venner er veldig viktige, det er de som kan skaffe deg jobb. Det er nesten viktigere enn å kunne norsk.

Flere ansatte i NAV forteller at de ofte kommer i kontakt med kvinnene først når kvinnene kommer for å søke arbeidsledighetstrygd etter å ha vært i jobb og mistet den, og ikke når kvinnene vil søke sin første jobb. Mange av kvinnene later også til å ha bedre erfaring med og mer tiltro til NAV når det gjelder å få dagpenger og støtte når de allerede har vært i arbeid, enn når de skal inn på arbeidsmarkedet for første gang.

«Som å stange i en betongvegg»

Blant kvinnene som fortsatt går på norskkurs og ennå ikke har begynt å søke jobb, forteller en del at de bekymrer seg når det gjelder mulighetene til å komme ut i arbeid, mens andre har tro på at det vil ordne seg, eller de tenker «den tid den sorg». Blant kvinnene som har begynt å søke arbeid derimot, finner vi til tider stor frustrasjon og fortvilelse. Flere forteller at de har søkt mye, men at det føles helt umulig å finne arbeid. Noen av disse er godt utdannede kvinner som jobber i renholdsyrker de føler at de er overkvalifiserte for, mens andre er kvinner med mindre utdanning som har problemer med å komme inn på arbeidsmarkedet overhodet. En kvinne som har vært

i Norge lenge, men fortsatt ikke klarer å få noe annet enn en renholdsjobb til tross for universitetsgrad, sier det slik:

Uansett hva slags jobb man vil ha, så er det vanskelig. Og hvis du vil ha en skikkelig jobb, så er det umulig. Det er som å stange i en betongvegg.

Blant de kvinnene vi har snakket med, er det to hovedkilder til bekymring når det gjelder arbeid, som kommer klart til uttrykk: det å få inntektsbringende arbeid når de ønsker det, og det å få uttelling for egne kvalifikasjoner.

Oppsummering

Kvinnene selv trekker fram tre grunnleggende elementer som de mener er aller viktigst for god integrering og et godt liv i Norge, nemlig å ha tilgang på et sosialt nettverk, å beherske det norske språket og få innpass i arbeidslivet.

Sosialt nettverk og venner oppleves ikke som et problem av kvinnene vi har snakket med, og det løftes ikke fram som en viktig utfordring. Kvinnene har tilgang på sosiale nettverk gjennom familien og nettverket til ektemannen, og mange har fått venner gjennom tilfeldig kontakt i butikken eller på gata. På Voksenopplæringen kommer kvinnene i kontakt med mange andre, og skolen er en viktig arena for å bli kjent med andre. Imidlertid har de fleste et nettverk som i stor grad består av kvinner med samme landbakgrunn som dem selv, og mange sier de synes det er vanskelig å bli kjent med nordmenn. Selv om kvinnene mener at de i hovedsak har et godt sosialt liv, og synes det går greit å få egne venner og omgangskrets, er det viktig å åpne for at mangelen på et norsk nettverk uavhengig av ektemannen kan være en utfordring. Det kan blant annet føre til at det blir vanskeligere å få de to andre grunnleggende elementene på plass, nemlig gode norske språkferdigheter og innpass på arbeidsmarkedet.

Kvinnene vi snakket med, er i hovedsak svært fornøyde med tilbudet om opplæring i norsk språk og samfunnsfag. De understreker særlig hva kontakten med skolen har betydning for deres sosiale liv, utvikling av nettverk og ikke minst samfunnsforståelse. Når det gjelder norskundervisningen, er kvinnene i utgangspunktet takknemlige for tilbudet og ønsker å lære, men noen uttrykker misnøye med nivåforskjeller og framdriften i undervisningen. Samfunnsfagsundervisningen blir sett på svært nyttig og beskrives av mange som hovedkilden til informasjon og kunnskap om hvordan det norske samfunnet fungerer. En del kvinner og deres ektefeller påpeker imidlertid at de savner muligheten til språkpraksis i arbeidslivet eller en annen form for kombinasjon av undervisning og arbeid. De ser dette som viktig for å øke muntlig språktrening, men også for å få et utvidet kontaktnett med tanke på framtidig jobb og øke selvfølelsen.

Alle kvinnene er svært engasjert i temaet arbeid, og mange uttrykker stor bekymring når det gjelder muligheten til å få en jobb som tilsvarer kvalifikasjonene deres, eller å få innpass i arbeidslivet overhodet. Kort sagt er det to hovedkilder til frustrasjoner og utfordringer når det gjelder arbeidslivet, nemlig mangel på kvalifikasjoner og mangel på utbytte av kvalifikasjoner. Kvinnene kan ha vanskeligheter med å kvalifisere seg for jobber fordi de ikke behersker norsk eller ikke fyller kravene til utdanning. Videre opplever en del kvinner i målgruppen at de er overkvalifisert for de jobbene de kan få, og at de ikke klarer å få jobber som passer til utdannelsen sin. Avveiningen mellom hvor lang tid kvinnene skal bruke på språkopplæring, og når de skal ut i inntektsgivende arbeid, er et gjennomgående dilemma. Motivet for arbeid og dermed hva slags investeringer som blir prioritert, ser ut til å henge sammen med tre faktorer: (1) økonomiske forpliktelser, (2) utdanningsnivå og (3) alder. Kvinnene får ikke hjelp av NAV til å komme ut i arbeid hvis de ikke behersker norsk godt nok, og klarer de å skaffe seg jobb på egen hånd, kan de oppleve at mangel på norskerferdigheter kan skape problemer for dem både på kort og på lang sikt ved at de ikke klarer å kommunisere med kollegaene, eller at de har problemer med å holde på jobben eller få andre jobber. Kvinnene gir videre uttrykk for at de ikke stoler på at de får hjelp til kvalifisering til arbeidsmarkedet gjennom offentlige instanser, og mange skaffer seg jobber gjennom personlige nettverk.

Kapittel 4 Økonomi

Dette kapitlet tar for seg temaet økonomi, som av mange kvinner trekkes fram som en viktig bestemmende faktor for hvilke muligheter og hva slags handlingsrom de har når det gjelder de grunnleggende integreringselementene nettverk, språk og arbeid. Som vist gjennom diskusjonene og tankene rundt arbeid og inntekt er økonomispørsmål noe som opptar både kvinnene og deres ektefeller. Vi tok opp temaet økonomi eksplisitt i alle fokusgruppene for å få ytterligere kunnskap om kvinnenes forhold til norsk husholdsøkonomi, samarbeid og fellesskap mellom ektefellene, kvinnenes økonomiske forpliktelser og rammer samt grad av avhengighet og eventuelle skjeve maktforhold i ekteskapet knyttet til økonomi.

Forsørgerplikt

For å få innvilget tillatelse til familieinnvandring til Norge må man som hovedregel være sikret tilstrekkelig underhold i perioden man skal oppholde seg i Norge.¹³ Ved ekteskap må personen som bor i Norge, kunne garantere at hun eller han kan forsørge ektefellen som skal flytte hit, og samtidig dokumentere en samlet inntekt tilsvarende lønnstrinn 8 i statens lønnsregulativ, noe som vil si 215 200 kroner i året per april 2009.¹⁴ Underholdskravet kan oppfylles ved arbeidsinntekt (brutto), egne midler, trygdeytelser eller en kombinasjon av forskjellige typer inntekt, men sosialstøtte regnes ikke som inntekt.

En norsk mann eller kvinne som har søkt og fått innvilget opphold for utenlandsk ektefelle gjennom familiegjenforening, har altså forpliktet seg til å forsørge ektefellen med egen inntekt. Det er imidlertid ikke så vanlig lenger for husholdninger i Norge å leve på bare en inntekt. Med en årsinntekt ned mot 200 000 kroner, kan det være vanskelig å dekke livsoppholdet for to eller flere personer. Intensjonene om å forsørge ektefellen kan dermed være gode, men i praksis kan det bli vanskeligere enn forventet, og det kan bli et press om at begge ektefellene bør bidra økonomisk. Som vist i forrige

¹³ <http://www.udi.no/templates/Tema.aspx?id=7277> (lest 2.4.09)

¹⁴ For søknader fremmet før 21. juli 2008 er kravet til inntekt lønnstrinn 1 tilsvarende 198 400 kroner i året.

kapittel nevner flere av våre respondentene, både kvinner, ektemenn og nøkkelinformanter, eksempler på at kvinner søker seg ut i arbeidslivet før de har gjennomført minstekravene til norskopplæring, eller før de selv føler de kan tilstrekkelig norsk, fordi de trenger en inntekt.

Trang økonomi fører til diskusjoner om prioriteringer i alle hushold, og i transnasjonale ekteskap kan ulike forventninger basert på ulik bakgrunn komplisere situasjonen ytterligere. Det finnes få tydelige retningslinjer for hva som forventes å inngå i «tilstrekkelig underhold» av en person, det er det opp til hvert enkelt ektepar å avgjøre. Mange vil være av den oppfatningen at den samlede inntekten til et hushold, enten det er en eller to inntekter, skal fordeles på en slik måte at livssituasjonen til medlemmene i husholdet blir noenlunde lik. En del av kvinnene vi har snakket med, forteller at de får en bestemt sum penger utdelt av ektefellen i uka eller måneden til egen disposisjon. Dette kan i utgangspunktet oppleves som umyndiggjørende, som om et voksent menneske får lommepenger og er prisgitt sin ektefelles generøsitet. Det er også relativt store sprik i summene kvinnene forteller at de får, fra et par hundrelapper i uka til det tidobbelte. Det er imidlertid vanskelig å si noe om hvordan midlene innad i familien fordeles uten å vite mer om husholdets samlede inntekter og utgifter. Hvis det er slik at alle store eller faste utgifter blir betalt fra mannens konto, er det ikke nødvendigvis så mye mer penger igjen til hver av ektefellene enn det kvinnene sier at de får fra sin mann. Hvor godt en slik løsning fungerer med tanke på selvfølelse, selvstendighet og likestilling i ekteskapet, vil komme an på hvor god kommunikasjon ektefellene har seg imellom, om de tar økonomiske beslutninger sammen, og om de økonomiske prioriteringer som blir gjort, tilgodeser begge behov.

Å forstå norsk økonomi

De fleste kvinnene, særlig kvinnene med asiatisk bakgrunn, forteller at mye rundt økonomiske forhold var nytt og annerledes da de kom til Norge. De ble overrasket over hvor dyrt alt var, både mat, klær og telefon, og skjønnte ikke alltid forholdene mellom utgifter og inntekter. Både kvinnene og ektefellene deres forteller at det kunne gå litt tid før det gikk opp for kvinnene hva penger er verdt i Norge, og hvordan man må budsjettere i et norsk hushold. En filippinsk kvinne beskriver møtet med norsk økonomi slik:

Jeg får sjokk av prisene på mat og klær. Jeg kan jo ikke drive å oversette til pesos når jeg er her. Jeg får for eksempel 1000 kroner, men hva får jeg for det? Selv på salg er det vanskelig. Og man må jo se på kvaliteten når man kjøper noe også. Jeg var på

Rema og handlet med mannen min, og det ble 1 500 kroner for tre handleposer. Jeg fikk sjokk. Han sa: «Nå skjønner du hvordan det er».

Økonomiske misforståelser og uenigheter har vært årsak til mange diskusjoner i hjemmet ifølge både kvinnene og deres ektemenn. Et par kvinner illustrerer dette med at da ektefellen ga dem penger i starten, understreket han at de selv måtte bestemme hva de ville bruke pengene på. Men ettersom kvinnene ikke var vant til det norske markedet, så ble ikke pengene nødvendigvis brukt fornuftig, og mannen måtte likevel fortelle dem hva de kunne og ikke kunne kjøpe. Noen av kvinnene hadde heller ikke hatt økonomisk ansvar for et hushold i hjemlandet, noe som gjorde det enda vanskeligere å beregne hvor langt pengene skulle rekke. En kvinne ler når hun forteller om hva slags forhold hun hadde til penger da hun kom til Norge:

I Filippinene trengte jeg aldri å tenke på husleie eller mat. Jeg bodde hos foreldrene mine og hadde aldri jobbet. Da jeg kom, brukte jeg mye penger. Han prøvde å si til meg: «Du må bruke penger på det som er viktig!»

I gruppene med norske ektemenn er det mange som forteller at de brukte mye energi på å få kvinnene til å forstå den norske husholdsøkonomien, og at de nærmest holdt på med en form for økonomisk oppdragelse i starten. Det er viktig for ektemennene at kvinnene forstår hva pengene skal brukes til, slik at de får betalt alle regningene, men mange gir også uttrykk for at de ønsker at kvinnene skal ha like god oversikt som dem selv, slik at de kan være to om å planlegge økonomien i ekteskapet. Noen menn forteller at de jobber bevisst med dette med tanke på at kona skal være i stand til å klare seg alene:

A: De må lære å kunne klare seg selv. Jeg er 20 år eldre. Det er økonomisk oppdragelse, de må lære å betale regninger og spare og sånt.

B: Noe av det første vi måtte gjøre, var å gå gjennom personlig økonomi. Dette er inntekt, dette er skatt, dette er utgifter, og så videre. Nå er det sånn at jeg betaler løpende utgifter, og hun betaler billettene til Thailand og sånt. Og så vil jeg at hun skal spare. Jeg tenker som [A] at jeg kommer til å dø før henne. Hun må lære seg norsk økonomi. Hun har for eksempel problemer med det å forstå dette med skatt.

Eksempelene over kan tolkes dit at thailandske, russiske og filippinske kvinner er uansvarlige økonomisk og ute av stand til å ta ansvar for egne penger. Slik er det selvfølgelig ikke. Men det er et viktig poeng at mange av kvinnene og deres ektefeller snakker om at ulik bakgrunn og manglende kjennskap til forholdene i det landet man bor i, kan føre til skjevheter med hensyn til å ta egnede beslutninger om økonomiske forhold. Men selv om priser, lønninger og husholdsutgifter i Norge ligger på et annet nivå enn mange av kvinnene er vant til fra hjemlandet, sier de fleste at det ikke tok så lang tid før de forsto de økonomiske forholdene og rammene i Norge. Kvinner forteller at felles forståelse av

husholdsøkonomien oppnås gjennom diskusjoner og forhandlinger med ektefellen og ikke minst etter hvert som de selv får erfaring med den norske økonomien.

Likestilling, fellesskap og individualisme

Uavhengig av om de selv har jobb eller ikke, forteller de fleste kvinnene at de har oversikt over familiens budsjett, og at de og mannen sammen blir enige om hva pengene skal brukes til. De fleste har også egen bankkonto og bankkort med egne penger, enten med penger som mannen setter inn til dem hvis de ikke er i arbeid, eller penger fra barne-trygd, barnebidrag, kontantstøtte eller egen lønnsinntekt. Fordelingen av utgiftene i familien synes ellers å være relativt kjønnsdelt i likhet med det man kan finne i mange andre norske hushold. Mannen har høyest inntekt og står for de faste utgiftene som huslån, strøm, telefon og bil, mens kvinnene i større grad betjener løpende utgifter som mat, klær, ferier og utgifter til barn. Dette behøver ikke være et problem i seg selv, men det kan være det hvis ektefellene har særreie og mannen betaler på egne økonomiske investeringer mens kvinnens penger blir brukt til daglig forbruk og ikke øker kvinnens verdier på sikt, slik ektemannen sørger for på sin side. Noen av kvinnene og mennene vi snakket med, forteller at ektefellene eide hus og hjem sammen, i andre tilfeller har ektemannen særreie på huset. Her spiller nok ekteskapets varighet, alder og ektefellenes tidligere livssituasjon en rolle, samt at det nå er lovfestet i Norge at enhver har eneeie på verdier han eller hun bringer inn i ekteskapet med mindre noe annet er avtalt. Dette kan føre til at hvis to personer med veldig ulikt økonomisk utgangspunkt gifter seg og den ene for eksempel har investert eller investerer i boligen alene, så vil den andre riskere å stå uten bolig ved en skilsmisse. Ektefeller må selv passe på at begge investerer i bolig eller skrive avtaler om sameie for å sikre verdistigning for begge.

Det var ikke tid og mulighet til å ta opp dette temaet eksplisitt under samtalene med kvinnene, slik at det er uvisst i hvilken grad ekteparene i vårt utvalg tar sine forholdsregler for å sikre begge ektefellenes framtid økonomisk. Det er verdt å merke seg at heller ingen av kvinnene kommer inn på denne problemstillingen når vi snakker om økonomi og selvstendighet, noe som kan bety at de enten ikke fant rom for å snakke om det, eller at temaet i seg selv er for privat, men det kan også være et tegn på at de ikke har tenkt gjennom ulike scenarier i forbindelse med økonomi og eventuell endring i sivilstatus. Når vi spør nærmere om deres oppfatning rundt fordeling av utgifter, er det derimot en del som gir inntrykk av at det at mannen tar seg av de store utgiftene, er både praktisk og naturlig, og at de ikke har noe ønske om å bli mer involvert i denne prosessen. Ektemennene gir inntrykk av å ha et mer bevisst forhold til dette ved å fortelle mer om økonomiske forholdsregler som eierskap, lån og forsikringer. En mann

forteller at han eier huset de bor i alene, men at kona har egne planer for investering av sine penger:

Jeg tar meg av lånet. Hun kan gjøre hva hun vil med sine penger. Jeg har en klausul på huset mitt på at det er i mitt navn uansett hvem som kommer inn. Hun sparer og vil kjøpe seg et hus på Filippinene. Ellers deler vi på innkjøp og regninger.

Mange av kvinnene vi snakket med, har levd i perioder uten egen inntekt i Norge hvor mannen har betalt alle utgifter. I tillegg til penger de har fått av mannen i disse periodene, forteller de som har barn, at de også har fått barnetrygd eller barnebidrag fra staten inn på egen konto, noe som har ført til at de har hatt noe mer penger til egen disposisjon. Når kvinnene først kommer inn på arbeidsmarkedet, har de ofte en overgangsperiode med deltidsjobb og liten inntekt, hvor mannen fortsatt står for hovedutgiftene. Kvinnenes argumenter for å få jobb og egen inntekt er ofte for å slippe å spørre mannen om penger til alt de trenger til eget forbruk, og for å kunne sende penger til hjemlandet. Flere er av den oppfatningen at deres bidrag til husholdet er å frita mannen for løpende utgifter til kvinnenes personlig forbruk. Det kan virke som om enkelte ektepar havner i et spor hvor mannen fortsetter å betjene fellesutgiftene, mens kvinnens lønn disponeres av henne selv, selv når hun er i full jobb. Flere kvinner gir uttrykk for at de tenker at mannen fortsatt har ansvaret for familiens faste utgifter, uavhengig om hun har inntekt eller ikke. Selv om en del deler utgiftene når begge er i jobb, bekrefter også noen av ektemennene at det at det kan være et problem at kona ikke føler ansvar for familiens fellesutgifter:

A: Vi har hatt noe trøbbel etter at hun begynte å jobbe. Jeg prøver å si at vi må dele på felles utgifter. Hun sier at det var jeg som ville at hun skulle komme, ikke hun.

B: De er ikke vant til å dele. De er vant til at mannen betaler.

I tillegg til den mer generelle kulturforklaringen hvor mannen i norske ekteskap ofte har hovedansvaret for økonomien og kvinnens inntekt går til kos, kan et syn på fordeling av utgifter som illustrert over være et resultat av misforståelser og dårlig kommunikasjon, men det kan også være et tegn på manglende fellesskapsfølelse og ønske om å investere i en felles framtid. På samme måte som noen ektemenn eier boligen alene, forteller flere av kvinnene at de alene allerede eier eller skal investere i bolig i hjemlandet. Dette er ikke nødvendigvis bolig som anskaffes for å hjelpe foreldre eller søsken, noen betaler månedlige renter på boliglån som en personlig investering i framtiden. Hvis dette er noe ektefellene er enige om, så kan det være en grei fordeling av investering av egne penger, han investerer i Norge og hun i hjemlandet. Men det er også de ektemennene som gir inntrykk av at en slik satsing på investeringer i hjemlandet er sårende, og oppfatter det som om kvinnene er mer interessert i å bygge sin egen framtid for seg selv enn å skape en felles framtid med mannen i Norge.

Ansvar og avhengighet

Både kvinnene og ektefellene deres gir uttrykk for at de er innforstått med at mannen har det økonomiske ansvar for dem i Norge. Det kan imidlertid være noe uenighet eller misforståelser rundt hvor stort dette ansvarsområdet er, og ektefellene kan ha ulike oppfatninger av eller forventninger til hva det vil si å ha et forsørgeransvar for en annen person. I det store og det hele virker kvinnene og deres ektefeller imidlertid relativt samstemte, for eksempel ser det ut til å være stor enighet og forståelse for at kvinnene har økonomiske forpliktelser overfor egne barn, foreldre og eventuelt andre slektninger i hjemlandet. De aller fleste sier at dette var noe de snakket om før de giftet seg, og at mannen visste at de som ektepar ville måtte bidra økonomisk til hennes familie når hun flyttet til Norge. Mange peker på at det ikke er noe velferdssystem i hjemlandet, og at for eksempel pensjonerte foreldre eller syke slektninger er helt avhengige av økonomisk hjelp. Ti av de 49 kvinnene vi intervjuet, har barn i hjemlandet. Selv om noen av barna som er igjen i hjemlandet er voksne, føler alle kvinnene med barn i hjemlandet et forsørgeransvar. For mange oppleves levestandarden og inntektsnivået i hjemlandet og Norge som såpass forskjellige at det er selvsagt å bidra økonomisk til familiemedlemmer som er dårligere stilt. Det kan også være at kvinnen jobbet og forsørget familien sin i hjemlandet, og at familien derfor er avhengig av fortsatt økonomisk bidrag fra henne for å klare seg.

Kvinnene og deres ektefeller forteller stort sett at de er enige om hvor mye penger som skal sendes til kvinnens familie, og beløpet blir bestemt ut fra ekteparets økonomi og hennes families behov. Men trang økonomi i husholdet i Norge eller press om økte bidrag fra familien i hjemlandet kan føre til konflikter eller fortielse ekteparet imellom. En kvinne som ikke er i jobb selv, forteller at hun og mannen har en avtale om hvor mye penger hun skal sende, men at det likevel hender at hun bryter denne avtalen uten at mannen vet det:

Han skjønner at jeg må sende penger til faren min som er syk og gammel. Faren min jobber ikke, og det er ikke pensjon som i Norge. Mannen min vet at jeg sender penger, men ikke hvor mye. Noen ganger sender jeg litt mer enn vi er blitt enige om. Til søsteren min for eksempel. Mannen min går ikke inn på kontoen eller sjekker kortet.

De andre kvinnene i denne fokusgruppen blir tydelig sjokkerte over dette utsagnet og tar klart avstand fra å sende mer penger enn avtalt bak mannens rygg. Alle de andre har faste avtaler om hvor mye de skal sende, og endrer ikke dette beløpet uten å ha diskutert det med mannen sin først. Men selv om man diskuterer hvor mye penger man skal sende, kan det likevel oppstå frustrasjoner og uenigheter om hva som er det reelle behovet for bidrag. En ektemann er oppgitt over at en såpass stor del av ekteparets

overskudd går til familien til kona i Thailand i stedet for at han og kona kan få mer glede av felles oppsparte midler i Norge:

Den diskusjonen vi har, går på hvor mye som skal sendes til Thailand. Jeg sier at hun må si til dem at penger ikke vokser på trær her. Familien hennes har et flott hus i Bangkok. Det virker som om både hun og familien ikke skjønner dette helt. Det går gjerne 4000 i måneden til Thailand. Vi har grei økonomi, så det er ikke noe problem. Men jeg mener hun sender for mye, de blir helt avhengige av henne. Jeg visste at hun ville sende penger hjem før vi ble gift, jeg synes det er en fin tanke den familiefølelsen de har. Men likevel ...

Noen av de største frustrasjonene som blir luftet under fokusgruppene, kommer fra kvinner som synes det er svært vanskelig å være økonomisk avhengig av mannen. De føler at det er nedverdiggende og skamfullt å måtte få eller be om penger og forteller at dette går utover deres egen selvfølelse, og at de mister sin identitet. Noen gir uttrykk for at det verste er at de føler seg mindreverdige og lite selvstendige, ettersom de var vant til å ha sin egen inntekt og klare seg selv i hjemlandet. Andre forteller at rollen de blir tildelt som arbeidsledig kone i Norge, ikke selvvalgt hjemmeværende, er svært annerledes enn de hadde sett for seg. I Thailand og Filippinene er det for eksempel ofte en klar arbeids- og ansvarsfordeling mellom ektefellene slik det var i Norge tidligere, hvor en jobber hjemme og en jobber ute. En filippinsk kvinne beskriver forskjellene mellom familielivet i Norge og hjemlandet på denne måten:

Hvis du er gift, så tror du mannen skal gi deg alle pengene han tjener, og så skal du som kone styre eller kontrollere husholdningsutgiftene. På Filippinene er det kona som passer på økonomien i huset. Mannen jobber, men han gir hele lønna til kona. Hun gir mannen lommepenger, litt til røyk og litt til mat kanskje, resten går inn på husholdningsbudsjettet. [...] På Filippinene jobber mannen, kona er hjemme og passer hus, barn og budsjettet.

En russisk kvinne med egen inntekt, konto og bankkort er også svært frustrert over at hun fortsatt er avhengig av mannens inntekt i visse sammenhenger. Hun gir ikke inntrykk av at mannen overkjører henne eller tar økonomiske beslutninger uten henne, men hun har langt høyere utdanning enn sin mann, hadde en godt betalt jobb i Russland og føler at hun burde klare seg selv. Hun forteller at da hun gikk til sosialkontoret for å be om støtte til tannlegeutgifter, ble hun fortalt at hun ikke kunne få penger fordi mannen hennes tjente for godt. Sosialhjelp gis på husholdsnivå og ikke på individnivå, men dette synes hun var veldig urettferdig og er fryktelig sint når hun forteller historien i gruppen:

A: Hvis vi sammenligner asylsøkere og russiske kvinner – hvis de mangler en tann, så får de hjelp av staten. Men det får ikke jeg!

B: Men hvorfor kan ikke mannen din hjelpe deg?

A: Jeg vil ikke være avhengig av mannen min! Jeg er som en hund, jeg er avhengig av ham til alt, jeg vil ikke det! Asylsøkere, de får advokat, tannlege, psykolog, støtte, bolig som et slott! Og så får de introduksjonsprogram.

C: Og så har de stipend!

Denne kvinnen virker i hovedsak frustrert og fortvilet fordi hun ikke klarer å få en jobb som svarer til hennes utdannelse og ambisjoner, noe som igjen går utover selvfølelsen og leder til et sinne som rettes både mot det offentlige, ektefellen og andre hun føler er urettmessig bedre stilt enn henne selv. Samtidig understreker hun flere ganger at hun ikke ser det som rimelig at ektemannen skal betale hennes tannlegeutgifter, noe som ellers nok ville regnes som naturlig i mange norske hushold ettersom ekteskap juridisk sett er et ansvarsfellesskap.

Til tross for vissheten om at den ene ektefellen har et økonomisk ansvar for begge ektefellenes underhold, er det ikke nødvendigvis så lett å forutse hva dette egentlig innebærer, verken for kvinnen som flytter til Norge, eller mannen som, i alle fall for en periode, skal forsørge dem begge. Flere respondenter, både kvinner og menn, forteller at de ikke visste hva som ventet dem, og at de ble overrasket over hvor vanskelig det var. En ektemann beskriver det på denne måten:

Det er vanvittig med penger de trenger når de kommer. Klær og... Hvis man kunne fått til en avtale hvor de kunne jobbe ved siden av skolen... Nå som hun vasker, er alt greit. Når hun ikke tjener penger, hvordan skal man da gjøre det når hun spør om ting? Skal jeg bestemme hva hun trenger?

En av kvinnene påpeker at mennene ikke skjønner på forhånd hva det faktisk koster å få innvilget familiegjensforening med en utenlandsk kone. Hun har selv en ressurssterk mann med god jobb og god inntekt, men forteller at det likevel ble vanskelig:

Det er viktig at mannen må ha normal økonomi, fordi det første og andre året så kan jo ikke kvinnen jobbe. Hun må lære norsk. Jeg er for eksempel sykepleier, og jeg må lære norsk og så gå på kurs for å kunne jobbe i Norge. Han må kunne betale for meg. Og for min datter også. Vi trenger mat og klær! Han må kunne betale for dette, så han må ikke være sosialklient. Det må være en bra mann, og han må ikke være syk eller sosialklient – man må ha flaks! Jeg tror alle har problemer det første året på grunn av økonomi. [...] Mannen må forstå hvor mye det koster! Hvor mye jeg koster! Mannen min har god økonomi, men han ble overrasket over hvor mye jeg kostet. [...] Så jeg synes det aller viktigste er en god mann – jeg snakker av erfaring! Og mange penger!

Oppsummering

Både kvinnene og mennene i fokusgruppene trekker ofte fram den økonomiske situasjonen som forklaring på prioriteringer eller utfordringer i integrasjonsprosessen. Flere sier at de ikke hadde noen mulighet til å forutse hvordan den økonomiske situasjonen deres ville bli etter inngått ekteskap og migrasjon, verken hvor mye det faktisk koster å forsørge to personer på en lønn, eller hvor langt en norsk lønning rekker under norske forhold. Det at kvinnen ikke har lært tilstrekkelig norsk, for eksempel, begrunnes gjerne med at økonomisk press både i Norge og fra familien i hjemlandet gjør at begge ektefellene må ut i arbeidslivet – til tross for at begge var innforstått med mannens forsørgerplikt før de giftet seg. En del kvinner synes det er svært vanskelig å være økonomisk avhengig av mannen. De føler at det er nedverdiggende å måtte få eller be om penger, og det går utover deres egen selvfølelse og identitet.

Til tross for hyppige referanser til økonomiske begrensninger og frustrasjoner virker kvinnene og deres ektefeller imidlertid relativt samstemte i økonomiske prioriteringer i husholdet. De fleste sier at ektefellene sammen blir enige om hva pengene skal brukes til, og det ser blant annet også ut til å være stor enighet og forståelse for at kvinnene har økonomiske forpliktelser overfor egne barn, foreldre og eventuelt andre slektninger i hjemlandet. Til tross for tilsynelatende stor enighet om husholdsøkonomien kommer det imidlertid fram uoverensstemmelser når det gjelder langsiktige investeringer og sikring av framtiden. Ektefellene synes i noen tilfeller å investere i egen framtid i stedet for felles framtid, som ved at mannen har særeie på bolig eller bil i Norge, mens kvinnen bruker sine penger på eiendom eller familie i hjemlandet. Individuelle økonomiske behov eller forpliktelser kan oppfattes som vanskelige og en kilde til usikkerhet og utrygghet for ektefellen, enten på grunn av selvfølelse, liten forståelse og trang økonomi, men også følelse av at den andre ikke investerer i samlivet.

Kapittel 5 Informasjon

Også personer som har bodd i Norge hele livet, behersker språket godt og har god kjennskap til det norske samfunnet, kan ha problemer med å få oversikt over det offentlige velferdssystemet og hvilke rettigheter man har. De færreste har full oversikt over sine rettigheter før et spesifikt behov melder seg. Det avgjørende er ikke å vite alt om sine rettigheter og muligheter i enhver livssituasjon, men å vite hvor man skal henvende seg for å finne den informasjonen man trenger på et gitt tidspunkt. Målgruppens behov for informasjon er avhengig av hvilken situasjon den enkelte befinner seg i, for eksempel om de akkurat har kommet til landet og skal begynne med språkundervisning, om de ønsker å komme ut i arbeid, om de får barn eller ønsker å skille seg. På hvilke måter orienterer kvinnene i undersøkelsen seg om det norske samfunnet, hvor får de informasjon, og hva ønsker de informasjon om?

Ektemenn og sosiale nettverk som kilder til informasjon

Kvinnenes viktigste kilde til informasjon om det norske samfunnet er ektemannen og hans familie. Det er i de fleste tilfeller ektemannen eller svigerfamilien som hjelper kvinnene med å begynne på språkopplæringen, få arbeid, fastlege etc. Ektemannen besitter den praktiske kunnskapen om det norske samfunnet, og kvinnene ser på ektemannen som en viktig ressurs. På spørsmål om informantene savner informasjon, er svaret ofte: *«Det går greit, du kan jo spørre mannen din hvis det er noe.»*

Ektemennene fungerer ofte som tolk for kvinnene i møte med det offentlige. Noe som kan være problematisk siden det er svært sjelden ektemannen snakker kvinnens morsmål. Kommunikasjonen mellom ektefellene foregår i all hovedsak på norsk eller engelsk, og ektemannen bør dermed ikke ses på som en tolk i vanlig forstand. Flere av nøkkelinformantene i språkskolene og kommunene for øvrig peker på at kvinnene får svært lite informasjon på eget morsmål, spesielt sammenlignet med flyktninger og asylsøkere:

Når vi bosetter flyktninger, så ser vi jo hvor mye direkte informasjon de får, også med tolk. Problemet med disse kvinnene er de bruker mennene som tolk – hvor

mye oversetter mennene egentlig, hvor mye informasjon får disse kvinnene? (Flyktningtjenesten, kommune Vest)

Flere av ektemennene og kvinnene etterlyser mer informasjon på eget morsmål, så ikke alt må gå gjennom ektemannen. Både ektefeller og kvinnene selv kommer med eksempler på at hjelpeapparatet heller vil forholde seg til ektemannen på norsk enn å snakke engelsk med kvinnen. I to av kommunene forteller Voksenopplæringen at de bruker tolk enten på det første møtet med kvinnene eller på oppstarts- og informasjonsmøter. Få av informantene forteller om bruk av tolk, og vi har derfor ikke sett nærmere på tolketjenesten. I den grad tolker nevnes, er det gjerne i forbindelse med at det er dårlig tilbud av tolketjenester i kommunen.

Det er ikke alltid ektemennene har kunnskapen kvinnene trenger, eller evne til å finne den rette informasjonen. Det er mange av ektemennene selv som sier at de synes det er vanskelig å finne fram i byråkratiet. Videre er det ikke alltid kvinnene ønsker eller kan spørre ektemannen om hjelp, og det hender ektemennene ikke ønsker å bistå. For eksempel har de familieinnvandrede kvinnene også behov om informasjon som handler om forhold i ekteskapet, hvordan det er vanlig å fordele økonomien, hvilke rettigheter de har hvis de ønsker å skille seg og lignende. Som de fleste andre bruker kvinnene i målgruppen i stor grad sitt sosiale nettverk for å få informasjon. De fleste kvinnene har et begrenset norsk nettverk foruten ektemannen og hans familie, og nettverket kvinnene har uavhengig av ektemannen, består i hovedsak av andre kvinner med samme landbakgrunn. Nettverkene kan brukes på flere måter. De sosiale nettverkene kan bistå med å formidle kontakt med det offentlige apparatet og finne fram i offentlig informasjon som er tilgjengelig. Denne typen assistanse er helt klart nyttig. Samtidig brukes nettverkene også mer uformelt, hvor det er egne erfaringer hos nettverket som formidles. Denne typen informasjon er ikke nødvendigvis korrekt eller oppdatert. Enkelte peker på at «jungeltelegrafene» i disse miljøene ofte kommer med feilinformasjon, og at kvinnenets nettverk ikke har alltid like god kunnskap om det offentlige hjelpeapparatet og det norske byråkratiet.

Imidlertid får mange et større norsk nettverk gjennom arbeid, og flere av dem som er i arbeid, sier de ofte spør sine kollegaer om ting de lurer på. Videre kjenner mange av kvinnene i målgruppen andre med samme landbakgrunn som også er gift med en norsk mann. De norske ektemennene til venninner er også en del av kvinnenets nettverk, og som nevnt tidligere kommer noen av informantene med eksempler på hvordan andres ektemenn er en verdifull kilde til informasjon.

Bruk av internett

Det meste av offentlig informasjon er tilgjengelig på internett. Noen av kvinnene vi intervjuet, forteller at de bruker internett for å finne informasjon og orientere seg, enten ved å lete på kommunens hjemmesider eller spørre deltakere på chatterom for kvinner i Norge med samme landbakgrunn som dem selv. Tidligere studier har indikert at bruk av internett er forbeholdt de godt utdannede og ressurssterke kvinnene (blant andre Tyldum og Tveit 2008:33), samtidig er det grunn til tro at det har skjedd en demokratisering av bruk av nettet, og at det i dag er mer tilgjengelig for folk flest enn tidligere. En del av kvinnene møtte sine ektemenn gjennom ulike forum på internett og var dermed flittige brukere av denne teknologien også i hjemlandet. Blant våre respondenter som oppgir at de bruker internett, er det både høyt og lavt utdannede kvinner. Også kvinner vi har snakket med som ikke selv har tilgang til eller behersker bruk av data, enten på grunn av manglende fasiliteter eller kunnskaper, forteller at de jevnlig deltar på ulike nettfora gjennom venninnene sine.

Fordelen med å bruke chatterommene er at kvinnene der kan få informasjon på sitt eget morsmål, mens de offentlige nettsidene i all hovedsak er på norsk. Ulempen er åpenbart, som allerede nevnt, at informasjonen som spres i ulike nettverk, det være seg på nettet eller ansikt til ansikt, ikke nødvendigvis er helt korrekt, enten på grunn av manglende kunnskap eller fordi den ikke er presist gjengitt eller oppdatert.

Det varierer i hvilken grad ektemennene bruker internett for å finne informasjon. Mens noen er svært nettkyndige, mener andre at de ikke kan bruke en datamaskin. Det er spesielt de eldre ektemennene og de med lite utdanning som ikke bruker internett. I motsetning til kvinnene er det ingen av ektemennene som nevner bruk av chatterom eller lignende. I stedet søker de i stor grad informasjon på offentlige nettsider, noe som selvfølgelig er enklere fordi språk ikke er en barriere slik det er for mange av kvinnene. De ektemennene som bruker internett til å finne informasjon, er stort sett fornøyde, men mange mener det er lett å drukne i mengden av informasjon, og at mye av informasjonen er vanskelig å forstå. Utlendingsdirektoratet (UDI) står for mye av informasjonen som er relevant for målgruppen, spesielt i den innledende fasen når ekteparet skal søke om familiegjenforening, og mange av ektemennene skryter av nettsidene til UDI.

Voksenopplæringen og samfunnskunnskap

Voksenopplæringen er det eneste faste møtepunktet kvinnene har med det offentlige, og det er et sted så godt som alle er innom. Skolen er en arena hvor kvinnene treffer personer med god kompetanse på det norske samfunnet, og de ansatte på skolen brukes

hyppig som informasjonskilder. En av kvinnene svarer illustrerende på spørsmål om det er vanskelig å finne informasjon om det hun trenger: «*Jeg er jo her på skolen, jeg kan bare spørre her hvis jeg lurer på noe.*» Også Voksenopplæringen opplever at de har en viktig rolle i kvinnenes liv:

Det er veldig pågang av private spørsmål. Skolen blir alt fra advokatkontor til sosialkontor. Kontaktlærerne er veldig viktige i kvinnenes liv, hvert fall den første tiden. Det er litt vanskelig å vite: Hva er vårt ansvar? [...] Disse kvinnene har ikke noen andre [...] Man kan henvise kvinnene til andre kontorer, men de har ikke kompetanse. Hvis man henviser dem videre, hvem skal følge dem? Mennene?

Voksenopplæringene opplever at det kan være vanskelig å vite hvor de skal sette grensene, og hvor mye de skal involvere seg. For eksempel mente rektoren ved den ene skolen at kvinnene har et stort behov for informasjon om sin rettslige stilling og familiestrukturer i Norge, men lærerne og andre ansatte ved skolen synes det er vanskelig å vite hvor mye de skal si når kvinnene spør om private temaer som egne familieforhold.

I den ene kommunen har spesielt morsmållæreren i thailandsk tatt på seg et stort ansvar for elevene og bruker mye av sin fritid på å hjelpe kvinner som hadde problemer. Siden Voksenopplæringen er det eneste faste møtepunktet innvandrere utenfor introduksjonsprogrammet har med kommunen, hender det også at tidligere kursdeltakere ringer med spørsmål. En av skolene har en helsesøster som alle kan bruke, mens en annen skole har en rådgiver kvinnene går til hvis de trenger hjelp. Disse er også viktige støttepersoner for målgruppen, og det kan være enklere for andre enn lærerne å gi råd og veiledning til elevene.

I tillegg til å være et sted kvinnene kan henvende seg, bidrar Voksenopplæringen med kunnskap om det norske samfunnet gjennom undervisningen. Samfunnskunnskap inngår i norskundervisningen, og målgruppen har i tillegg rett på 50 timer samfunnsfag på et språk de forstår. Spesielt samfunnsfag blir trukket fram som viktig av kvinnene:

Moderator: Hvis det skulle være et problem, vet dere hvor dere skal gå?

A: De [peker på de tre som er nye i Norge] vet det ikke ennå fordi de ikke har hatt samfunnsfag ennå. Der lærer man regler. Om skolen. Hva du skal gjøre når du har barn. Lærer hvem man kan spørre. Jeg vet ikke alt selv, men når jeg har hatt samfunnsfag, kan jeg si til mannen min «du kan ikke lyve om det, jeg har lært om det».

B: Samfunnsfag er viktig.

De ansatte ved Voksenopplæringen understreker også viktigheten av samfunnsfag og sier at de stadig blir overrasket over hvor mye spørsmål morsmållærerne får. Det er mye informasjon kvinnene ikke får med seg når det kommer på norsk i for eksempel norskundervisningen eller som skriftlig informasjon fra offentlige instanser. Behovet

for informasjon er veldig stort når kvinnene først kommer til Norge, og mange av informantene ønsker at de kunne fått samfunnsfag tidligere i undervisningsløpet.

Voksenopplæringen og den enkelte morsmålslærer står relativt fritt til å definere innholdet i samfunnsfag. Erfaringene er veldig gode der samfunnsfag har blitt brukt til å gi kvinnene kjennskap til ulike deler av hjelpeapparatet, enten ved at elevene har besøkt de ulike kontorene, eller ved at representanter fra hjelpeapparatet har kommet på skolen for å informere. Som en av nøkkelinformantene påpeker, er terskelen for å ta kontakt med de ulike kontorene mye lavere når kontakten først er etablert.

Andre kilder til informasjon

Mange av kvinnene har også vært i kontakt med NAV, men det er gjerne i forbindelse med en konkret henvendelse om for eksempel fastlege, dagpenger eller barnebidrag. Erfaringene med NAV er blandede, noen synes de har fått god hjelp, mens andre synes det er vanskelig å skjønne systemet og hva man har rett på. Veldig ofte er ektemannen med når kvinnene skal besøke NAV, og NAV nevnes sjelden når kvinnene snakker om hvor de kan få informasjon.

I to av fokusgruppene trekkes fagforeningen fram når et par av informantene forteller om problemene sine. Det ene tilfellet dreier seg om en kvinne som holdt på å søke om uførepensjon, mens det andre tilfellet handler om en kvinne som trengte advokat i forbindelse med skilsmisse. I begge fokusgruppene er de andre kvinnene raske med å foreslå at den aktuelle kvinnen skal ta kontakt med fagforeningen, og det er dermed tydelig at dette også er en instans flere oppfatter som et sted de kan søke om hjelp.

I tilfelle skilsmisse

Det er spesielt i forbindelse med problemer i ekteskapet eller skilsmisser at behovet for informasjon tydeliggjøres. Da kan ikke ektemannen lenger brukes som en ressurs, og kvinnene mister i noen tilfeller også tilgang til nettverket som ektemannens familie og venner utgjør. Noen få av kvinnene vi snakket med, er enten skilt eller er i ferd med å skille seg. En informant forteller om sine to skilsmisser:

Jeg har blitt skilt to ganger, den første gangen visste jeg ikke mye. Jeg måtte dra på krisesenteret, jeg visste ingenting. Jeg skulle gjerne ha visst mer. Jeg fikk informasjon om krisesenteret av kusinene mine. Det finnes jo overgangsstønad, trygd og sånt, men det visste jeg ikke. Jeg dro til krisesenteret først, og så ble jeg sendt videre til

andre kontorer etterpå. Da jeg ble skilt for andre gang, så visste jeg hvordan alt var, og kunne bare gå direkte til kontorene i stedet.

Denne kvinnen dro til krisesenteret den første gangen hun ønsket skilsmisse, fordi hun ikke visste hvor ellers hun skulle henvende seg, og fordi hun hadde hørt om krisesenteret gjennom kjente. Den andre gangen hun ønsket å skille seg, visste hun mer om sine rettigheter og hvor hun skulle henvende seg for å få økonomisk støtte. Det kan også være at hun hadde et større nettverk etter den andre skilsmissen fordi hun da hadde vært lenger i Norge og dermed hadde et annet sted enn krisesenteret å bo.

Mangelen på informasjon og kompetanse om hvor man kan henvende seg, gjør at krisesenteret er en mer nærliggende løsning for kvinnene i målgruppen enn den er for andre kvinner som har større kompetanse om det norske velferdssystemet. Det er dermed ikke nødvendigvis alltid vold og mishandling i ekteskapet som er årsaken til at kvinnene i målgruppen oppsøker krisesenteret, men heller mangel på (kunnskap om) andre steder å henvende seg.

Når kvinnene først kommer på et krisesenter, involveres de relevante instansene, og kvinnene får vite hvor de skal henvende seg, og hvilke rettigheter de har. Sosialtjenesten i den ene kommunen mente illustrerende nok at i de fleste tilfeller hvor de har hatt kontakt med kvinner i målgruppen, har kontakten vært formidlet gjennom krisesenteret. De andre kvinnene som hadde vært gjennom en skilsmisse, hadde enten fått hjelp på Voksenopplæringen eller av venninner og venninnenes norske ektemenn. Inntrykket er at krisesentrene er flinke til å informere om tilbudet sitt, og selv om det kun var én informant som forteller at hun hadde hatt kontakt med krisesenteret, nevner mange av kvinnene krisesenteret som et sted de kan gå hvis de får problemer.

Behovet for informasjon

Foruten det som gjennomgås i samfunnskunnskapstimene, får ikke kvinnene i målgruppen noe systematisk informasjon fra myndighetene. Det finnes sentrale retningslinjer for hvilke temaer som skal tas opp i samfunnskunnskapsundervisningen, men den enkelte morsmåslærer står forholdsvis fritt til å utforme et opplegg for undervisningen. Noen av språkskolene har utviklet sine egne undervisningsopplegg for samfunnskunnskap, men faget er ment å være åpent så morsmåslærerne kan bygge på egne erfaringer med hva kursdeltakerne trenger informasjon om, og ta opp spørsmål som kommer underveis. Likevel betyr fleksibiliteten i faget at det vil variere hva slags informasjon kvinnene i målgruppen får om det norske samfunnet.

Målgruppen har et stort behov for informasjon den første tiden i Norge, og mange av informantene etterlyser en informasjonspakke når de kommer. Det er i begynnelsen

usikkerheten og behovet for informasjon er størst, og mange mener samfunnsfag kommer for sent i undervisningsløpet. Også nøkkelinformantene peker på at det er en stor mangel på informasjon til denne gruppen. I tillegg får de, som nevnt over, i svært liten grad informasjon på eget språk. Som en ansatt i flyktningtjenesten sier:

Det burde vært obligatorisk med informasjon. Kvinnene burde tilbys mer informasjon fra det offentlige, fra krisesentre, barnevern, helsestasjon, politi osv. Nå er jo BCG-vaksinen påbudt, hvorfor ikke gjøre informasjon påbudt også? Og informasjon til mannen om at det er plikt for ektemannen å informere. Rettssikkerheten til kvinnene er svekket, de bør ha mer informasjon på eget språk. Samfunnsfag er en god begynnelse. Problemet i dag er at flyktningtjenesten og sosialtjenesten ikke har noe mandat, det er ikke noe apparat i kommunen til å ta imot denne gruppa.

Etter hvert som kvinnene har vært i Norge en stund, endres behovene for informasjon, og det blir mer viktig for dem å vite hvor de skal henvende seg når de lurer på noe. Inntrykket fra intervjuene er at kvinnene stort sett føler de har et sted å henvende seg hvis de lurer på noe. I tillegg til ektemannen og Voksenopplæringen forteller kvinnene at de kan henvende seg til venninner, internett, NAV, politiet, fagforeningen eller krisesentre. Selv om kvinnene stort sett føler at de har noen å spørre om informasjon, er det også noen som uttrykker bekymring for hva de skal gjøre hvis de får problemer:

Når vi først har problemer her, så kjenner vi ikke systemet. Hvordan skal vi for eksempel gjøre det når vi skal skilles? Jeg vet ikke ... Kanskje kommunen kan fortelle oss det?

En del av usikkerheten til kvinnene dreier seg om at de ikke har et klart definert sted de kan henvende seg for å få hjelp. Som flyktningtjenesten også påpeker i sitatet over, er det ikke noe apparat for å ta imot familieinnvandrere som kommer til norske ektefeller. Kvinnene opplever at de generelle informasjonskanalene i kommunen har liten kompetanse om deres problemstillinger, og språkbarrierer gjør at noen kvier seg for å ta kontakt med det kommunale hjelpeapparatet.

Selv om målgruppen ikke får noe systematisk informasjon fra norske myndigheter, forteller flere av de filippinske informantene at de hadde vært med på et obligatorisk seminar arrangert av filippinske myndigheter før de kom til Norge, hvor de fikk informasjon om hva de skal gjøre når de kommer til et nytt land. Tiltaket er ment å beskytte filippinske kvinner som drar utenlands, og de fikk blant annet beskjed om å raskt finne ut hvordan de kunne få kontakt med ambassaden og politiet der de flytter, og å finne ut hvor de selv bor, så de vet hvor de skal tilkalle hjelp hvis det blir nødvendig. Videre ble de anbefalt å oppsøke andre filippinere i nærmiljøet for å bygge sosiale nettverk.

Slike generelle råd kan være gode i tilfelle en krisesituasjon, men inntrykket er at det ikke først og fremst er denne typen informasjon som er viktig for kvinnene. Kvinnene har få konkrete eksempler på hva de savner informasjon om, men det er noen punkter

flere trekker fram uavhengig av hverandre. Blant annet er det flere som ikke har fått med seg at de trenger personnummer før de kommer i en situasjon hvor de blir bedt om å oppgi det. Det er også noen som savner informasjon og støtte til å oversette og få godkjent dokumentasjon av utdanning. Det kan synes som om det er behov for mer informasjon om tolketjenesten, og det er en del usikkerhet knyttet til rettigheter til tolking og hvordan tolketjenesten fungerer. Videre peker kvinnene selv, ektemennene og nøkkelinformantene på at mange ikke vet at målgruppen kan ha rett på barnebidrag for barn de har med seg til Norge. Dette er kun noen eksempler på konkrete problemer som blir tatt opp i fokusgruppene, og disse problemene er ikke nødvendigvis utbredt. Andre generelle områder hvor kvinnene mener det er viktig med informasjon, er blant annet informasjon relatert til arbeid, økonomi, rettigheter i trygdesystemet, barneoppdragelse og oversikt over de ulike offentlige kontorene.

Ektefellenes behov for informasjon

Som nevnt er det ektemennene som innhenter mye av informasjonen om hvilke rettigheter og plikter deres ektefeller har når de kommer til Norge. Stort sett synes de det går greit å finne ut av ting. Alle er innom politiet innen den første uka og registrerer ektefellen. Noen ektemenn klager på at de kun fikk informasjon om språkopplæringen gjennom kjente, men de aller fleste synes det har gått greit å finne ut av rettighetene til norskopplæring og å finne fram til Voksenopplæringen. Andre ting ektemennene nevner at de savnet informasjon om, er at kona skulle registreres på Folkeregisteret, informasjon om reglene for omgjøring av kjørekort og om hvordan dokumenter kan oversettes og godkjennes.

Også for ektemennene oppleves språkskolen som et nærliggende sted å be om informasjon:

Jeg trodde jeg kunne få svar på mange ting her på skolen. [...] Trodde de visste en haug om alt mulig fordi de jobber med dette. Men de sa at de bare er en skole.

Selv om mange har fått svar på ting de lurer på gjennom Voksenopplæringen, er det først og fremst en skole og ikke et informasjonskontor. Den viktigste innvendingen ektefellene har med tanke på informasjon, er at de savner et sted de kan henvende seg for å få svar på spørsmål. I likhet med kvinnene sier flere av ektemennene at de vanlige kanalene i kommunen ikke er til noe hjelp fordi personene de får kontakt med, ikke har kompetanse om denne gruppen. Det er ulike problemstillinger som dukker opp underveis, og ektemennene ønsker seg et sted de kan henvende seg til med spørsmål. En fokusgruppe ønsket seg en samtale med NAV i løpet av den første tiden for å gå gjennom alt de må huske på, mens andre foreslår et eget servicekontor for innvandrere.

Oppsummering

Kvinnene har ulike behov når de først kommer, og etter at de har vært i Norge en stund. Det gis ingen systematisk informasjon fra myndighetene i den første tiden, og de norske ektefellene, og eventuelt deres familie og nettverk, er uunnværlige som informasjonskilder den første tiden. Etter en stund blir det viktigere for kvinnene å ha et sted å henvende seg for å kunne spørre om det de skulle trenge informasjon om, og det er hovedsakelig ektemannen og kvinnenens sosiale nettverk som brukes som kilder til informasjon. Kvaliteten på informasjonen som blir formidlet igjennom nettverkene, er ikke alltid like god. Samfunnskunnskap er den eneste systematiske informasjonen kvinnene får om det norske samfunnet, men siden Voksenopplæringen er det eneste faste møtepunktet kvinnene har med kommunen, blir lærere og ansatte på språkskolene en verdifull støtte for målgruppen også utenom undervisningen.

Kapittel 6 utfordringer og behov for nye tiltak

Kvinner som kommer til Norge gjennom familiegjennomføring med en norsk mann, er ikke en egen målgruppe i integreringspolitikken. Foruten rett og plikt til norskopplæring har ikke kvinnene i målgruppen noen rettigheter utover det som gjelder generelt for personer bosatt i Norge. Det vil si at de skal benytte seg av de ordinære velferdsstatlige institusjonene på lik linje med befolkningen for øvrig. I denne rapporten har vi tatt utgangspunkt i kvinnes egne erfaringer rundt integreringsprosessen. Hva opplever de som viktig, hva føler de selv går greit, og hvilke utfordringer møter de i forbindelse med å skulle etablere seg og få et tilfredsstillende liv i Norge? Målet har vært å kartlegge hva som påvirker integrasjonen i positiv og negativ retning med det formålet å vurdere behovet for nye eller ytterligere tiltak rettet mot denne gruppen av innvandrere. Vi vil i dette kapitlet ta for oss områdene hvor kvinnene selv føler at det finnes utfordringer, drøfte tilbudet fra kommunene på de enkelte områdene og foreslå forbedringer av eksisterende tiltak og rutiner eller innføring av nye tiltak.

«Vi trenger mer informasjon!»

En rekke nye problemstillinger reises når de familieinnvandrede kvinnene først kommer til Norge, både for kvinnene selv og for deres norske ektemenn. Begge er i en situasjon som er ny for dem, og behovet for informasjon er stort. Utlendingsdirektoratet har laget brosjyren «Velkommen til Norge» som er rettet mot nyankomne innvandrere, og som omhandler deres rettigheter, muligheter og plikter i Norge. Brosjyren dekker mange av områdene våre informanter har etterlyst informasjon om, og den finnes tilgjengelig på en rekke språk, inkludert språkene som er relevante for denne undersøkelsens målgruppe. Likevel var det ingen av våre nøkkelinformanter som kjente til om denne brosjyren systematisk ble delt ut til nyankomne innvandrere i deres kommune, og det var kun noen få av de familieinnvandrede kvinnene som nevnte at de hadde fått informasjonsmateriellet. utfordringen med å få denne informasjonen ut er trolig knyttet først og fremst til organisering og plassering av ansvar.

I tillegg vil både de familieinnvandrede kvinnene og de norske ektefellene ofte ha behov for innledende informasjon om relevante instanser i sin kommune. Flere nøkkelinformanter i kommunene påpekte at når målgruppen først har knyttet kontakt med ulike deler av hjelpeapparatet, er gjerne terskelen mye lavere for å ta kontakt igjen senere.

Etter at kvinnene har vært i Norge en stund, endres behovene for informasjon, og det blir viktigere for dem å ha et sted å henvende seg for å få informasjon om problemstillinger som blir aktuelle etter hvert. De norske ektefellene, svigerfamilie, venner og kollegaer brukes aktivt av kvinnene som kilder til informasjon, men det er ikke alltid ektefellen eller det sosiale nettverket har evne eller vilje til å svare. Erfaringene med det ordinære hjelpeapparatet er blandet. I mange tilfeller mener kvinnene og deres ekte-menn at det ordinære hjelpeapparatet er vanskelig å forstå, og at de ikke har kompetanse om målgruppens utfordringer. I tillegg er det svært lite informasjon som er oversatt til andre språk enn norsk, noe som gjør den offentlige informasjonen på ulike nettsider lite tilgjengelig for mange i målgruppen.

Det er et klart savn at kvinnene ikke har et definert sted å henvende seg. Siden Voksenopplæringen er kvinnenes eneste faste møtepunkt med kommunen, blir lærerne og andre ansatte viktige kilder til generell informasjon for kvinnene. Voksenopplæringen har også en uttalt rolle som informasjonsleverandør gjennom tilbudet om samfunnsfag på morsmål (eller et annet språk kursdeltakerne behersker). Samfunnskunnskap trekkes fram som svært viktig av kvinnene, og informasjonen de får gjennom faget, oppleves som verdifull. En innvending som går igjen, er at det er for lite samfunnskunnskap, og at faget kommer for sent i undervisningsløpet. Dette reflekterer sannsynligvis i stor grad mangelen på annen informasjon og andre tilgjengelige informasjonskanaler. Samfunnskunnskap er ment som en mer overordnet orientering om det norske samfunnet og er ikke et tilbud som nødvendigvis skal dekke innvandrernes konkrete informasjonsbehov.

Både kvinnene og mennene i fokusgruppene trekker ofte fram den økonomiske situasjonen som forklaring på egne prioriteringer eller utfordringer i integrasjonsprosessen. Flere sier at de ikke hadde noen mulighet til å forutse hvordan den økonomiske situasjonen deres ville bli etter inngått ekteskap og migrasjon, verken hvor mye det faktisk koster å forsørge to personer på en lønn, eller hvor langt en norsk lønning rekker under norske forhold. Videre forteller noen kvinner og ektefellene deres at de opplever misforståelser, uenigheter og usikkerhet i forbindelse med barneoppdragelse og på grunn av skjev fordeling av inntekt i ekteskapet. Flere etterlyser informasjon og rådgivning om økonomiske implikasjoner ved familiegjennomføring, samt andre utfordringer som vil være framtrepende i transnasjonale ekteskap.

Mulige tiltak:

- Dele ut brosjyren «Velkommen til Norge» til alle nyankomne innvandrere (som er i brosjyrens målgruppe) som en fast rutine, for eksempel ved det første møtet hos politiet.
- Utvikle og distribuere en kommunespesifikk informasjonspakke til nyankomne innvandrere hvor de kan få informasjon om hvor de kan henvende seg med ulike spørsmål.
- Gjøre informasjonen på internett mer tilgjengelig for målgruppen ved å sørge for at det finnes informasjon på flere språk.
- Innføre rutinemessige informasjonsmøter med nyankomne innvandrere, i dette tilfellet også med den norske ektefellen for å sikre en innledende kontakt med kommunen.
- Bevisstgjøre servicekontorene i kommunene slik at de blir bedre i stand til å bistå også denne gruppen ved henvendelser.
- Innføre innvandrerkonsulent i kommunene på lik linje med flyktningkonsulent for å klargjøre ansvar og forenkle oppfølgingen av målgruppen. Dette krever et visst omfang på innvandringen, men det kan alternativt legges inn som et definert ansvarsområde hos en av de ansatte som har ansvar for flyktninger. Det er også mulig å tenke seg at det blir opprettet en informasjonskoordinator for nyankomne innvandrere.
- Tilby samlivskurs eller rådgivningstime på familievernkontor på lik linje med andre par med spesielle utfordringer for å forbygge samlivsproblemer, maktmisbruk og urealistiske forventninger samt øke forståelse for individuelle rettigheter, norsk husholdøkonomi og barneoppdragelse.

«Lærerne har gitt meg mye»

Det er et gjennomgående funn at Voksenopplæringen spiller en viktig rolle for kvinner som er familieinnvandret til norske menn. De familieinnvandrede kvinnene i undersøkelsen er svært fornøyde med tilbudet om norskundervisning og samfunnsfag. Inntrykket er at målgruppen relativt greit finner fram til Voksenopplæringen, også der språkskolen ikke tar noe initiativ overfor potensielle kursdeltakere. Erfaringene med å sende ut informasjonsbrev og søknadsskjema er likevel gode og kan gjøre at målgruppen raskere kommer i kontakt med Voksenopplæringen.

Den vanligste innvendingen mot språkskolene er knyttet til frustrasjoner rundt framdriften og nivåforskjeller i klassene. Undervisningen ved skolene er lagt opp etter ulike ferdighetsnivåer, men det kan være vanskelig for den enkelte kommune å opprettholde et undervisningstilbud på alle nivåer til enhver tid på grunn av manglende ressurser og ujevn tilstrømming av elever. Innvendingene fra våre informanter speiler her funn i andre undersøkelser, for eksempel blant deltakere i introduksjonsprogrammet (Kavli mfl. 2007) og illustrerer den utfordringen særlig de mindre skolene står overfor når de skal tilpasse undervisningen. Likevel vil mer nivåtilpasset undervisning kunne øke motivasjonen og sluttresultatene til de enkelte deltakerne, i tillegg til å øke progresjonen til kursdeltakerne som har gode forutsetninger for å lære norsk. Spesielt personer med høyere utdanning har i flere undersøkelser uttrykt misnøye med at progresjonen er for sen, og en kartlegging av norske kommuners tilgang til tilrettelagt norskundervisning bekreftet inntrykket. Alfabetiseringsklasser (klasser for analfabeter) er stort sett på plass i alle kommuner, mens bare 40 prosent av kommunene svarte at de har tilgang til tilrettelagt undervisning for personer med høyere utdanning (Kavli mfl. 2007).

Der hvor Voksenopplæringen ikke har tilbud om språkpraksis som en del av norskundervisningen, er det en del kvinner som framhever at de savner muligheten til språkpraksis i arbeidslivet eller en annen form for kombinasjon av undervisning og arbeid. Hvilken læringsarena som fungerer best, vil variere både mellom enkeltpersoner under kvalifisering og etter hvor god kvalitet undervisningen holder. For en person uten særlig utdanning kan praktisk språklæring på en arbeidsplass være vel så effektivt som tradisjonell klasseromsundervisning. I tillegg kan et møte med arbeidslivet for noen bli en viktig motivasjonsfaktor. Det er lettere å vurdere hvor langt egne ferdigheter strekker i det norske arbeidsmarkedet etter å ha prøvd det ut i praksis, enn når du kun er blitt fortalt av andre at norskferdighetene ennå ikke strekker til. Språkpraksis kan dermed være viktig for å øke norskferdighetene og motivasjonen for videre kvalifisering, men også for å få et utvidet kontaktnett med tanke på framtidig jobb og øke selvfølelsen.

I tillegg til å drive språkopplæring og undervise i samfunnsfag er Voksenopplæringen en viktig sosial arena. Siden det er det eneste faste møtepunktet innvandrere utenfor introduksjonsprogrammet har med norske myndigheter, blir det også en viktig kilde til informasjon og assistanse i møte med det norske samfunnet, byråkrati og velferdssystem. De ansatte på språkskolene forteller at de ofte er nødt til å håndtere saker og spørsmål som går langt utenfor deres rolle som en undervisningsinstitusjon. Fordi Voksenopplæringen er den eneste kommunale instansen som har ansvar for kontakt og oppfølging av alle kvinnene i målgruppen, er det en fare for at språkskolene vil måtte prioritere mellom midler til rådgivning og undervisning. Om Voksenopplæringen gir assistanse utover undervisning, vil kunne bli avhengig av engasjementet til den enkelte ansatte.

Mulige tiltak:

- Fast rutine på å sende ut informasjonsbrev om tilbudet ved Voksenopplæringen og ta direkte kontakt med kvinner som ikke møter opp.
- Unngå store nivåforskjeller i klassene i den grad det er mulig og innføre større grad av individtilpasset undervisning.
- Klargjøre skolens de facto ansvar overfor målgruppen utover ren undervisning og tildele tilstrekkelige midler – for eksempel til egne rådgiver- eller helsesøsterstillinger
- Innføre språkpraksis og/eller arbeidspraksis som et fast tilbud i språkopplæringen. Hensikten er mer effektiv og arbeidsrettet kvalifisering.

«Det er ikke sånn at bare man vil, så får man jobb»

Temaet arbeid var et av de viktigste i fokusgruppeintervjuene, og kvinnene uttrykker ofte stor bekymring når det gjelder muligheten til å få en jobb som tilsvarer kvalifikasjonene deres, eller å få innpass i arbeidslivet overhodet. Mange av kvinnene vi intervjuet, har økonomiske forpliktelser i hjemlandet, og avveiningen mellom å sette av tid til språkopplæring og å komme seg raskest mulig ut i arbeid går ofte igjen. Kvinnene får i utgangspunktet ikke hjelp av NAV til å få arbeid hvis de ikke behersket norsk godt nok. Arbeidsmarkedstiltak gjennom NAV fører med seg en økonomisk kompensasjon, og hvis kvinnene har mulighet til å delta på tiltak med økonomisk kompensasjon, kan det minske motivasjonen for å fullføre norskundervisningen. Flere skaffer seg likevel jobber gjennom personlige nettverk før de er ferdige på Voksenopplæringen. De kan oppleve at mangel på norskferdigheter skaper problemer for dem både på kort og på lang sikt ved at de ikke klarer å kommunisere med kollegaene, eller at de har problemer med å holde på jobben eller få andre jobber senere. Uten tilstrekkelige norskferdigheter risikerer kvinnene en ustabil tilknytning til arbeidsmarkedet. Mange av kvinnene føler likevel ikke at de har noe annet valg enn å gå ut i arbeid så tidlig som mulig på grunn av økonomiske forpliktelser, både i hjemlandet og overfor ektemannen i Norge.

Muligheten til å kombinere norskundervisningen med arbeid oppleves dermed som viktig. Voksenopplæringen, NAV og kvinnene selv har gode erfaringer med løsninger som kombinerer arbeidspraksis med norskopplæring. Et samarbeid mellom NAV og Voksenopplæringen hvor kvinnene kan kombinere arbeidspraksis med noe økonomisk støtte med norskundervisning, kan bidra til å holde kursdeltakerne lenger i skolesystemet.

Mulige tiltak:

- Styrke kontakten mellom NAV og Voksenopplæringen for å sørge for at de har en felles oppfatning om hvilke språkkrav som bør gjelde for arbeidsmarkedstiltak gjennom NAV, og hvilke kursdeltakere som er aktuelle for slike tiltak.
- Et tettere samarbeid mellom NAV og Voksenopplæringen når det gjelder utarbeidelsen av arbeidsmarkedstiltak med mulighet til å kombinere språkopplæring med mer yrkesrettet opplæring.

«Venner er ikke noe problem»

En av de vanligste bekymringene knyttet til utenlandske kvinner som gifter seg med norske menn, er at kvinnene ender opp isolerte og ensomme i Norge uten nær kontakt med andre enn ektemannen. Verken kvinnene selv eller deres ektefeller gir inntrykk av at mangel på sosialt nettverk er noe problem. Tvert imot blir det framhevet at de fleste kvinnene har et godt nettverk, og at Voksenopplæringen er en viktig arena for å møte andre. De familieinnvandrede kvinnenes nettverk består hovedsakelig av andre kvinner med samme landbakgrunn og ektemannens familie og venner. Når og hvis kvinnene kommer ut i arbeid, utvides ofte det sosiale nettverket til å også inkludere kollegaer. Det skal imidlertid understrekes at våre respondenter er rekruttert gjennom skole eller bekjente, noe som forutsetter at de allerede har et slags nettverk for i det hele tatt å bli inkludert i prosjektet. Vi vil derfor ikke ha kommet i kontakt med kvinner som eventuelt er isolerte eller ensomme, men for eksempel Tyldum og Tveit (2008) har også intervjuet kvinner i målgruppen som er i en mer utsatt posisjon.

Selv om tilgangen på sosialt nettverk sjelden framheves som noe problem for våre informanter, kan mangelen på et *norsk* nettverk være en utfordring for deltakelse i norsk samfunnsliv. Veien til en norsk omgangskrets foruten mannens familie og venner er i stor grad betinget av språkferdigheter og deltakelse i arbeidslivet. Et norsk nettverk øker igjen både norskferdigheter og mulighetene til innpass i arbeidslivet, noe en omgangskrets hovedsakelig bestående av kvinner fra samme land ikke gjør på samme måte.

Mulige tiltak:

- Oppmuntre til etablering av landnettverk gjennom identifiserte lokale ressurspersoner, for eksempel ved hjelp av språkskolene.
- Etablere systemer for å kvalitetssikre den informasjonen som flyter gjennom disse nettverkene. For eksempel kan IMDi initiere dialog med de største organisasjonene om hva slags informasjon det er behov for, og gi bistand i å koble nettverkens egne nettsider (i den grad slike finnes) til informasjonssider med korrekt informasjon.

Godt nok?

Til nå har vi lagt vekt på hvilken rolle andre aktører har for integreringen av kvinner som kommer til Norge gjennom familiegjennomføring med en norsk mann. Men hvilken rolle spiller de selv og ektemannen i integrasjonsprosessen, og hvilken rolle har de mulighet til å spille? Kvinnene i undersøkelsen er helt klart motiverte for å integreres i viktige deler av det norske samfunnet. Alle kvinnene vi har snakket med, ønsker å lære seg norsk og setter stor pris på å lære mer om samfunnet gjennom samfunnsfagsundervisningen. Videre finner vi hos de aller fleste et klart ønske om å komme ut i arbeidslivet. Selv om kvinnene setter pris på å ha et nettverk av kvinner med samme landbakgrunn som dem selv, ønsker mange også å bli kjent med nordmenn. Konklusjonen er at kvinnene i målgruppen i stor grad ønsker å delta både i arbeidslivet og i det sivile samfunn. Et relevant spørsmål blir da hva slags handlingsrom de selv har til å påvirke deltakelsen.

Ektemannen har et stort ansvar for sin ektefelle når hun først kommer til landet, og ansvaret for at kvinnen finner fram i det offentlige apparatet den første tiden i Norge, ligger i all hovedsak på ektemannen. Ektemennene eller svigerfamilien bistår ofte de familieinnvandrede kvinnene i deres møte med det offentlige Norge, for eksempel ved å hjelpe til med påmeldingen til norskopplæring, finne fastlege eller ved å være med til NAV. Gjennom ektemannen og hans familie kommer kvinnene også raskt inn i et sosialt nettverk. Å kjenne personer i nærmiljøet og å ha et sosialt liv er viktig for kvinnes trivsel, men i tillegg kan et godt nettverk være en kilde til informasjon og praktisk bistand til for eksempel arbeidssøking.

Mange av informantene i undersøkelsen understreker hvor avhengige de er av ektemannen, og føler seg umyndiggjort i Norge. Noen velger heller å se på det som noe positivt at de har en ektemann de kan få hjelp av. Selv om mange savner å være mer selvstendige, ser kvinnene i denne undersøkelsen på ektemannen som en viktig ressurs. Inntrykket gjennom denne undersøkelsen er at ektemennene forsøker å legge til rette for integrering av ektefellen. Vi har kun snakket med ektemenn og kvinner som har ønsket å stille opp, og informantene velger selv hva de ønsker å fortelle. Det kan derfor hende at vi oftere får høre de positive historiene. Etter intervjuer med kvinnene selv, deres ektemenn og nøkkelinformanter i kommunene som har kontakt med målgruppen, er likevel inntrykket at ektemennene forsøker å ta på seg integreringsansvaret de implisitt forventes å ta. Til forskjell fra andre innvandrere har altså innvandrede kvinner som er gift med en norsk mann, en verdifull døråpner til det norske samfunnet.

Problemet med å være avhengig av ektemannen handler ikke primært for kvinnene i denne undersøkelsen om at de ikke får den assistansen de trenger. Det er heller følelsen av å være umyndiggjort og lite selvstendig som trekkes fram når kvinnene problematiserer avhengigheten av ektemannen. I noen ekteskap kan kvinnes avhengighet av ektemannen vedvare også etter at kvinnen har bodd lang tid i Norge. Tyldum og Tveit (2008) peker på et farlig paradoks ved at kvinnene i målgruppen er avhengige av en

ektemann som tar på seg integreringsansvaret for dem, samtidig som integrering, i alle fall til en viss grad, er en forutsetning for å kunne bryte ut av et eventuelt dårlig forhold. Dette skaper en sårbarhet hos kvinnene. Hvis ektemennene ønsker å hindre kvinnenes integrering, står kvinnene til en viss grad uten mulighet til å skaffe seg ressursene de eventuelt trenger for å forlate ekteskapet.

Når kvinnenes muligheter til integrering i stor grad står og faller på ektemannen, vil følgene av å komme til en ektemann som ikke tar på seg integreringsansvaret, kunne være alvorlige. Hvilke ressurser ektemannen har til å være en støtte for sin ektefelle, vil også variere. Som i alle andre grupper i befolkningen varierer ektemennenes nettverk, institusjonelle og praktiske kompetanse og økonomiske ressurser. Det er i dag ingen i kommunen som har et overordnet ansvar for kvinner som innvandrer til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann. Dermed blir innsatsen rettet mot gruppen heller tilfeldig og avhengig av lokale ressurser, samarbeidstradisjoner og av initiativet og motivasjonen til enkeltpersoner i ulike deler av hjelpeapparatet. Det betyr at det heller ikke er noen som kan fange opp kvinnene som faller helt utenfor.

Spørsmålet mange stiller om denne gruppen innvandrere, er om de er spesielt sårbare eller bedre stilt i forhold til andre innvandrere. Et forsøk på en konklusjon kan være at kvinner som kommer til Norge gjennom familiegjenforening med en norsk mann, i mange henseender er bedre stilt enn andre innvandrergupper fordi de har en potensiell døråpner til det norske samfunnet. Samtidig vil avhengigheten i ekteskapet gjør dem potensielt sårbare. Nåværende tiltak som språkopplæring er viktig fordi det bidrar til selvstendigjøring av kvinnene. Det kan likevel være formålstjenlig å styrke tilbudet rettet mot denne gruppen for å styrke kvinnenes posisjon.

Videre behov for kunnskap

- Vår undersøkelse er avgrenset til kommuner som er relativt store og har en betydelig populasjon av kvinner fra Thailand, Russland og Filippinene. Kommunens størrelse og organisering, samt antallet kvinner i målgruppen, vil imidlertid kunne gi andre utfordringer og eventuelt også andre løsninger enn de som er beskrevet i denne rapporten. Kanskje mest åpenbart, er de variasjonene som er knyttet til kvinnenes muligheter til å bli en del av et landbasert kvinnenettverk. Hvordan integreringsprosessen, og kanskje spesielt avhengigheten av ektefellen og hans familie og nettverk, ser ut for kvinner i andre kommuner har vi fortsatt lite kunnskap om. I tillegg vil kommunens kjennskap til og tilrettelegging for kvinnenes integrering variere. Tilsier et lavt antall innvandrere at de som tross alt kommer lettere blir sett og fanget opp, eller er det mindre bevissthet om denne gruppen innvandrere

i kommuner som allerede i utgangspunktet har lav innvandring? På samme måte vil utfordringene i større kommuner være av en annen art. Konsekvensene av at samarbeid mellom ulike instanser stort sett er uformelt kan bli større, og det vil være enda større behov for klare strukturer. Det vil derfor være nyttig å kartlegge hvordan forholdene er for kvinner som innvandrer gjennom ekteskap med en norsk mann i flere kommuner med ulik størrelse.

- NAVs varierende praksis i de tre kommunene vi har besøkt tyder på at målgruppens muligheter for å dra nytte av tiltaksapparatet varierer betydelig. Noe handler om variasjoner i kvinnenes individuelle ressurser, men mye kan også knyttes til ressurs-situasjonen i NAV Arbeid og hvordan ulike saksbehandlere eller ulike kontorer prioriterer bruken av det som ofte er knappe tiltaksmidler. En studie som mer systematisk kartlegger kvinnenes deltakelse i ulike former for arbeidsmarkeds- og opplæringstiltak vil etter vår oppfatning være et viktig grunnlag for å vurdere om dette er et område der det er behov for ytterligere innsats eller nye prioriteringer. Det er etter hvert godt dokumentert at parallell språkopplæring og arbeidsrettede tiltak gir bedre resultater enn mer sekvensielle løp. Introduksjonsordningen er kanskje det klareste eksempelet på en reform som er bygget nettopp på denne erfaringen. Flere aktører har påpekt hvordan nyankomne flyktninger og innvandrere ofte tapte i konkurransen om de tilgjengelige tiltaksplassene og at det fantes for få tiltaksplasser som var tilrettelagt nettopp for nyankomne innvandrere. Denne situasjonen er nå langt på vei håndtert for personer med rett og plikt til introduksjonsprogram. Manøvreringen i det offentlige apparatet er imidlertid fortsatt en stor utfordring for andre grupper av nyankomne som ikke har krav på den tette oppfølgingen som blir flyktninger til del. Det er rimelig å anta at målgruppen i vår undersøkelse i mindre grad deltar i arbeidsmarkedstiltak enn personer med rettigheter under introduksjonsloven, men hvordan er deltakelsen sammenlignet med andre grupper av innvandrere? Vi vet at innvandrede kvinner i mindre grad enn innvandrede menn deltar i de mest arbeidsrettede tiltakene og i større grad faller helt ut av arbeidsstyrken (altså at de verken er i arbeid eller er registrert som ledige eller på tiltak) etter endt tiltak eller praksis (Djuve 2007). Er det slik også for vår målgruppe? Og hvor lang tid tar det i gjennomsnitt før de finner lønnet arbeid, i hvilke deler av arbeidsmarkedet finner vi dem og i hvilken grad jobber de hel- eller deltid?
- Et gjennomgående funn i denne undersøkelsen er at de norske ektemennene er en viktig ressurs for de familieinnvandrede kvinnene. De besitter språkkunnskaper, kompetanse om det norske samfunnet, har allerede etablerte sosiale nettverk og er dermed en viktig døråpner til det norske samfunnet. En betydelig andel av ekteskapsmigrasjonen til Norge er personer som innvandrer gjennom ekteskap med en person med innvandrerbakgrunn. En person som selv har innvandret vil ikke nødvendigvis ha like stor kjennskap til det norske samfunnets organisering og vil dermed ikke i

like stor grad kunne fungere som en døråpner til det norske samfunnet. Kvinner som innvandrer til Norge gjennom ekteskap med en mann som selv har innvandret, møter andre og trolig noe større utfordringer i å bli en del av det norske arbeids- og samfunnsliv enn de som innvandrer gjennom ekteskap med en norsk mann. I begge tilfeller spiller ektefelle og familie åpenbart en viktig rolle for integreringsprosessen, men vi har foreløpig svært få studier som tallfester eller kvalitativt drøfter og sammenlikner hvordan disse prosessene foregår. Det vil derfor være svært interessant å gjennomføre en studie av integrasjonsprosessen også for migranter som kommer til Norge gjennom ekteskap med andre som har innvandret.

Referanser

- Daugstad, Gunnlaug (2008), *Ekteskap over landegrensene. Ekteskapsmønster og transnasjonale familieetableringar i perioden 1990–2007*. Rapport 2008/41. Oslo: Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Djuve, Anne-Britt (2007), «*Vi får jo to ekstra hender*». *Arbeidsgiveres syn på praksisplaser for ikke-vestlige innvandrere*. Fafo-rapport 2007:26. Oslo: Fafo.
- Djuve, Anne-Britt, Hanne C. Kavli, Monica Lund og Tina Østberg (2001), *Fra sosialhjelp til lønnet kvalifisering. Resultater fra forsøk med heldags introduksjonsprogram for flyktninger*. Fafo-rapport 364. Oslo: Fafo.
- Djuve, Anne Britt og Kåre Hagen (1995), «*Skaff meg en jobb!*» *Levekår blant flyktninger i Oslo*. Fafo-rapport 184. Oslo: Fafo
- Djuve, Anne Britt og Hanne C. Kavli (2000), *Styring over eget liv. Levekår og flytteaktivitet blant flyktninger i lys av myndighetenes bosettingsarbeid*. Fafo-rapport 334. Oslo: Fafo
- Djuve, Anne Britt og Hanne C. Kavli (2007), «Integreringspolitikk i endring». I: Dølvik, J.E., T. Fløtten, G. Hernes og J.M. Hippe, red., *Hamskifte – den norske modellen i endring*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Gaskell, George (2000), «Individual and Group Interviewing». I: M. Bauer og G. Gaskell, red., *Qualitative researching with Text, Image and Sound*. London: Sage.
- Hagelund, Anniken, Hanne C. Kavli og Kaja Reegård (2009), «*Jeg følte det var min dag*.» *Om deltakere og deltakelse i statsborgerseremonier for nye statsborgere 2006–2008*. Fafo rapport 2009:18. Oslo: Fafo.
- Hansen, Marianne Nordli (1995), *Class and inequality in Norway. The impact of social class origin on education, occupational success, marriage and divorce in the post-war generation. ISF report 1995:015*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Kavli, Hanne C., Anniken Hagelund og Magne Bråthen (2007), *Med rett til å lære og plikt til å delta. En evaluering av introduksjonsordningen for nyankomne flyktninger og innvandrere*. Fafo-rapport 2007:34. Oslo: Fafo.

- Lotherington, Ann Therese og Anne Britt Flemmen (2007), «Ekteskapsmigrasjon i det norske maktfeltet.» *Sosiologi i dag*, Årgang 37, Nr. 3–4/2007: 59–81.
- Læreplan i norsk og samfunnskunnskap for voksne innvandrere. Utdannings- og forskningsdepartementet/Utdanningsdirektoratet.
- Morgan, David L. og Richard A. Krueger (1993), «When to Use Focus Groups and Why». I: Morgan, David L., red., *Successful Focus Groups. Advancing the State of the Art*, s. 3–19. London: Sage Publications, Inc.
- Olsen, Bjørn (2008), «Arbeid». I: Daugstad, G., red., *Innvandrere og innvandring 2008*, s. 83–107. Statistiske Analyser 103, Statistisk sentralbyrå.
- Rogstad, Jon (2000), *Mellom faktiske og forestilte forskjeller. Synlige minoriteter på arbeidsmarkedet*. ISF-rapport 2000:17. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Skilbrei, May-Len (2003), *Dette er jo bare en husmorjobb. Ufaglærte kvinner i arbeidslivet*. Nova rapport 17/2003, Oslo: Nova.
- Statistisk sentralbyrå (2003), <http://www.ssb.no/utinnv/>
- Statistisk sentralbyrå (2008) <http://www.ssb.no/innvandring/>
- Tyldum, Guri og Marianne Tveit (2008), *Someone who cares. A study of risk and vulnerability in marriage migration from Russia and Thailand to Norway*. Fafo-rapport 2008:26. Oslo: Fafo.
- Villund, Ole (2008), *Riktig yrke etter utdanning. En registerbasert undersøkelse om kompetanse og arbeidsoppgaver hos ansatte med innvandrerbakgrunn*. Rapport 2008/37. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Aalandslid, Vebjørn (2006), *Vælgdeltakelsen blant norske statsborgere med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn ved Stortingsvalget 2005*. Rapporter 2006/23. Oslo-Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

Vedlegg 1. Informasjonsskriv

Integrering av utenlandske kvinner familiegjennforent med norske menn

Forskningsstiftelsen Fafo i Oslo jobber for tiden med et forskningsprosjekt om integrering av kvinner som har flyttet til Norge gjennom ekteskap med norske menn. Prosjektet utføres på oppdrag av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, IMDi. Formålet er å samle kunnskap om hvilke behov og utfordringer utenlandske kvinner gift med norske menn har når de kommer til Norge. Vi ser spesielt på situasjonen til kvinner fra Russland, Thailand og Filippinene, og ønsker at kvinnene det gjelder selv skal få fortelle hva de synes om hjelpen de har fått i kommunen de har bosatt seg i, hvordan eventuelle tiltak fungerer og om det er noen form for støtte de mangler. Dette er viktig informasjon for å på lang sikt kunne gjøre tilbudet bedre for kvinner som kommer til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann.

Vi vil gjerne snakke med deg for å høre om dine erfaringer med å flytte til Norge og kommunens tiltak. Hva gikk greit og hva var vanskelig med å komme til Norge? Hva slags hjelp og assistanse fikk du og din mann fra kommunen, og hva slags erfaringer har du med tiltakene fra kommunen? Samtalen med oss vil foregå i form av en uformell gruppesamtale med 4-6 kvinner fra samme land som deg. I tillegg ønsker vi også å ha en egen samtalegruppe med menn som er gift med kvinner fra Russland, Thailand eller Filippinene for å høre litt om deres erfaringer. De norske ektemennene har ofte et stort ansvar i integreringsprosessen ettersom det er de som kjenner landet og språket. Hvis du tror din ektemann kan tenke seg å delta i en samtalegruppe med 4-5 andre norske menn, vil vi gjerne også komme i kontakt med ham.

Det er helt frivillig å delta og du kan når som helst trekke deg fra prosjektet om du ønsker det. Kunnskapen fra prosjektet vil bli skrevet ned og utgitt i en rapport. Informasjonen vi får i gruppesamtalene vil bli behandlet konfidensielt. Det betyr at all informasjon vil bli anonymisert, slik at man ikke skal kunne identifisere de enkelte deltakerne i gruppesamtalene gjennom å lese rapporten. Dette prosjektet er innrapportert til Personvernombudet ved Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), og de har strenge regler for at informasjon fra intervjuobjekter skal lagres trygt og sikkert. Innen prosjektslutt 1. mai 2009 vil vi sørge for at alle eventuelle identifiserbare opplysninger om deg er slettet.

Ta kontakt med hvis du har noen spørsmål, kommentarer eller vil endre noe du har sagt i en samtale med oss. Vi setter stor pris på at du tar deg tid til å snakke med oss!

Marjan Nadim og Marianne Tveit

Vedlegg 2. Intervjuguide familieinnvandrede kvinner

1. **Velkommen og presentasjon** – 5 min

- Hvem er vi – hva er prosjektet – hva skal vi gjøre nå
- Hvem er deltakerne i gruppa
- Spørsmål

2. **Kort skjema** som fylles ut av den enkelte – 5 min

3. **Egne tankekart** over integrering/trivsel i Norge – 10 min

Hva skal til for at du skal trives i Norge? Hva trenger du for å få et godt liv i det norske samfunnet, hva må være på plass?

- Ta et A4 ark og tegn en sirkel med ditt navn i midten
- Lag små sirkler/bobler rundt på arket hvor du skriver ting som er viktig for deg for at du skal leve godt i Norge (arbeid, språk, familie, bosted, venner etc.)
- Tegn strek fra deg til sirkelen med blå farge hvis du synes denne ting er på plass
- Tegn strek fra deg til sirkelen med rød farge hvis dette er noe du mangler (evt. rød/blå)

4. **Oppsummering av temaene** vi skal gjennom – 5 min

Rask gjennomgang av tankekart med felles oppsummering av hovedpunkter for integrering/trivsel. Liste med temaer sorteres under hovedtemaer, hvor vi til slutt streker spesielt under de temaene vi vil fokusere mest på i gruppesamtalen. Deltakerne er med på å sette agendaen, samtidig som vi får sortert de ulike punktene under hovedtemaer vi ønsker å fokusere på:

5. **Sosialt nettverk** – 15 min

- Hvem kjente du da du kom til Norge
- Hvem var de første du ble kjent med
- Var det vanskelig å få venner/bli kjent med noen
- Hvem omgås du nå
- Har du godt nok nettverk – noen å snakke med om viktige ting, ensom
- Kan det være et problem at man er mye sammen med egne landsmenn

6. **Språk** – 15 min

- Kunne du norsk noe da du kom til Norge
- Hvordan kommuniserte du – med mannen din, omverden
- Hvordan kom du/vil du komme/kom ikke i kontakt med språkskole (brev)
- Hvor lang tid etter at du kom begynte du på skole
- Lett/vanskelig å finne fram i systemet, forstå tilbudet
- Lett å delta, lav eller høy terskel – hva hindrer/god deltakelse
- Hva er bra med norskundervisningen – hva er ikke så bra
- Hva kan/bør forbedres med dette tilbudet

7. **Arbeid** – 15 min

- Hvordan får man arbeid – hvordan gå fram, hvem få hjelp av
- Vanskelig eller lett å få arbeid
- Lett/vanskelig å finne fram i/skjønne systemet i arbeidsmarkedet?
- De som har arbeid, hvor lang tid tok det før de fikk
- Hva kan man gjøre selv for å få arbeid/bedre situasjonen sin på arbeidsmarkedet
- Bra/ikke bra med det norske arbeidsmarkedet
- Hva kan forbedres for å lette inngangen i arbeidslivet

8. **Økonomi** – 15 min

- Personlig økonomi i Norge som forventet
- Økonomiske bekymringer – i tilfelle, hva slags
- Lett å forstå det økonomiske systemet – skatt, husleie, lån
- Hva sendes av penger hjem
- Aktuelt å ta eget lån for å sende penger hjem
- Hvis plutselig i akutt pengeneød – hva gjør du
- Kan du klare deg uten din mann, praktisk og økonomisk
- Hva skal til for å få bedre oversikt over økonomien

9. **Avsluttende/oppsummerende diskusjon** – 20 min

- Hvilke integreringstilbud/tiltak finnes i din kommune
- Hvilke tiltak har du/dere brukt
- Hvilke har fungert (papirmølle, byråkrati)
- Har behovene endret seg underveis
- Familiegjenforening med barn – hvilke behov
- Hva er det som har vært bra – hva mangler
- Er kontakten med/informasjon fra kommunen god nok
- Hva slags rolle har ektefelle hatt – ressurs eller hinder
- Frivillige organisasjoner og nettverk

10. **Takk for hjelpen!**

- To ord om resultatene, rapporten og anonymisering
- Kontakt oss hvis det er noe

Vedlegg 3. Intervjuguide ektefeller

1. *Velkommen og presentasjon* – 5 min

- Hvem er vi – hva er prosjektet – hva skal vi gjøre nå
- Hvem er deltakerne i gruppa
- Spørsmål

2. *Introduksjon til temaene* – 15 min

- Papirmølle å få ektefelle til Norge, hvordan gikk dere fram
- Hva slags forberedelser gjorde dere konkret før hun kom
- Hvordan var det hun de kom, hvordan begynne integrasjonsprosess
- Hva gikk greit – hva var vanskelig

Felles rask gjennomgang rundt bordet på hva som var/er vanskelig i integrering med oppsummering av hovedpunkter for integrering/trivsel. Liste med punkter sorteres under hovedtemaer, hvor vi til slutt streker spesielt under de temaene vi vil fokusere mest på i gruppesamtalen. Deltakerne er med på å sette agendaen, samtidig som vi får sortert de ulike punktene under hovedtemaer:

3. *Sosialt nettverk* –

- Var du opptatt av/bekymret for at hun skulle få venner
- Hva gjorde du for å hjelpe henne med sosialt nettverk
- Var det vanskelig å få venner/bli kjent med noen – hvorfor det
- Hvem omgås hun/dere nå
- Har hun godt nok nettverk – noen å snakke med om viktige ting, ensom
- Kan det være et problem at hun er mye sammen med egne landsmenn

4. *Språk* – 15 min

- Kunne hun noe norsk da hun kom til Norge
- Hvordan kommuniserte dere med hverandre og hun med omverden
- Hvordan *kom dere/vil dere komme/kom dere ikke* i kontakt med språkskole (brev)
- Hvor lang tid etter at hun kom begynte hun på skole – for tidlig, for sent
- Lett/vanskelig å finne fram i systemet, forstå tilbudet
- Lett å delta, lav eller høy terskel – hva hindrer/god deltakelse
- Hva er bra med norskundervisningen
- Hva kan/bør forbedres med dette tilbudet

5. *Arbeid* – 15 min

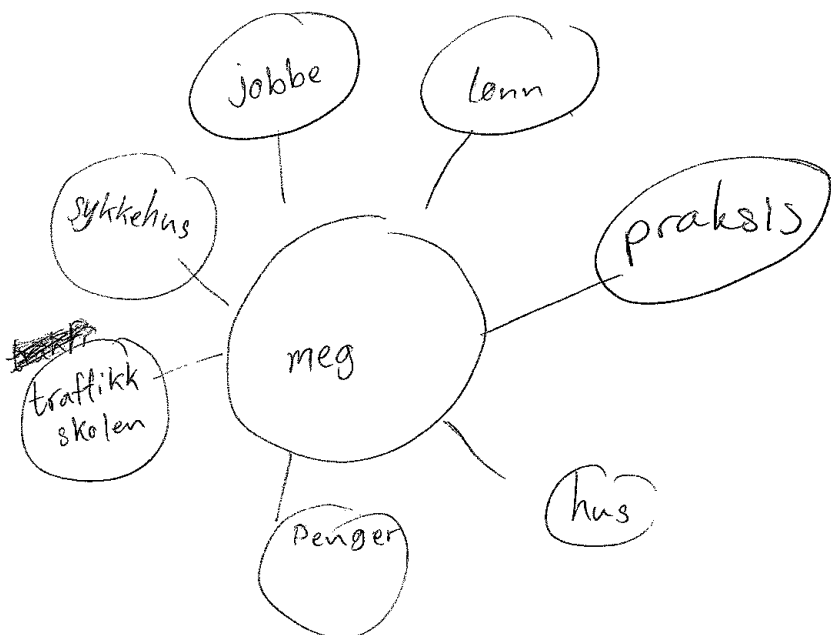
- Hvordan fikk hun/skal hun få arbeid – hvordan gå fram, hvem få hjelp av
- Hvor lang tid tok det/vil det ta å få arbeid
- Vanskelig eller lett å få arbeid (språkpraksis)
- Lett/vanskelig å finne fram i/skjønne systemet i arbeidsmarkedet?

- Hva kan du gjøre for å bedre situasjonen hennes på arbeidsmarkedet
 - Bra/ikke bra med det norske arbeidsmarkedet
 - Hva kan forbedres for å lette inngangen i arbeidslivet
6. **Økonomi og samfunn** – 15 min
- Hva gjorde du for å sette henne i inn norske økonomiske forhold
 - Forstår hun det økonomiske systemet – skatt, husleie, lån
 - Er det annerledes å være gift med utenlandsk kvinne og norsk kvinne når det gjelder forståelse av og samarbeid om økonomi (sende penger til hjemlandet, atskilt økonomi etc.)
 - Vil hun kunne klare seg uten din deg, praktisk og økonomisk
 - Lærte hun nok om for eksempel økonomi og det norske samfunnet generelt på skolen
 - Hva gjør du for å øke forståelsen
7. **Avsluttende/oppsummerende diskusjon** – 20 min
- Hvilke integreringstilbud/tiltak finnes i din kommune
 - Hvilke tiltak har du/dere brukt
 - Hvilke har fungert
 - Har behovene endret seg underveis
 - Familiegjenforening med barn
 - Hva er det som har vært bra – hva mangler
 - Er kontakten med/informasjon fra kommunen god nok
 - Frivillige organisasjoner og nettverk
 - Hva slags rolle har du, hva er ditt ansvar – for stort, passe, for lite
8. **Takk for hjelpen!**
- To ord om resultatene, rapporten og anonymisering
 - Kontakt oss hvis det er noe

Vedlegg 4. Spørreskjema til familieinnvandrede kvinner

1	Nasjonalitet/ Nationality					
2	Alder/ Age					
3	Hvor lenge har du bodd i Norge? / How long have you stayed in Norway?					
4	Utdanning – hvor mange år du har gått på skole i hjemlandet/ Education – how many years in home country	>7 år/years:	>10 år/years:	>13 år/years:	Høyere utdanning - universitet /higher education:	
5	Har du tatt språkkurs i Norge?/ Have you had language classes in Norway?	Nei /No	Hvis ja, hvor mange timer/If yes, how many hours:			
6	Jobber du?/ Do you work?	Nei/No	Hvis ja, hvor mye/If yes, how much:		Hvis ja, hva slags jobb/If yes, what kind of job:	
7	Sivilstatus/ Marital status	Gift/Married		Skilt/Divorced		Singel
8	Har du barn – hvis ja, hvor gamle er de og hvor lenge har de vært i Norge? Do have children – if, yes, how old are they and how long have they stayed in Norway?	Alder/Age: År i Norge/Years in Norway:	Alder/Age: År i Norge/Years in Norway:	Alder/Age: År i Norge/Years in Norway:	Alder/Age: År i Norge/Years in Norway:	Alder/Age: År i Norge/Years in Norway:

Vedlegg 5. Tankekart

Jeg har good mann

En fot innenfor?

Formålet med denne rapporten er å se på integrering og samfunnsdeltakelse hos kvinner som har innvandret til Norge gjennom ekteskap med en norsk mann. Vi undersøker både hvordan kvinnene selv og deres ektemenn opplever sin situasjon, og hvordan kommunene jobber med denne innvandrerguppen. I rapporten ser vi nærmere på kvinnes sosiale nettverk, språk og språkopplæring, arbeid, økonomi og informasjon.

Undersøkelsen er gjennomført på oppdrag fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi).

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet

Fafo

Borggata 2B/Postboks 2947 Tøyen
N-0608 Oslo
www.fafo.no

Fafo-rapport 2009:19
ISBN 978-82-7422-677-7
ISSN 0801-6143
Bestillingsnr. 20109